

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

**XXXIV International Science Conference
«Problems and prospects of global business
development»**

August 26-28, 2024

Bilbao, Spain

PROBLEMS AND PROSPECTS OF GLOBAL BUSINESS DEVELOPMENT

Abstracts of XXXIV International Scientific and Practical Conference

Bilbao, Spain
(August 26-28, 2024)

UDC 01.1

ISBN – 9-789-40375-716-2

The XXXIV International Scientific and Practical Conference «Problems and prospects of global business development», August 26-28, 2024, Bilbao, Spain. 141 p.

Text Copyright © 2024 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2024 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Kosmii M., Luzhnyi S., Zhyhaliuk S. Pre-Christian ritual traditions of Kyivan Rus as intangible factors in the development of Ukrainian architecture. Abstracts of XXXIV International Scientific and Practical Conference. Bilbao, Spain. Pp. 11-13.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/problems-and-prospects-of-global-business-development/>

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Задорожна В.М. МОДЕРНІЗАЦІЯ ОБЛАДНАННЯ ПРИ СЕПАРАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ МОЛОКА	8
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
2.	Kosmii M., Luzhnyi S., Zhyhaliuk S. PRE-CHRISTIAN RITUAL TRADITIONS OF KYIVAN RUS AS INTANGIBLE FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ARCHITECTURE	11
3.	Мойсеєнко А.Д. ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ВЛАШТУВАННЯ НАВЧАЛЬНО- ТРЕНУВАЛЬНИХ ПРИМІЩЕНЬ В НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЦЕНТРАХ БІОБЕЗПЕКИ ТА БІОЗАХИСТУ	14
ART HISTORY		
4.	Даць І.В., Гамкало М.І. OPERA STUDIO OF UKRAINIAN NATIONAL TCHAIKOVSKY ACADEMY OF MUSIC AS A STARTING PLATFORM FOR THE PROFESSIONAL CAREER OF YOUNG MUSICAL THEATRE'S STAGE DIRECTORS	18
BIOLOGY		
5.	Melikova Z.G. PSYCHOLOGY OF ANIMALS	25
6.	Іконнікова Ю.В. ОТРУЙНІ РОСЛИНИ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ	26
ECONOMY		
7.	Комеліна О.В., Адаменко В., Адаменко А. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС- ПРОЦЕСАМИ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС- СЕРЕДОВИЩА	28

8.	Мосумова А.К.К. РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	33
9.	Птухін К.С. РОЛЬ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ ГОСПОДАРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	37
10.	Ясківець О.М. ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	40
JURISPRUDENCE		
11.	Іванова А.С. ДИТИНА ЯК ЗАІНТЕРЕСОВАНА ОСОБА У СПРАВАХ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ В АЗАРТНИХ ІГРАХ	42
12.	Батанова Л.О. РОЛЬ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ЗЕД	44
13.	Вереша Р.В. МОБІЛЬНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОСТІ В БАГАТОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ І КУЛЬТУРНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА	48
14.	Гальцова В.В. ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ У СІМ'Ї	51
15.	Гальцова О.В. РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ	55
16.	Дутка І.В. ВИМОГИ ДО КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ ВИКОНАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	59
17.	Ципляк П.С. ЗНЯТТЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВУАЛІ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	62

18.	Шарков О.О. ВИДИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ ДО ВИКОНАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА	65
MANAGEMENT, MARKETING		
19.	Riabets N., Vlasenko J. EXPLORING THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL BUSINESS: BENEFITS, CHALLENGES AND PROSPECTS	70
20.	Волощук Л.О., Якимчук І.О. СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА	75
MEDICINE		
21.	Savka S. COMORBIDITY OF DEPRESSION AND CARDIOVASCULAR DISEASES	79
22.	Жерносекова І.В. ПРЕПАРАТ ПРОТИ СТАРІННЯ	83
23.	Островська Д.А., Деєва Ю.В. ФЕНОТИПУВАННЯ ХРОНІЧНОГО РИНОСИНУСИТУ ІЗ КІСТОЮ ВЕРХНЬОЦЕЛЕПНОЇ ПАЗУХИ	86
PEDAGOGY		
24.	Владимирова М.О., Голінська Т.М., Владимирова А.Л. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРАЦІЇ МУЗИЧНОГО ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	89
25.	Нагорна Г.О. СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЗАГАЛЬНЕНИХ УМІНЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА	94
26.	Горбань О.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	96

27.	Кримова Н.О., Мельничук М.Г. ЗАНЯТТЯ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	100
28.	Ховрич М.О. ПРОФІЛАКТИКА ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	105
PHILOLOGY		
29.	Дашкова К.В. МЕДІА-ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЛІНГВІСТИКИ	111
PHILOSOPHY		
30.	Мартиненко О.П. СЕКУЛЯРНІСТЬ: ЕТИМОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ	113
PSYCHOLOGY		
31.	Abasaliyeva O., Kolomiets I., Kolomiets V. THE IMPORTANCE OF FORMING STRESS RESISTANCE OF FUTURE SSNS SPECIALISTS IN WAR CONDITIONS	117
32.	Гуцол К.В. ІНТЕГРАЦІЯ КОМПЕТЕНТНОГО ПІДХОДУ В НАРАТИВНУ ПСИХОЛОГІЮ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	120
33.	Кулаков Р.С., Кулакова Л.М. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЗМІСТ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	127
TECHNICAL SCIENCES		
34.	Муагкуні М. COLD START PROBLEM IN CRYPTOCURRENCY PREDICTION ALGORITHMS: METHODS AND SOLUTIONS	131
35.	Бєлов Д.Ю. ІНЖЕНЕРІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СТВОРЕННЯ ЯКІСНИХ ЦИФРОВИХ ПРОДУКТІВ	138

36.	Петров М.Є. ВИКОРИСТАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ГЛОБАЛЬНОМУ БІЗНЕСІ	140
-----	--	-----

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОБЛАДНАННЯ ПРИ СЕПАРАЦІЇ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ МОЛОКА

Задорожна Віра Миколаївна

аспірантка

Державний біотехнологічний університет

Актуальність теми. Для України основним напрямом в забезпеченні здоров'я населення вважається безпечне харчування. Молочні продукти в харчуванні населення займають особливе значення, оскільки містять необхідні для організму людини сполуки і вживаються різними групами населення: від дітей до людей похилого віку.

У виробництві молочних продуктів сьогодні широко використовуються сепаратори для: сепарації молока, нормалізації молока, видалення бактерій з молока і молочних продуктів. Сепаратор-вершковіддільник дозволяє проводити безперервне розділення молока на вершки та знежирене молоко, може мати різну продуктивність, залежно від вимог техпроцесу. Відділення окремих фракцій, таких як жир і білки вже неможливо без допомоги спеціально розроблених сепараторів. У всіх сепараторах реалізується сучасний підхід до конструювання центрифуг. Вони можуть працювати в безперервному режимі, забезпечуючи найвищий рівень безпеки та ефективності виробництва. Продуктивність залежить і від температури, що пояснюється зміною в'язкості молока. Чим більша температура, тим менша в'язкість молока, а отже і краще знежирення. Оптимальна температура сепарування 35 – 40 °С. В'язкість охолодженого молока більша, чим нагрітого. При нагріванні молока від 10 до 30 °С в'язкість збільшується в 2 рази. При звичайному сепаруванні молока можливо отримати концентрацію жиру до 55%. Для отримання високо жирних вершків жирністю 85 % використовувати повторне сепарування. Постійна раціоналізація і автоматизація молочних підприємств змушують інженерів модернізувати старі процеси і розробляти нові. Науково-технічний прогрес сфері харчового виробництва, полягає не лише у розвитку та удосконаленні обладнання, у створенні нових більш ефективних технічних пристосувань, але й і у відповідному вдосконаленні технологій та організацій виробництва і впровадженні нових методів праці та управління. Удосконалення техніки повинне забезпечувати не лише збільшення продуктивності праці чи її полегшення, але й знижувати затрати праці на одиницю виготовленої продукції при використанні нових машин, апаратів і механізмів. Оскільки, нова техніка буде ефективною лише в тому випадку, коли трудозатрат на її створення та використання задіюють менше праці, ніж до застосуванням цієї нової техніки. У зниженні затрат на одиницю виготовленої новою технікою продукції, в кінцевому рахунку і полягає економічна сутність вдосконалення машин і механізмів.

Мета досліджень. Модернізація обладнання для покращення якості молока під час сепарування.

Основні матеріали досліджень. Відома конструкція сепаратора-молокоочисника має певні недоліки, а саме значну турбулентність потоків молока в міжтарілковому просторі, що зменшує продуктивність сепаратора. В основу модернізації поставлена задача удосконалення сепаратора-молокоочисника, яка полягає у зміні конструкції барабана сепаратора, що гарантує підвищення його продуктивності. Поставлена задача вирішується тим, що сепаратор-молокоочисник включає приймально-відвідний пристрій, сепаруючий пристрій, центральний живлячий патрубок, впускну камеру, кільцеву камеру, тарілотримач, пакет тарілок, напірні диски, привідний механізм, корпус, чашу станини, кожух. Згідно з виконаною модернізацією, додатково встановлено розподільчу втулку, яка містить три конусні живлячі канали зі вхідними діаметрами 12-16 мм та вихідними - 4-6 мм, розташовані під кутом 35-40° до вертикальної осі. Процес очистки молока як і молоко очисників з ручним вивантаженням осаду другої продуктивності, заснований на принципі тонкошарової сепарації під дією сили. Молоко подається в барабан по центральній трубці, проходить по каналам тарілотримача в отвори пакету тарілок і розподіляється тонкими шарами між тарілками. В між тарілковому просторі барабана плазма, сторонні домішки, як більш важка частина молока, рухається до периферії, знаходячись в відцентровому полі молоко під дією доцентрового прискорення рухаються до осі обертання. Очищене молоко на зовнішній поверхні тарілок рухається по тарілкам до центру барабана. В результаті постійного притоку молока і дії відцентрової сили потоки очищеного молока рухаються безперервно, піднімаючись до верхньої частини барабана, і виходять з нього через відвідні пристрої і безперервно відводиться. А плазма, бруд, сторонні домішки видаляються з периферії під час розбору сепаратора.

Висновок. Завдяки встановленню розподільчої втулки з каналами, впускна камера повністю заповнюється продуктом майже до рівня кільцевої камери. Після заповнення впускної камери, завдяки утвореному тискові, через випускні отвори продукт плавно перетікає до живлячих каналів, які одночасно діють як дроселі. Це приводить до більш рівномірної подачі молока та зменшення турбулентності потоку в міжтарілковому просторі. Технічний результат полягає в наступному. Збільшення продуктивності сепаратора-молокоочисника за рахунок забезпечення більш рівномірної подачі молока та зменшення турбулентності потоку в міжтарілковому просторі.

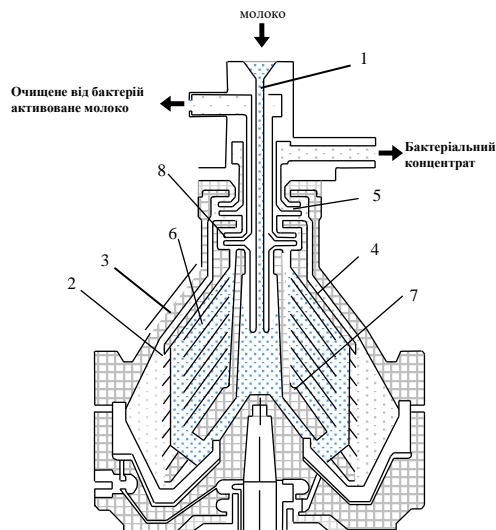

Рис.1 – Конструкція модернізованого сепаратора – очисника

Список літератури

- 1.Харіна О. О.Стан виробництва й переробки молока та молочних продуктів у су часних умовах. Економіка АПК. Київ: Аграрна Наука, 2013. 119—123с.
- 2.Технології сирів та продуктів молокозмісних сирних [Електронний ресурс] : метод. рекомендації до вивч. дисц. для здобувачів освіт. ступ. "Бакалавр" спец. 181 "Харчові технології" освіт. – проф. програми "Харчові технології та інженерія" ден. форми навч. / уклад. : О. О. Красуля ; Нац. ун–т харч. технол Київ:НУХТ, 2019. 14 с.
- 3.Тимчук А. В. Логістичні системи молокопереробних підприємств: конспект лекцій для здобувачів освіт. ступ. "Магістр" спец. 181 "Харчові технології", освіт.–проф. програми "Технології зберігання, консервування та переробки молока" ден. та заоч. форм навч. / А. В. Тимчук ; Нац. ун–т харч. технол. – Київ : НУХТ, 2019. 45 с.
- 4.Бабанов І.Г., Гавва О.М., Бабанова О.І. Інноваційне обладнання молокопереробних підприємств Нац. ун–т харч. технол. – Київ : Інкос, 2019. 718с.
- 5.Писків С. Розподіл нітратів після сепарування молока. Продовольча індустрія АПК. - Київ: 2019. 13–16с.

PRE-CHRISTIAN RITUAL TRADITIONS OF KYIVAN RUS AS INTANGIBLE FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ARCHITECTURE

Kosmii Mykhailo,
D.Arch., Professor
King Danylo University

Luzhnyi Stanislav
Ph.D. student
King Danylo University

Zhyhaliuk Serhii
student
King Danylo University

Pre-Christian ritual traditions in Kyivan Rus played a significant role in shaping Ukraine's cultural and architectural heritage. These traditions, which included religious rites, celebrations, and rituals, became the foundation for the development of unique architectural forms and styles that have survived to this day.

Religious rites and celebrations

In pre-Christian Kyivan Rus, there existed a rich religious culture that included the worship of various gods and spirits of nature. Celebrations such as Kupala, Kolyada, Pascha, and others were accompanied by rituals that reflected the connection of humans with nature and the cosmos. These rituals were often conducted in open spaces, requiring the creation of special architectural structures such as pagan temples, called capishes and sanctuaries.

Architectural elements

Pre-Christian rites influenced the development of architecture through the use of symbolic elements and forms. For example, wooden temples and capishes had intricate carved ornaments that reflected mythological stories and symbols. Such elements became the basis for the further development of Ukrainian wooden architecture, which has preserved its uniqueness and originality.

Influence on national identity

Pre-Christian rites and traditions became an important factor in the formation of the national identity of Ukrainians. They reflected the worldview and values of the ancient Slavs, which have been preserved in culture and architecture even after the adoption of Christianity. These traditions have become an integral part of Ukrainian cultural heritage, contributing to the preservation of national identity.

Constructions and unique architectural elements

The architecture of Kyivan Rus in pre-Christian times was characterized by the use of wood as the main building material. Wooden structures such as temples, capishes,

and residential buildings had complex constructions and rich ornaments. The main structural elements included:

- Logs: The basic type of construction, consisting of horizontally laid logs connected at the corners. Logs were used to build residential buildings, temples, and defensive structures.
- Roofs: Roofs had a steep slope, which allowed for effective drainage of water and snow. They were often decorated with carved elements and symbols.
- Ornaments: Wooden structures were decorated with intricate carved ornaments that reflected mythological stories, animal and plant motifs.
- Capishes: Special religious structures where rites and rituals were conducted. They had an open construction and were surrounded by sacred trees or stones.

Construction and location of capishes

Materials and construction: Capishes were usually built of wood or stone. Wooden capishes often had intricate carved ornaments that reflected mythological stories and symbols. Stone capishes were less common but also existed. They could have a rectangular or round shape and were laid out of stones in two rows on a clay solution.

Location: Capishes were often located on hills or near water sources, symbolizing the connection with natural forces. They could be surrounded by sacred trees or stones, which added to their sacred significance.

Functions and symbolism

Sacrifices and rituals: Capishes were used for sacrifices (trebs) and other religious rituals. Animals, and sometimes people, were sacrificed here to appease the gods. The rituals included lighting fires, singing, dancing, and other ritual actions aimed at ensuring the well-being of the community.

Symbolic elements: Capishes were often decorated with idols of gods such as Perun, Dazhbog, Khors, and others. These idols could be made of wood or stone and had anthropomorphic or zoomorphic forms. Ornaments and carvings on capishes reflected mythological stories, animal and plant motifs, symbolizing the connection with nature and the cosmos.

Archaeological findings

Discoveries and research: Archaeological excavations have revealed the remains of capishes in various regions of Kyivan Rus. For example, a capishe in Kyiv had a rectangular layout of stones and the remains of a fire. Other capishes were found in the Zhytomyr region and Novgorod, indicating the prevalence of these structures in the territory of Kyivan Rus.

Significance for history and culture: Capishes are important archaeological sites that help understand the religious beliefs and rituals of the ancient Slavs. They also reflect the architectural traditions and construction skills of that time, which influenced the further development of Ukrainian architecture.

In the context of Russian occupation, it is important to preserve and protect Ukraine's cultural heritage, especially such valuable elements as the pre-Christian ritual traditions of Kyivan Rus. These traditions are not only a historical heritage but also the foundation of the national identity of Ukrainians, which conveys unique cultural and spiritual values. Occupation poses a threat to the physical existence of these

monuments, as well as to their intangible significance. Preserving this heritage becomes an act of cultural resistance, emphasizing the strength of the Ukrainian people in defending their history, culture, and national identity in the face of external pressure and threats.

References:

1. Belymenko L. I. (2024). Spadkovist tradytsii Kyivskoi Rusi v suchasni sviatkovo - obriadovii kulturi. Kulturna asotsiatsiia Novyi Akropol. Electronic resource. Retrieved on August 23, 2024, from <https://newacropolis.org.ua/theses/spadkovist-tradytsii-kyivskoi-rusi-v-suchasni-sviatkovo-obriadovii-kulturi-1500792585>
2. OSVITA.UA. (2010). Rozvytok kultury Kyivskoi Rusi. Electronic resource. Retrieved on August 23, 2024, from <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10426/>
3. OSVITA.UA. (2010). Kultura dokhrystyianskoi Rusi. Electronic resource. Retrieved on August 23, 2024, from <https://www.osvita.ua/vnz/reports/culture/11076/>
4. OSVITA.UA. (2010). Rol khrystyianstva u rozvytku kultury Kyivskoi Rusi. Electronic resource. Retrieved on August 23, 2024, from <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10302/>
5. OSVITA.UA. (2010). Kultura Kyivskoi Rusi u dokhrystyianskyi period. Electronic resource. Retrieved on August 23, 2024, from <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10165/>

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ВЛАШТУВАННЯ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ПРИМІЩЕНЬ В НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЦЕНТРАХ БІОБЕЗПЕКИ ТА БІОЗАХИСТУ

Мойсеєнко Артем Дмитрович
Магістр кафедри теорії архітектури
і архітектурного проектування
Київський національний університет
будівництва і архітектури

Навчально-тренувальні приміщення в науково-дослідних центрах біобезпеки та біозахисту є невід'ємною складовою підготовки фахівців, відповідальних за протидію біологічним загрозам. Підготовка дослідницького персоналу до безпосередньої роботи в лабораторіях може варіюватися від 6 місяців до 2 років залежно від рівня їх безпеки. Навчально-тренувальні приміщення забезпечують середовище, де можуть моделюватися та відпрацьовуватися складні сценарії, що включають в себе роботу з небезпечними патогенами, токсинами, а також реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з біобезпекою. Інтеграція симуляційних технологій у навчально-тренувальні приміщення науково-дослідних центрів біобезпеки є ключовим аспектом їхньої функціональної організації. Застосування таких технологій дозволяє відтворювати сценарії реальних інцидентів, що виникають під час роботи з патогенними мікроорганізмами та небезпечними біоматеріалами. Це не лише підвищує рівень підготовки персоналу до роботи в умовах підвищеної небезпеки, але й дозволяє тренувати навички швидкого прийняття рішень та ефективної взаємодії між дослідницьким персоналом у стресових ситуаціях. Важливо зазначити, що симуляційні системи мають бути інтегровані таким чином, щоб забезпечувати максимальну реалістичність та точність процесу, включаючи точне відтворення фізичних умов лабораторного середовища, використання спеціалізованого обладнання та інструментарію, а також моделювання відповідних процедур [1].

Архітектурні рішення, що приймаються при проектуванні таких приміщень, мають враховувати широкий спектр вимог, що забезпечують як їх функціональність, так і безпеку. Ергономічні аспекти, такі як зручність доступу до обладнання, оптимальне розташування робочих місць, достатнє освітлення та вентиляція, відіграють вирішальну роль у створенні комфортного та безпечного навчального середовища. Крім того, адаптивність простору є важливим чинником, який дозволяє трансформувати приміщення відповідно до різних навчальних завдань, що виникають під час підготовки фахівців. Така гнучкість дозволяє ефективно використовувати простір, відповідаючи на потреби різних навчальних програм та рівнів підготовки персоналу. Проектування навчально-тренувальних приміщень повинно відповідати найсучаснішим міжнародним стандартам біобезпеки, таким як: The WHO Laboratory Biosafety Manual, та

Biosafety in Microbiological and Biomedical Laboratories (CDC). Це забезпечує не лише дотримання нормативних вимог при розробці проєктів таких установ, але й гарантує високий рівень захисту під час навчання та експлуатації тренувальних лабораторій. Стандарти включають в себе вимоги до матеріалів, конструкцій, зонування, розташування дверей, бар'єрів, та інженерних систем, що застосовуються при будівництві лабораторних приміщень. Наприклад, використання спеціальних оздоблювальних матеріалів, що легко очищуються, а також систем фільтрації повітря, є необхідними для забезпечення безпеки під час навчальних процесів [2]. Однією з ключових ознак тренувальних лабораторій є наявність прилеглих до них кімнат контролю, розташованих за скляними перегородками. Ці кімнати забезпечують інструкторам повний огляд усєї лабораторії, що дозволяє їм ефективно спостерігати за перебігом процесу навчання та оперативно реагувати на будь-які відхилення від протоколів. Також, завдяки такому архітектурному рішенню, інструктори мають можливість контролювати діяльність персоналу в режимі реального часу, не порушуючи при цьому протоколів безпеки та умов безперервності роботи стерильності середовища. Крім того, прозорі перегородки створюють умови для більш інтерактивного навчання, оскільки інструктори можуть надавати миттєві рекомендації та коригувати дії без необхідності безпосереднього втручання в лабораторний простір. Це підвищує загальну ефективність тренувального процесу і сприяє формуванню в персоналу необхідних навичок для роботи в умовах підвищеної біологічної небезпеки [3].

Аналіз практичного досвіду функціонуючих установ у галузі біобезпеки та біозахисту є ключовим елементом для поглибленого розуміння особливостей облаштування та інтеграції навчально-тренувальних приміщень у структуру науково-дослідних центрів. Національна лабораторія нових інфекційних захворювань (National Emerging Infectious Diseases Laboratories, NEIDL) у Бостоні, США, пропонує приклад ефективної організації тренувальних блоків для лабораторій рівня BSL-4. У цій установі навчально-тренувальні приміщення розташовані окремо від активних лабораторій, де проводяться роботи з небезпечним біоматеріалом, що мінімізує ризики контамінації та підвищує рівень безпеки. Однак, попри фізичне відокремлення, планувальна схема тренувального блоку цілковито відтворює весь алгоритм дій, з якими стикається дослідницький персонал під час роботи в активній лабораторії. Процедурний алгоритм входу до лабораторій рівня BSL-4 складається з таких етапів: 1) кімнати для перевдягання, 2) душові приміщення, 3) приміщення для вдягання костюмів позитивного тиску, 4) деконтамінаційні шлюзи з хімічним душем, 5) лабораторні приміщення. Вихід, відповідно, відбувається у зворотному порядку за алгоритмом. Подібна ретельна організація навчального процесу дозволяє не лише відпрацьовувати навички в умовах роботи високоризиковими патогенами, але й формувати у персоналу стійкі поведінкові патерни, що критично важливі під час роботи з небезпечним біоматеріалом. Додатковою перевагою такого функціонально-планувального рішення є можливість багаторазового проведення тренувань без потреби в реальному доступі до небезпечних матеріалів, та

дезінфекції приміщень, що значно знижує експлуатаційні витрати та забезпечує більшу гнучкість в організації навчального процесу. Це також сприяє підвищенню рівня готовності персоналу до роботи в екстремальних умовах, що є невід'ємною складовою успішної діяльності в галузі біобезпеки та біозахисту [4,5].

Таким чином, можна зазначити, що навчально-тренувальні приміщення в науково-дослідних центрах біобезпеки та біозахисту є критично важливими для підготовки фахівців, які працюють з небезпечними біологічними агентами. Їх ефективність визначається не лише якістю симуляційних технологій, що відтворюють реальні інциденти, але й архітектурними рішеннями, які забезпечують функціональність і безпеку навчального процесу. Ергономічність проекту, адаптивність простору, відповідність міжнародним стандартам біобезпеки, таких як WHO Laboratory Biosafety Manual та BMBL CDC, і наявність кімнат контролю за скляними перегородками сприяють оптимальному навчальному середовищу. Проектування лабораторних приміщень з дотриманням цих правил та принципів не тільки підвищує рівень підготовки персоналу до роботи в умовах підвищеної небезпеки, але й гарантує дотримання протоколів безпеки, що є необхідним для успішного функціонування тренувальних лабораторій.

Залучення передових технологій і відповідність міжнародним стандартам забезпечують не тільки ефективність навчального процесу, але й гарантують високий ступінь захисту під час тренувань. Це важливо для підвищення рівня готовності дослідників до роботи в умовах підвищеної біологічної небезпеки, а також для забезпечення безперервної роботи лабораторій відповідно до суворих вимог безпеки. Таким чином, інтеграція технологій, архітектурних рішень і стандартів безпеки є необхідною для створення навчально-тренувальних приміщень, які ефективно готують фахівців до вирішення складних завдань в галузі біобезпеки та біозахисту.

Досвід Національної лабораторії нових інфекційних захворювань (NEIDL) ілюструє важливість інтеграції функціональних і безпекових аспектів при проектуванні навчально-тренувальних приміщень у науково-дослідних центрах біобезпеки. Відокремлене розташування тренувальних блоків, що точно імітує алгоритм дій активних лабораторій, дозволяє ефективно підготувати персонал до роботи з небезпечними патогенами, знижуючи витрати на дезінфекцію та забезпечуючи гнучкість навчального процесу. Це підтверджує значення комплексного підходу до проектування, який забезпечує як високий рівень безпеки, так і ефективність навчання.

Список літератури

1. Bordenaro, M. 1990. Biocontainment Labs Challenge Systems Design. Building Design & Construction, January 1990
2. The WHO Laboratory Biosafety Manual , 4th edition. World Health Organization, Geneva 2020

3. Biosafety in Microbiological and Biomedical Laboratories (BMBL) 6th Edition; CDC: Atlanta, GA, USA, 2020

4. Boston redevelopment authority. Development plan for National Emerging Infectious Diseases Laboratories within planned development area no. 41 biosquare II university associates limited partnership, developer december 14,2004

5 National Emerging Infectious Diseases Laboratories. Education & Training. Офіційний веб-сайт NEIDL — Режим доступу: <https://www.bu.edu/neidl/safety-security/%E2%80%8Beducation-training/>

OPERA STUDIO OF UKRAINIAN NATIONAL TCHAIKOVSKY ACADEMY OF MUSIC AS A STARTING PLATFORM FOR THE PROFESSIONAL CAREER OF YOUNG MUSICAL THEATRE'S STAGE DIRECTORS

Даць Ірина Вільямівна

народна артистка України,
професор кафедри оперної підготовки та музичної режисури
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського
ORCID: 0000-0003-3851-2047

Гамкало Микола Іванович

Доцент кафедри оперної підготовки та музичної режисури
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського
ORCID: 0000-0001-5919-2099

Introduction. The multifaceted, multi-complex profession of a stage director requires a holistic approach of mastering it, a large amount of theoretical knowledge and skills. This specialty is characterised by the ability to comprehensively conduct an analysis, develop artistic ideas and implement them, taking into account the current culturological needs of society, the historical and political background of the specific place and time, where the artistic work is staged. It is important to educate a new generation of specialists who have the necessary skills to work with various musical and dramatic genres and forms, based on the available technological capabilities of the stage, as well as the professional capabilities of the performers. Guided by musical and textual drama components, written by composer and librettist, young artists learn how to coordinate the elements of a stage performance, particularly acting, scenography, costumes, stage light, choral and dance episodes, mass scenes.

The research methodology covered such scientific approaches as cultural, historical-comparative and interdisciplinary. The scientific novelty of the research lies in the analysis of the Opera Studio stage significance in the creative development of students of the Opera Training and Music Directing Department of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music through their staged performances.

Research issues. The task of students in the process of acquiring a profession is to master both theoretical and practical components of directing art, methods of working with a production team (composer, conductor, set designer, ballet master, choir master, singers), as well as theatre departments (light, and technical department, staging department, flymen and mechanists, costume, wigs and make-up department). This includes the ability of diplomatic resolution of conflict situations, an individual psychological approach to performers during the rehearsals. Practical work on the stage becomes dominant in the acquired experience, therefore the stage

director's lack of empirical knowledge is revealed at the point of the rehearsing process and final work's preparation for the premiere.

Undoubtedly, an important issue of training is the repertoire choice of students, which at the initial stage shapes the aesthetic and worldview of the director. When choosing a dramaturgy piece to stage, with the students the main practice is to turn to operatic classics: time-tested, polished in the process of stage productions, which reveals socio-psychological issues, gives an opportunity to practise the embodiment of mass large-scale scenes and intimate chamber ones.

The famous Ukrainian director, professor of the Opera Training and Music Directing Department of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music P. I. Ilchenko noted that the events, conflict, and era depicted in classical opera, are far from modern realities for the students. It appears as something distant, unfamiliar, mysterious. That's why the deep analytical work is required here: 'Often, in the process of work, the student is afraid of the scale of classical drama, the depth of the conflict, the motivation of the characters' behaviour, and, fearing that he will not be able to cope with the material, he resorts to a rough, arbitrary modernization of it' (Ilchenko, 2017: 61).

The Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music is one of the key educational institutions in the context of training directors of the opera theatre in Ukraine. The process of educating young specialists has been successfully carried out for twenty years at the Opera Training and Music Directing Department of the academy, in the creation of which a key role was played by the Ukrainian choral conductor and teacher, People's Artist of Ukraine, professor, rector of the academy Oleg Semenovych Tymoshenko (1932-2010). Due to his strategic concept, which he initiated and developed for the Music Directing Department, the whole system of personnel training for the young artists was formed. It relied on the Ukrainian theatre's integration into the world's educational methodology, and their synthesis, which seemed especially important and significant nowadays.

The culmination of the educational process for directors is the personal embodiment of a musical performance, in particular at the Opera Studio of Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, as this venue is a full-fledged theatrical structure that functions in accordance with the requirements for a cultural institution, and operates with theatres' departments and inventory. Given an opportunity for the graduates to embody their idea, at Great Hall named after Hero of Ukraine V. Slipak is a unique starting platform for the professional activity of young Ukrainian musical theatre directors.

Turning to the productions of the academy students of the last decade, it was noted that a wide palette of genres was demonstrated on stage, which made it possible to show the creative potential of young stage directors even with limited financial components.

The premiere and graduation exam of director Tetyana Voronova, who staged Maurice Ravel's opera 'L'heure espagnole' on the stage of the Opera Studio (class of a Senior Lecturer M. I. Hamkalo) in 2018, conducted by Ivan Stetskyi, was a bright example of the genre conventions in accordance with the primary source.

As the genre of this opera is a comedy, a special role in its dramaturgy was given to spoken dialogues, and only by understanding every line does the viewer fully follow plot twists. That is why the Ukrainian translation became the important part of the author's interpretation of the opera. Libretto was translated by the director T. Voronova herself, which is also a useful experience for the stage director. The director paid careful attention to every word in the translation, as well as to the search for language equivalents for a high-quality linguistic representation of the opera in the practice of Ukrainian translation of world operas. The director decided to limit the set design elements to laconic clocks, which were actively used in the *mise-en-scène* by the actors. Artists also introduced ballet dancers who represented the main characters in a dance and pantomime variation. Thus, she gained experience working with a ballet troupe and choreographer (V. Vitkovskiy).

The performance received a standing ovation from the audience, positive feedback and reviews in the press, which singled out the work of the actors. The importance of the translation of the libretto into Ukrainian was especially noted: 'the mastery of the staging and performance convinces us that in front of us is not just an exam, but a landmark event in the artistic horizon of the capital, therefore the appeal to such a pearl of the World Classics by young artists-graduates of the National Academy of Music, and masterful staging in Ukrainian inspires hope for the revival of Ukrainian opera art' (Bezvuchy, 2018).

After successful experience of staging the premiere of a foreign opera on the big stage, T. Voronova had the opportunity to implement one more performance at the Opera Studio during her post-graduate education. This time, she turned to the Ukrainian classics, specifically the work of outstanding writer Lesya Ukrainka, study of creativity of whose is still not given enough attention in the framework of musical theatre. The performance became a significant event in the cultural context of Ukraine, because it was performed for the first time on the stage, and before the landmark date — the 150th anniversary of the birth of Lesya Ukrainka. An important experience in this production was the opportunity to collaborate with the composer of the opera-ballet of the same name — 'Orgy' by Oleksandr Kostin (the creative producer of the project was professor I. V. Dats.)

The complexity of work on the play consisted in the scope of work both with the soloists on the material, and with the ballet (ballet master — Vyacheslav Vitkovskiy) and choral (choir master — Dmytro Kravchenko) parts of the performance with a short rehearsal process and extreme conditions of the production. The previous experience of working with the same group of soloists and artists became an important factor, because the ability to organise a team that is close in artistic beliefs and rehearsing process management, is also a skill that a director should possess.

The composer himself, who was present at the premiere, noted the harmony of the images created by the actors to the characters written by him (Ovcharenko, 2021). Thus, there was a positive cooperation between the director and the composer, which is an valuable experience for young directors.

Undoubtedly, implementation of the national repertoire in the learning process is necessary and should be a more common practice. Turning to the context of the national

opera, staged by the graduates of the department, it is worth mentioning another production — opera by outstanding composer Vitaliy Kyreyko, 'On Sunday morning..' (based on the novel by Olga Kobyljanska). The performance was staged by Lada Shylenko, a student of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music (class of a professor P. I. Ilchenko) in 2014.

The scenographic minimalistic space was successfully used in the *mise-en-scènes* and light partiture, as well as elements of the theatre of shadows, what was a great option due to the genre of an opera — a romantic drama. In the production, director developed the chamber scenes in detail, and vividly combined them with the expanded genre and dance episodes. Through this she was able to emphasise heroes feelings, for which the composer V. Kyreyko 'used a variety of structural and genre forms, such as arias, ariosos, songs, duets, trios, quartets, recitatives, lullabies, dances' (Shesterenko, Shylenko, 2021).

A great advantage of directing practice is that during the work L. Shylenko was able to receive advice and instructions from the composer of the opera and work with a dance group of performers (ballet master — Lilia Klymchuk).

The students of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, who played the main roles, 'impressed the audience with their high professionalism, the ability to embody the psychological depth of the images, and the drama of the feelings vividly presented in the artist's music. The listeners were presented with pictures of the life of the Carpathian Hutsuls of the beginning of the last century, their strict customs and burning passions, the struggle for happiness and the boundless world of emotions' (Shesterenko, 2014). Even in an adapted author's form (from the original four acts opera was shortened to two, the choir parts were removed), the performance received positive reviews in the press. Especially positive feedbacks got director's work, as she 'clearly demonstrated her professional skill — she conducted this romantic opera-drama with a tragic outcome 'in one breath', understanding its philosophical undertones, feeling and embodying the through development of all vocal numbers, the specifics of scenic and dramaturgical contrasts' (Shesterenko, 2014).

The mystical opera 'Medium' by Gian Carlo Menotti which was interpreted by Oleksandr Spivakovsky, a graduate of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, became an original and intriguing piece. The production was timed to the annual conference of the academy and was combined with the master class of a senior teacher M. I. Hamkalo in 2020. It is worth noting that this was not Olexander's first performance on the stage of the opera studio, in the past during his studies he had the experience of staging an opera 'Il Tabarro' by G. Puccini.

It was decided to stage 'Medium' in the Ukrainian translation, for what it was translated by the director himself, what seemed to be significant. This gave the Ukrainian public the opportunity to fully and 'without the mediation of distracting by technical devices to feel everything that the composer wanted to convey' (Bondarenko, 2020).

It is important that this performance was implemented with a full-fledged orchestral accompaniment (conductor – Kostyantyn Starovytskyi), which is an important experience in directing practice, because not all young artists have such an

opportunity. The presence of an orchestral sounds palette created necessary atmosphere and completeness, emphasises the characters' features, and requires a director's knowledge regarding the specifics of the *mise-en-scène* specifics and set design placements.

The proper solution for the production was also designer's costumes by the Ukrainian fashion brand 2LFactura, what implies also multidisciplinary approach by combining musical theatre and haute couture industry on the stage.

Opera 'Medium' became a big premiere, and received an award at the international theatre festival 'Skhid-Zakhid' in Krakow, what happened for the first time in the history of the Opera Studio of the National Musical Academy.

In the feedback and reviews of the performance, which ended with loud applause from the audience, the director's vision of the opera was particularly positively noted: all the characters were 'constantly moving, living their lives, avoiding static opera 'poses', as it often happens, for example, in the National Opera. At the same time, their movements were expedient, each time dictated by this or that specific situation' (Bondarenko, 2020).

Using the example of four productions performed on the stage of Opera studio by the Department of Opera Training and Music Direction of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music graduates, it is observed that these premieres made possible the beginning of young artist's professional career, helped to reveal their potential and gave impetus for the discovery of an artists' personal style.

T. Voronova's stage reading of Spanish opera by M. Ravel's 'L'heure espagnole' was able to convey the concept of the comedy genre by scenographic elements, characters of the roles, and the general atmosphere of the performance.

Her second show on the big stage — the first reading of O. Kostin's opera-ballet 'Orgy' had a completely different core of music and dramatic impulses, which was embodied in the classical meaning. The director was able to organize a large creative team, choral and dance episodes of the performance, find an interesting *mise-en-scène* solutions and a develop a lighting score. Considering the fact that this was the first reading of the opera, a young director had a special responsibility while working with composer himself, as well as the complexity of the creative-making decisions, which justified themselves during the premiere.

L. Shylenko's production 'On Sunday Morning...' by V. Kyreyko was also an important event in the Ukraine's capital, because it was the first time the opera was performed in almost 50 years. The opera turned out emotional, with a minimalist graphic design of the scenographic space, which made it possible to concentrate on the expressive images of the characters. Special emphasis was placed on the contrasts of light and shadow, which was a successful element for reproducing the genre mysticism of the work's drama. Despite the limited instrumental accompaniment, premiere gathered a full audience and was noticed by the musical critics.

O. Spivakovsky's performance 'Medium' by G. C. Menotti received a stage life at different venues, took part in festivals, and won a prize at an international theatre festival. Its mobility, mysticism, and psychologically detailed roles guaranteed this performance an diverse stage platforms and a great career starting point for its creator.

Using the available technical means of the stage, young directors tried various creative ways of visual expression with minimal multimedia options of the venue. However, the development of today's visual art, its syntheticism and multi-genre core requires such means, which, step by step, capture theatre world.

The graduates, having the specified experience of working on the professional stage, were later able to implement works of various formats on other stage platforms. In particular, in 2022, T. Voronova staged a full production of G. Puccini's 'Tosca' on the stage of the Chernivtsi Philharmonic Hall. In 2016, L. Shylenko staged the comedy-opera 'Rita' by G. Donizetti on the stage of the Kyiv Opera, which was nominated for the Ukrainian Theater Award and received widespread attention in the press. She subsequently staged Rossini's 'The Marriage Bill' at the same theatre in 2022. In the interpretation of this opera, the director also worked as a set designer and costume designer. O. Spivakovsky, while receiving post-graduate education at the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, staged the opera 'Blue Beard's Castle' by B. Bartok in 2022, the genre of which the director defined as a social opera in two parts.

Conclusion. Opera Studio of the Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music proved itself as a unique venue in the process of formation and training of musical theatre directors. Undoubtedly, the current context of artistic trends implies the further modernization of young specialists' professional education, and development of the educational and artistic method of specialisation, initiated by O. S. Tymoshenko.

An important factor for this is the development of technical stage equipment of the available space, various light and video devices. The lack of practical director's knowledge is revealed at the phase of the rehearsing process and especially during the last stage work before the premiere. During this time, the student has the opportunity to get support from his artistic mentor, which seems significant in the educational process of work with the full stage production.

All educational levels of the Opera Training and Music Direction Department's, such as 'bachelor', 'master', and post-graduate education, require lifelong professional development for those who acquire the specialty, which is based on empirical components. Therefore, the first productions, embodied by the Academy's graduates on the stage, adjacent to the educational institution, become a reliable springboard for their long creative career, both on Ukrainian and international platforms.

References

1. Dats I. Format pidhotovky rezhysera muzychnoho teatru v sociokul'turnykh realiyakh nezalezhnoyi Ukrainy [Format of musical theatre director's training in socio-cultural realities of independent Ukraine] // Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. 2021. Kyiv. P. 181–202. № 3-4(52-53) DOI: 10.31318/2414-052X.3-4(52-53).2021.251821 [in Ukrainian].
2. Ilchenko P. I. Postanovky suchasnoyi ukrayinskoyi opery u procesi pidhotovky rezhysera muzychnoho teatru [Contemporary Ukrainian Opera in the Context of Educating the Directors of Musical Theatre at the Tchaikovsky National Music Academy] // Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho. 2017. № 2 (35). Kyiv. P. 60–67 [in Ukrainian].

3. Ilchenko P. I. Rezhysers'kyj zadum opernoyi vystavy kriz' pryzmu suchasnoyi teatralnoyi estetyky [The director's concept of the opera performance through the prism of modern theatre aesthetics // *Ukrayins'ke muzykoznavstvo*. 2020. Is. 4. Kyiv. P. 45–57 [in Ukrainian].
4. Sheiko, A., 2020. Khudozhn'o-pedahohichni pryntsypy Oleha Tymoshenka yak kvintesentsiia yoho svitohliadu [Oleg Tymoshenko's artistic and pedagogical principles as the quintessence of his worldview] // *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*, 4(49). Kyiv. P.145–157. [in Ukrainian].
5. I. V. Shesterenko, L. A. Shylenko. Vitaliy Kyreyko's Body of Work in Operas and Ballets: Genre and Style Characteristics // *Austrian Journal of Humanities and Social Sciences*, 2021, No 9–10. P. 13–18. DOI: 10.29013/AJH-21-9.10-13-18 [in English].
6. Bondarenko A. «Medium» Dzhankarlo Menotti prozvuchav v onovlenij versiyi [Giancarlo Menotti's 'Medium' was performed in an updated version] (2019) URL.: <https://musicinukrainian.wordpress.com/2019/02/26/menotti-medium/> [in Ukrainian].
7. Bezvukhyj P. «Ispans'ku hodynu» inscenuvaly ukrayins'koyu. ['The Spanish Hour' was staged in Ukrainian] (2018) URL.: <http://music-ukr.blogspot.com/2018/06/blog-post.html> [in Ukrainian].
8. Ovcharenko E. Pershe prochyttannya opery [The first staging of the opera] (2021) URL.: <https://i-ua.tv/culture/27538-pershe-prochyttannya-opery> [in Ukrainian].
9. Ovcharenko E. Do not play with spirits! [Ne hrajesya z dukhamy!] (2020) URL.: <https://i-ua.tv/culture/26279-ne-hraitesia-z-dukhamy> [in Ukrainian].
10. Shesterenko I. Prem'yera v opernij studiyi [Premiere in the Opera Studio] (2014) URL.: <https://mus.art.co.ua/dovhoochikuvana-vystava/> [in Ukrainian].

PSYCHOLOGY OF ANIMALS

Melikova Zemina Gismet

Azerbaijan State Pedagogical University, Faculty of Chemistry and Biology, teacher

Since ancient times, animals had always attracted interest due to their human-like behavior. So what are those behaviors? What causes animals to behave so? In animals, hibernation occurs during the accumulation of adipose tissue and in some species of rodents, during the accumulation of ascorbic acid. If we take a very fat spermophilus (gelengi), immobilize it and gently pull its limbs, may observe a sharp drop in temperature. In this case, the animal sleeps at that hour and the sleep lasts for several hours. If we wake up such an animal and starve it, to recreate hibernation is impossible because the amount of ascorbic acid in its body decreases.

There are two rabbits in a cage, one big and one small. After feeding the rabbits, the little rabbit smells the food and feels it with its tongue, but when the big rabbit eats the food, it also starts to eat. The basis of this situation is the reflex of imitation. Imitation behavior is a special physiological response form specialized innately in nature and related to other reactions. The reason why animals unite in groups is the imitation behavior of individuals. The crowding condition is widespread among poikilothermic animals. In winter, massive crowding of frogs, insects, and molluscs is observed. The main reason for this is the decrease in metabolism in all animals, even in some species it decreases by 40% or more. As thermoregulation develops in chicks, the intensity of their crowding increases as the mother moves away. At 20 C, the four-day-old chicks crowded, and at 35 C, on the contrary, they move away from each other. On the first day after hatching, even at 34-35 C, the chicks are crowded together.

Firstly, a serious fight breaks out between house mice caged, and soon calm prevails. The fight between them is replaced by hierarchical dominance (one mouse takes a dominant position, the other is subordinate). Known that hypertrophy occurs in the cortex of the adrenal glands of mice. The hypertrophy of the cortex of the adrenal glands of mice at the lowest level of the hierarchy is more noticeable. As the hierarchy levels increase, the hypertrophy level decreases and is absent or negligible in the dominant mouse. In obedient rodents refusing fight with the dominant, the adrenocortical activity increases as a result of intense irritation of the nervous system and the reproductive function weakens.

References:

1. Plous, S. (1993). Psychological mechanisms in the human use of animals. *Journal of Social Issues*, 49, 11–52.

ОТРУЙНІ РОСЛИНИ ЖИТОМИРСЬКОГО ПОЛІССЯ

Іконнікова Юлія Василівна

асистент кафедри ботаніки, біоресурсів та збереження біорізноманіття
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Житомирське Полісся – це регіон, який характеризується багатою та різноманітною флорою завдяки своєму унікальному клімату та природним умовам. Серед видів поширені як корисні, так і небезпечні представники рослин. Особливої уваги заслуговують отруйні рослини, які часто зустрічаються на території Полісся. Вони становлять серйозну біологічну небезпеку для людей, тварин і навколишнього середовища, оскільки навіть невеликий контакт або вживання їх частин може спричинити серйозні отруєння [1, 4]. Дослідження цих рослин є важливим для збереження здоров'я населення та біологічної безпеки регіону.

Знання про отруйні рослини необхідне не лише для ботаніків чи лікарів, але й для звичайних громадян, які проводять час на природі. Розуміння того, які рослини становлять небезпеку, допомагає запобігти можливим нещасним випадкам. З'ясовано, що у межах Житомирського Полісся особливо часто зустрічаються такі отруйні види, як жовтець їдкий (*Ranunculus acris* L.), чемериця біла (*Veratrum album* L.), вороняче око звичайне (*Paris quadrifolia* L.) та блекота чорна (*Hyoscyamus niger* L.). Кожен з цих видів має свої особливості, які варто знати, щоб уникнути небажаних наслідків при контакті з ними.

Усі частини жовтецю їдкого містять токсичні речовини, зокрема ранункулін і ранункулозид, які можуть викликати подразнення шкіри та слизових оболонок при контакті з цією рослиною. Навіть невеликий дотик до цього представника може призвести до роздратування шкіри, викликаючи свербіж, почервоніння та навіть утворення пухирців. Чемериця біла містить вератрин, який здатен викликати важкі отруйні ефекти, що посилюються при контакті або споживанні рослини. Навіть невелика кількість цієї рослини може бути небезпечною для тварин і людей, оскільки цей алкалоїд впливає на нервову систему і може призвести до серйозних отруєнь [3].

Вороняче око звичайне у всіх своїх частинах має алкалоїди атропін та гіосциамін, які впливають на центральну нервову систему, і вже невеликі дози цих речовин можуть викликати токсичні ефекти. Характерними симптомами отруєння цією рослиною є розширення зіниць, збільшення частоти серцевих скорочень, сухість у роті, та затуманення свідомості. Високі дози атропіну можуть призвести до галюцинацій, дезорієнтації та навіть коми. Блекота чорна містить гіосциамін і скополамін, які впливають на мускаринові рецептори, що знаходяться у різних частинах організму людей та тварин. Навіть невеликі дози цих алкалоїдів можуть викликати головний біль, запаморочення, розлади зору, а також параноїдальні стани та галюцинації [2].

Біологічна небезпека отруйних речовин у Житомирському Поліссі полягає у можливості їх поширення у природних екосистемах, а також у їхньому

використанні в сільському господарстві як бур'яни. З огляду на це, детальне вивчення та розуміння властивостей таких рослин стає необхідним для підвищення обізнаності та безпеки населення.

Список літератури

1. Аннамухаммедов А. О., Буханевич Н. В., Ількевич Н. С., Каленська В. П., Мелещенко А. А. Отруйні рослини як біологічний фактор небезпеки: Навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 109 с.
2. Борщенко В. В., Лавринюк О. О., Фарафонов С. Ж, Ткачова І. В., Бернацький А. О. Отруйні та шкідливі рослини природних пасовищ Житомирського Полісся. *Вісник Уманського національного університету садівництва*. 2022. №1. С. 8–17.
3. Коновалова О. Ю. Отруйні рослини. Навч. Посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 494 с.
4. Ченришенко Н. Ю. Отруйні рослини й рослинні отрути. *Біологія*. 2008. № 12. С. 10–18.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСАМИ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ДИНАМІЧНОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

Комеліна О.В.,
д.е.н., проф.,

Адаменко В.,
Магістрант

Адаменко А.,
магістрант
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Роль малого та середнього бізнесу (МСБ) у сучасному економічному розвитку країн світу є значною. МСБ у сукупності впливає на інноваційний розвиток економіки, сприяє суспільним змінам та створенню нових робочих місць, стимулює інновації та розвиток нових ринків товарів та послуг, вирішує соціальні та економічні проблеми, створюючи інноваційні рішення, які відповідають потребам суспільства, підвищує ефективність бізнесу та знижує ціни для споживачів, забезпечує насичення ринку новими продуктами та послугами. У цілому підприємництво стимулює зростання та диверсифікацію економіки та сприяє примноженню національного багатства. Підприємства МСБ залишаються основним джерелом формування середнього класу з вирішальною роллю у підтримці соціально-політичної стабільності в країні; є рушійною силою бізнесу, зростання економіки, інновацій, конкурентоспроможності тощо [1-4].

Економічна сутність підприємництва розкрита у працях Р. Кантільйона, Ж-Б. Сея, І. Кірцнера, А. Сміта, Й. Шумпетера, А. Маршалла тощо. Всі вони сформувавши підходи до розуміння сутності та ролі підприємництва в економіці, його функції та відмінності від інших суб'єктів господарювання (рис.1). Разом з тим, ці розробки є основою формування системи управління розвитком МСБ на мікро-, мезо- та макрорівнях.

У рамках Європейської промислової стратегії підприємства МСБ залишаються основною рухомою силою розвитку різних за масштабами, галузями та формами власності екосистем, що вимагає посиленої уваги до управління ними як з боку самих підприємств, так і з боку держаних органів влади щодо регулювання умов підтримки МСБ.

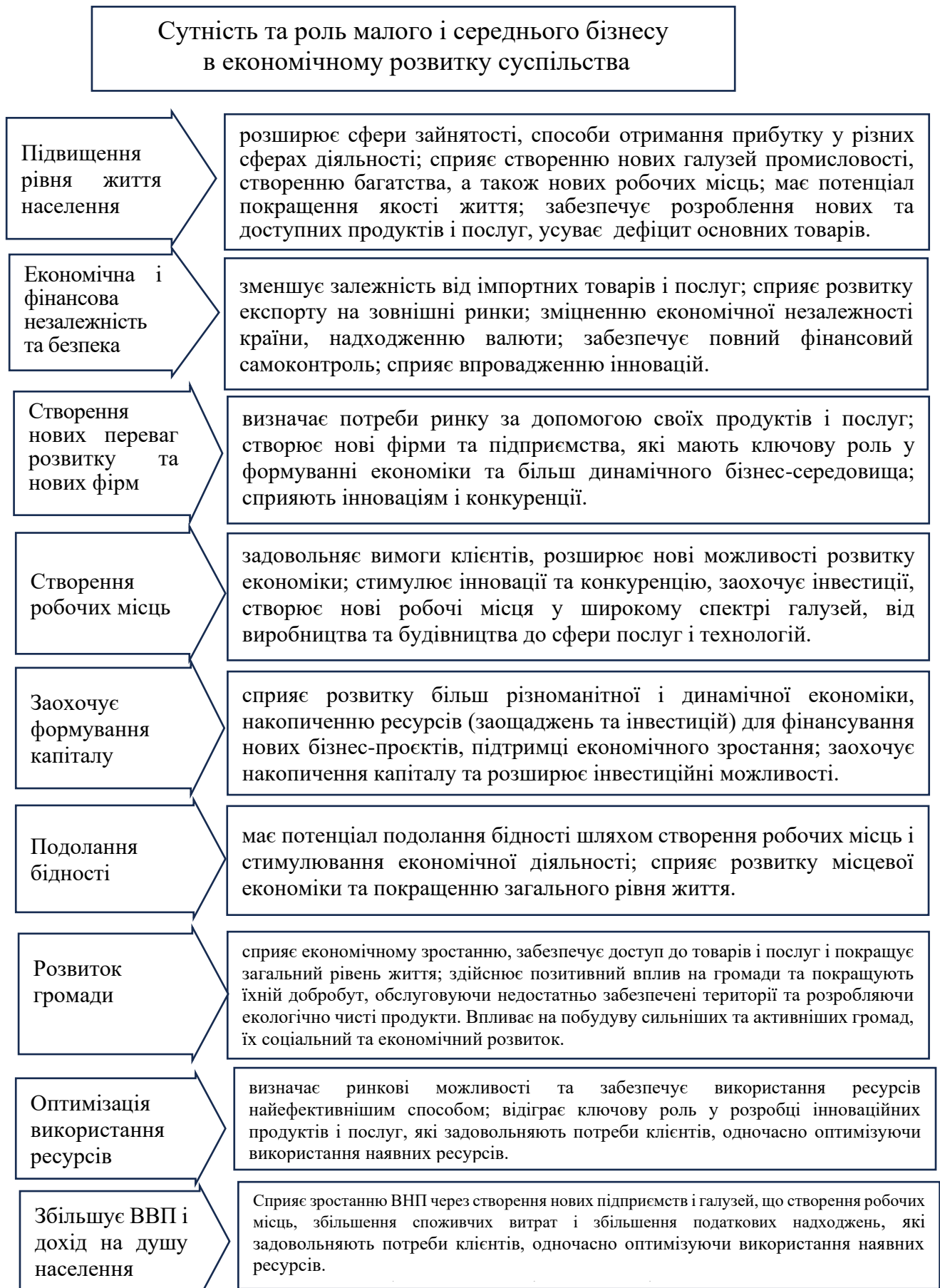

Рис.1.1 – Сутність та роль малого і середнього бізнесу в економічному розвитку суспільства

Це стосується найбільше малих і середніх підприємств і стартапів, що посилює міцність єдиного ринку, зниження залежності від поставок або прискорення переходу до «зеленої» і цифрової економіки. Наприклад, значна роль МСБ в країнах ЄС відмічається у таких промислових екосистемах: аерокосмічна та оборонна промисловість; агропромислова промисловість, будівництво; культурні та творчі індустрії; цифрові технології, електроніка, енергоємні галузі; оновлювані джерела енергії; здоров'я; мобільність – транспорт – автомобільне будівництво; соціальна економіка і громадянська безпека; роздрібна торгівля; текстильна промисловість; туризм.

Для України вивчення досвіду ефективного управління розвитком МСБ є дуже важливим в умовах євроінтеграції та подій 2022 -2024 рр. Значна кількість підприємств МСБ зазнали серйозних втрат через повномасштабну війну РФ проти України, що призвело до їх зупинки та збільшення безробіття в країні. Тому відновлення й розвиток малого та середнього бізнесу в Україні – надзвичайно важливе багатовимірне завдання.

Основні виклики глобальної кризи для МСБ, які Україна має врахувати у сучасних умовах, полягають насамперед у наступному: обмеження вільного переміщення людей, товарів і послуг; порушення ключових глобальних логістичних ланцюгів постачань, що впливають на доступність продуктів першої необхідності; розбалансування споживчого попиту та пропозиції та стан ринків. У таблиці 1 наведено ключові переваги та недоліки в управлінні МСБ в умовах динамічної зміни бізнес-середовища [1-4].

Таблиця 1 – Переваги та недоліки управління МСБ в умовах динамічної зміни бізнес-середовища

Недоліки МСБ	Переваги МСБ
обмежений капітал, що робить підприємства уразливими у разі економічних ризиків; значний рівень залежності від окремих груп клієнтів (наприклад, субпідрядників), або конкурентів;	оптимальне поєднання факторів виробництва, залучення місцевих ресурсів або вторинних продуктів у рамках співпраці з великими компаніями на основі партнерських угод (фінансових, технологічних та ін.) або за формою поставок;
відсутність функціональних систем розподілу та доступу до продуктивних і доступних маркетингові послуги; низький рівень доступу до нових технологій; обмежені можливості фінансування інновацій;	високий рівень гнучкості та здатність адаптації до змін, проста система прийняття управлінських рішень;
відсутність або обмеженість достатніх управлінських та економічних знань, переважання неформального лідерства у прийнятті управлінських рішень.	швидкість інтеграції в регіональну економіку, забезпечення високої якості роботи; продуктивність та більш тісний зв'язок між індивідуальними зусиллями та стратегічними цілями компанії.

Основу діяльності будь-якого підприємства МСБ становлять його бізнес-процеси, або процеси, які визначаються стратегічними цілями й завданнями організації. Управління бізнес-процесами у контексті інституційного підходу – це сукупність принципів, підходів, процедур і методів, спрямованих на кардинальні стратегічні зміни, що дає змогу значно підвищити результативність діяльності підприємства та досягти стратегічних цілей його розвитку. Системний підхід передбачає розгляд управління бізнес-процесами як сукупності елементів, взаємодія яких дає змогу забезпечити перетворення основних процесів підприємства на підтримку стратегічних змін.

Управління бізнес-процесами застосовується за необхідності радикальних змін, що передбачає створення цілком нових, ефективніших бізнес-процесів на підприємстві без урахування їх старої організації. При цьому управління бізнес-процесами слід розглядати як групу взаємозалежних завдань, що спільно створюють цінність для споживача, тобто є засобом створення цінності для споживачів [6]. Вибір конкретної технології здійснення управління бізнес-процесами та впровадження конкретних заходів на підприємстві з метою досягнення очікуваних результатів його діяльності має враховувати певні ключові характеристики та критерії оцінювання результативності проведеного управління бізнес-процесами з огляду на умови господарювання.

Використання принципів управління бізнес-процесами в рамках МСБ має свої обмеження, зумовлені головним чином розміром підприємства та пов'язаною з цим орієнтацією на оперативне управління. Іншими особливостями МСБ є накопичення функцій, неформальне лідерство, низький рівень використання інформаційно-комунікаційних технологій тощо. Тим не менш, впровадження управління бізнес-процесами на підприємствах МСБ за допомогою використання відповідних інструментів може підвищити їх конкурентоспроможність, зменшити витрати, покращити прийняття рішень, полегшити впровадження системи мотивації працівників, скоротити терміни доставки, підвищити якість задоволеності клієнтів тощо.

Сучасні українські реалії розвитку суб'єктів господарювання та необхідність піднесення їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках дають підстави стверджувати про доцільність впровадження управління бізнес-процесами з метою здійснення:

істотного поліпшення функціонування підприємства задля якісного переходу до нового рівня ефективності бізнесу, здійснення прориву. Головним критерієм оцінювання результативності проведеного управління бізнес-процесами є досягнення разючого прориву у функціонуванні підприємства за конкретно визначеними показниками, що характеризують реалізацію стратегічних цілей підприємства;

радикального перетворення підприємства (відмова від того, що було раніше, новий винахід того, як робота повинна бути виконана).

Критеріями оцінювання результативності управління бізнес-процесами є рівень інноваційної активності підприємства; масштабність впровадження технологічних, продуктових, організаційних, маркетингових інновацій; повне

використання наявного інноваційного потенціалу підприємства; піднесення конкурентоспроможності підприємства.

На результативність управління бізнес-процесами на підприємстві впливає сукупність умов, ключовими з яких для українських підприємств є:

організаційні (створення проектної групи як цілісної організаційної структури або виокремлення відповідальних за здійснення, необхідних з урахуванням наявної організаційної структури підприємства; чіткий розподіл функціональних обов'язків членів проектної групи; відбір досвідчених виконавців та мотивація персоналу підприємства щодо доцільності та необхідності здійснення реінжинірингу; залучення кращих співробітників, що мають креативний потенціал та зацікавлені у змінах на підприємстві;

ресурсні (визначення необхідних ресурсів, насамперед кадрових і матеріально-технічних, для здійснення реінжинірингу та забезпечення їх наявності);

фінансово-економічні (наявність достатніх коштів щодо реалізації визначених заходів здійснення реінжинірингу бізнес-процесів);

інноваційні (забезпечення реінжинірингу бізнес-процесів з урахуванням специфіки функціонування підприємства на основі впровадження інноваційних технологій, інноваційних товарів чи послуг, організаційних чи маркетингових інновацій).

Таким чином, можна стверджувати, що кожне підприємство складається з сукупності операцій, які залежать одна від одної. Отже, успіх сучасного підприємства МСБ залежить від того, як ефективно та системно відбувається управління процесами, їх повторюваність та певна періодичність.

Список літератури

1. Оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/otsinka-vplyvu-viyny-na-mikro-malita-seredni-biznesy-v-ukrayini>

2. Копитко, М. & Галіка, В. (2024). Адаптивне управління малими та середніми підприємствами для підвищення рівня ефективності керівних систем бізнес-процесів в умовах загроз національній безпеці. Успіхи і досягнення у науці. 10.52058/3041-1254-2024-5(5)-393-400, (5 (5)).

3. Рекуненко, І., Бондаренко, А., & Кобушко, Я. (2023). Управління конкурентоспроможністю малих та середніх підприємств в ринкових умовах господарювання. *Економіка та суспільство*, (56). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-54>

4. Amer, Salma & Abd, Rasha & Abd El Aziz, Rasha & Hamza, Meer. (2014). *Business Process Management in Small and Medium Enterprises: The Service Industry*. 8. 1096.

5. Комеліна О.В., Чайкіна А.О. Сутність і причини виникнення кризових процесів на підприємстві в сучасних умовах господарювання.. - Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки», 2014.

РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Мосумова Айнура Кярам кизи

PhD, викладач

Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

Ключові слова: цифровізація, малий бізнес, економіка, цифровий простір.

В сучасних умовах трансформації економічних процесів цифровізація стає ключовим елементом підтримки конкурентоспроможності підприємств. Це зумовлює необхідність адаптації малих і середніх підприємств до нових реалій шляхом впровадження цифрових технологій. Цифровізація не тільки економить ресурси підприємств, але й відкриває нові можливості для ведення бізнесу, наприклад, шляхом масштабування операцій, покращення доступності продукції та виходу на нові ринки.

Актуальність теми розвитку малого бізнесу в умовах цифровізації зумовлена сучасними викликами та можливостями, з якими стикаються малі підприємства в умовах стрімкого технологічного прогресу. Цифровізація стає не лише інструментом підвищення ефективності, а й необхідністю для виживання та розвитку бізнесу в умовах глобальної конкуренції. Сучасний ринок вимагає від підприємств швидкої адаптації до нових технологій, здатності швидко реагувати на зміни споживчих уподобань та динамічного розвитку в цифровому середовищі.

Малі компанії, на відміну від великих корпорацій, мають обмежені ресурси, що ускладнює процес їх цифрової трансформації. Водночас малі підприємства є основою економічного розвитку багатьох країн, у тому числі й України. Цифровізація дозволяє їм подолати ці обмеження, зменшити витрати, підвищити продуктивність і вийти на нові ринки, що робить їх конкурентоспроможними не лише на національному, а й на міжнародному рівнях.

Враховуючи швидкі темпи розвитку цифрових технологій, малий бізнес повинен мати стратегію цифрової трансформації, яка включає впровадження новітніх технологій, розвиток цифрових навичок співробітників і використання інноваційних методів ведення бізнесу. Це не тільки дозволяє підвищити ефективність ваших операцій, але й сприяє створенню нових бізнес-моделей, які відповідають сучасним ринковим умовам.

Тому вивчення розвитку малого бізнесу в умовах цифровізації є надзвичайно важливим, оскільки допомагає визначити шляхи підвищення конкурентоспроможності малих підприємств та сприяє сталому економічному зростанню в умовах глобалізації та цифрової трансформації.

Аналіз робіт дав змогу впевнитись, в тому що на сьогодні існуючі дослідження присвячені саме цифровізації малих і середніх підприємств. Питанням розвитку малого бізнесу в умовах цифровізації займались такі

науковці як Приятельчук О.А. [1], Зелінська Д., Орехова Т. [2], Федірко О.А., Алексеєва К.; Малетич М. [3]; Птащенко О.; Баранова О.; Бурик З. [4], Шевченко І. О [5-6].

Цифровізація, що визначається як насичення світу технологіями, пристроями та засобами обміну даними, також сприймається як механізм економічного зростання завдяки здатності підвищувати ефективність бізнес-процесів. В умовах цифровізації малий бізнес отримує можливість збільшити продажі, масштабувати свою діяльність і створити високий попит на свої товари та послуги. Також цифровізація розглядається як механізм економічного зростання завдяки здатності технологій впливати на ефективність розвитку бізнесу [1]. Так, розвиток малого бізнесу в умовах цифровізації дозволяє збільшити продаж товару та зробити його більш доступним, масштабувати, розвинути бізнес, створити великий попит.

Цифровізації вимагає від підприємств змін традиційних способів діяльності, тому можна зазначити ключові рекомендації для малого бізнесу\:

- Створення максимальної присутності в інтернеті та соціальних мережах (як повсякденний інструмент для спілкування та залучення клієнтів)
- Нарощування цифрових можливостей своєї команди (збирати та аналізувати дані про клієнтів та конкурентів)
- Завдяки цифровим технологіям та великій кількості інформації сучасні споживачі можуть цілодобово порівнювати пропозиції, ділитися інформацією та робити покупки, і бізнес повинен бути готовий до цього.
- Переведення власного бізнесу у цифровий світ, дає змогу пропонувати товари чи послуги на світових ринках, де раніше працювали лише великі (або місцеві) компанії
- Застосування новітніх технологій може покращити ефективність діяльності бізнесу та надати нові можливості для його зростання

За останні 5 років процес цифровізації стрімко розвивається, так, в декілька разів зросла частка ВВП від «цифровізованих» підприємств (рис. 1).

Цифровізовані підприємства у світовому ВВП

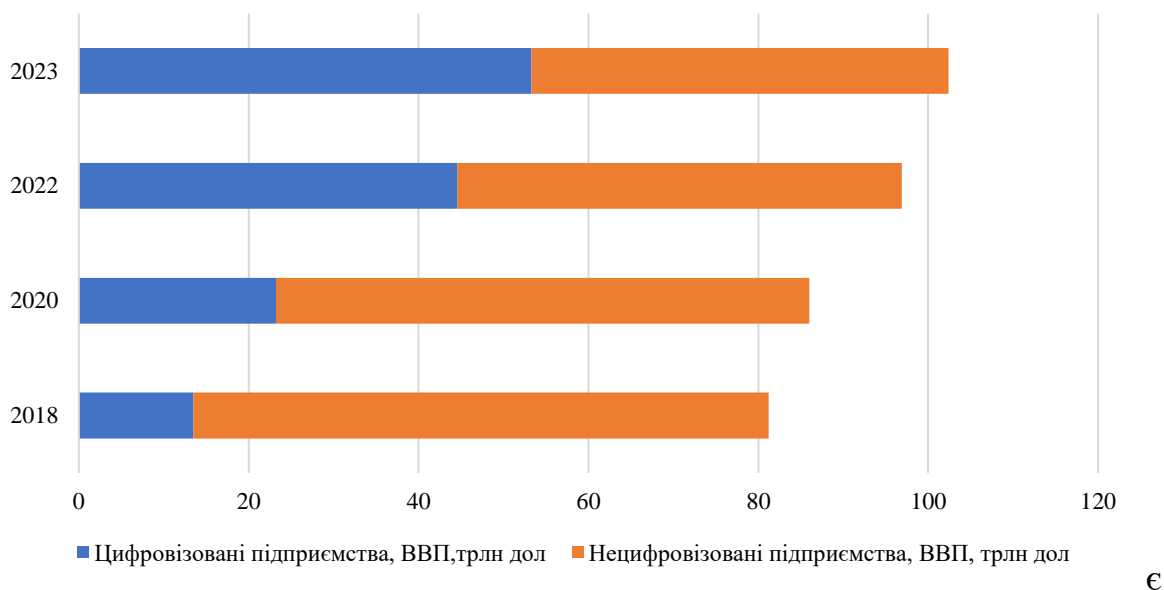

Рис. 1. Частка Світового ВВП, що виробляється цифровізованими підприємствами*

* Джерело: побудовано автором згідно [4]

Особливої актуальності цифровізація набуває в розвитку підприємницької діяльності, вона виступає драйвером розвитку, робить підприємства більш конкурентоспроможним на ринку. Основними причинами такого стрімкого розвитку цифровізації є її істотні переваги [3].

Цифровізації вимагає від підприємств змін традиційних способів діяльності, тому можна зазначити ключові рекомендації для малого бізнесу\:

- Створення максимальної присутності в інтернеті та соціальних мережах (як повсякденний інструмент для спілкування та залучення клієнтів)
- Нарощування цифрових можливостей своєї команди (збирати та аналізувати дані про клієнтів та конкурентів)
- Завдяки цифровим технологіям та великій кількості інформації сучасні споживачі можуть цілодобово порівнювати пропозиції, ділитися інформацією та робити покупки, і бізнес повинен бути готовий до цього.
- Переведення власного бізнесу у цифровий світ, дає змогу пропонувати товари чи послуги на світових ринках, де раніше працювали лише великі (або місцеві) компанії
- Застосування новітніх технологій може покращити ефективність діяльності бізнесу та надати нові можливості для його зростання

Таким чином, можна впевнено стверджувати, що розвиток малого бізнесу в умовах цифровізації є не лише важливим, але й надзвичайно важливим для збереження та посилення його конкурентоспроможності. Цифровізація відкриває нові можливості для малих компаній для оптимізації бізнес-процесів, скорочення витрат і розширення ринків збуту. Водночас це створює виклики, пов'язані з необхідністю адаптації до швидких технологічних змін і зростання вимог до цифрових компетенцій працівників.

Успішна цифрова трансформація дозволяє малому бізнесу не тільки виживати, але й процвітати в умовах глобальної конкуренції. Впровадження новітніх технологій сприяє створенню нових бізнес-моделей, що відповідають сучасним ринковим умовам, і розширює можливості розробки інноваційних продуктів і послуг. А це, у свою чергу, призводить до зростання економічної активності, залучення інвестицій та підвищення рівня життя.

Тому подальші дослідження та підтримка цифровізації малого бізнесу необхідні для забезпечення сталого економічного зростання, зміцнення ринкових позицій підприємств та забезпечення їх успіху в епоху цифрових технологій.

Список літератури:

1. Приятельчук О.А. Цифрова торгівля на глобальних ринках: тенденції та виклики. Журнал стратегічних економічних досліджень, 2023, №4 (15). с. 33-39 DOI: 10.30857/2786-5398.2023.4.6 URL: <https://econ-vistnyk.knutd.edu.ua/wp-content/uploads/sites/17/2023/12/4-2023-6.pdf>

2. Zelinska D., Oriekhova T. The analysis of modern business processes` modeling and digitalization tools. *Економіка і організація управління*. 2023. № 1 (49). С. 68-76. DOI 10.31558/2307-2318.2023.1.7.

3. Федірко О.А. Розвиток цифрової торгівлі на глобальних ринках: фінансовий та інноваційний аспекти. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 5(16). С. 45-52. DOI: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.5.5>

4. State Business Support Programs in Wartime Conditions Alekseieva, Kateryna; Maletych, Mykhailo; Ptashchenko, Olena; Baranova, Olena; Buryk, Zoriana. *Economic Affairs; New Delhi* Том 68, Изд. 1s, (Feb 2023): 231-242. DOI:10.46852/0424-2513.1s.2023.26

5. Шевченко І. О. Адаптація бізнес-моделі підприємств України до цифрової торгівлі на глобальних ринках. *Theoretical methods and improvement of science: VII Міжнародна науково-практична конференція*. (м. Бордо, Франція, 12-14 грудня 2022 р.). European Conference, 2022. С. 68-71. URL: <https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2022/12/Theoretical-methods-and-improvement-of-science.pdf>

6. Шевченко І. О. Стратегія сфери цифрової трансформації бізнес-середовища України. Збірник праць XX Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «*Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*». (м. Тернопіль, Україна, 19 травня 2023 р.). Т.: Західноукраїнський національний університет, 2023. С. 769-772

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОСТІ ГОСПОДАРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Птухін Кирило Сергійович,
Аспірант,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
м. Харків, Україна

Наявні ресурси є важливою частиною для проведення фінансово економічної діяльності суб'єктів господарювання. Процеси, які відбуваються внаслідок впливу сучасних трансформацій, приводять суб'єкти господарчої діяльності до пошуку нових можливостей шляхом їх переорієнтації для досягнення нових, якісно інших цілей.

Наявні у суб'єктів господарчої діяльності ресурси слугують з одного боку основою, а з іншого боку, можуть бути перепорою для досягнення обраних цілей. Від поєднання оптимального вибору шляхів розвитку та ефективності використання наявних ресурсів залежать не тільки фінансово-економічний стан, а й конкурентоспроможність суб'єкта діяльності.

У дослідженні [1] науковці L. J. Peter та R. Hull враховуючи умови мінливості та трансформацій відзначають серед переваг кваліфікованого управління можливість - «завтра знати чому те, що він передбачив вчора не трапилося сьогодні».

В умовах мінливого середовища економічної системи України, яке зумовлено військовою агресією РФ, в багатьох суб'єктів господарчої діяльності спостерігаються кризові стани. Ефективне використання ресурсів стає основою та запорукою сталого функціонування вітчизняних товаровиробників.

Широковідома гіпотеза, до якої прихильні більшість фахівців та науковців полягає у тому, що ресурси суб'єктів господарчої діяльності можна розподілити на матеріальні, фінансові, людські та інформаційні.

Проблемам класифікації та ефективного використання ресурсів присвячено роботи Я. Ларіна, С. Мочерного, О. Устенко, С. Юрія, R. Grant, C. Hofer, D. Schendel. [2-4]

Економічний досвід останніх десятиріч переконливо доводить, що саме фінансова частина ресурсів є найбільш мобільною. Вона дає значні можливості як перерозподілу, так і спрямування фінансових потоків на визначені пріоритетними потреби, а також на акумуляцію ресурсів.

В умовах військового стану в Україні спостерігається нестача фінансових ресурсів у багатьох суб'єктів господарювання. Це обумовлено рядом обставин пов'язаних з втратою підприємствами власних об'єктів нерухомості та фінансових ресурсів внаслідок військових дій. В умовах нестачі власних коштів для забезпечення економічної діяльності постає проблема залучення позикових коштів.

Фінансові ресурси забезпечують не тільки фінансову стійкість, а й платоспроможність, безперебійне виробництво, достатній рівень забезпечення матеріальними ресурсами, стабільну оплату праці персоналу, довіру підприємств - постачальників.

Фінансово-господарська діяльність суб'єкта господарчої діяльності залежить від багатьох факторів, як зовнішніх, так і внутрішніх, а ефективність системи управління визначається результативністю певних (притаманних саме цій системі) складових, основною з яких є управління ресурсами.

В мінливих умовах виникає необхідність впровадження більш жорсткого контролю за станом та динамікою фінансово-економічного функціонування.

Для реалізації контролю фінансових ресурсів виникає необхідність визначення стану наявних джерел фінансування підприємства та пошуку альтернативних джерел їх залучення. Відповідно до цієї мети поставлено такі завдання:

- моніторинг динаміки та стану джерел формування фінансових ресурсів суб'єкта господарювання,
- моніторинг використання залучених фінансових ресурсів,
- аналіз загальної власної платоспроможності та ліквідності.

Фінансові ускладнення, пов'язані з недостатньо раціональним розміщенням і використанням наявних фінансових ресурсів можуть призвести до значних негативних наслідків, таких як:

- нестабільність виробничого процесу,
- відтік персоналу та зменшення його кваліфікації,
- погіршення якості продукції або послуг,
- ускладнення з реалізацією та поповненням обігових коштів.

Нерегулярність надходжень та погіршення фінансового стану ведуть до зменшення надходження коштів на рахунки суб'єкту господарювання та погіршення його платоспроможності.

Фінансові ускладнення можуть стати чинниками зворотних взаємопов'язаних дій, а саме: відсутність коштів може призвести до перебоїв у забезпеченості матеріальними ресурсами, а отже, призведе до появи негативних явищ у виробничому процесі.

Ефективне використання фінансових ресурсів вимагає визначення пріоритетних напрямків використання фінансових потоків та раціонального їх розподілу за цільовим призначенням.

Для створення сприятливих умов роботи з фінансовими ресурсами на загальнонаціональному рівні дії Національного банку України (НБУ) спрямовані на утворення стабільної й ефективної фінансової системи, якій довіряють громадяни і бізнес. НБУ визначає що такі дії є необхідною умовою для розвитку національної економіки. [5]

НБУ проводить макропруденційну політику в якості «сучасного інструментарію для уникнення системних ризиків». Макропруденційна політика НБУ спрямована на усунення чи обмеження системних ризиків, щоб запобігти кризам або зменшити втрати від них. [5]

Підводячи ризику слід підкреслити, що ефективне використання фінансових ресурсів створює додаткові можливості підприємствам для розширення їх діяльності та забезпечення матеріальної зацікавленості персоналу. Проведення постійного фінансового моніторингу дає змогу оцінки ефективності діяльності підприємства та забезпечення його фінансової стійкості.

Впровадження заходів діджиталізації процесів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання, аналізу та контролю, дасть поштовх для зміни фінансової практики та для підвищення ефективності управління наявними ресурсами.

Список літератури

1. Пітер, Лоуренс Дж. і Халл, Реймонд. 1969. Принцип Пітера . William Morrow & Co Inc. (видання Pan Books, 1970)
2. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник [У двох томах] / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій. — Т. 1. — Львів: Світ, 2016. — 616 с.
3. Hofer C.W., Schendel D. Strategy Formulation: Analytical Concepts. St. Paul, MN : West Publishing, 1978.
4. Grant R.M. The Resource-Based Theory of Competitive Advantage: Implications for Strategy Formulation. California Management Review. 1991. Vol. 33. No. 3.
5. Офіційний сайт Національного банку України URL: <http://www.bank.gov.ua>.

ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ясківець Олег Михайлович

аспірант

Полтавський університет економіки і торгівлі (м. Полтава)

Ділова активність є важливим індикатором діяльності торговельних підприємств за будь-яких економічних умов. Значущість її аналізу і оцінки зростає в умовах нестабільності, криз, надзвичайних обставин [1, с. 94]. Управління бізнес-процесами торговельних підприємств в умовах воєнного стану стикається з численними викликами, які вимагають оперативного і гнучкого реагування [2, с. 127]. Основними чинниками, які впливають на ділову активність торговельних підприємств в умовах воєнного стану, є:

- економічна нестабільність через коливання валютного курсу, інфляцію, зниження купівельної спроможності населення, падіння споживчого попиту, що призводить до зниження доходів підприємств, ускладнює підтримку операційної діяльності на належному рівні та фінансове планування;

- військові дії та тимчасова окупація призводять до порушення логістичних ланцюгів, руйнування інфраструктури, перебоїв у постачанні товарів. У зв'язку з цим зростають витрати на транспортування товарів через необхідність обходу небезпечних територій або використання альтернативних маршрутів;

- військові дії та тимчасова окупація можуть обмежити доступ до певних ринків або призвести до їхньої повної втрати, що спонукає торговельні підприємства шукати нових постачальників і партнерів у безпечніших регіонах або країнах;

- переорієнтація споживчого попиту через надання переваги товарам першої необхідності або дешевшим альтернативам; скорочення витрат населення через невпевненість у майбутньому, що негативно впливає на обсяги продажів багатьох товарних груп.

Для протидії викликам воєнного часу та активізації ділової активності торговельним підприємствам рекомендується:

- використовувати стратегії адаптації шляхом створення фінансових резервів для покриття непередбачених витрат, перегляду бюджетів і скорочення неважливих витрат;

- оптимізувати логістичні рішення на основі залучення нових постачальників і партнерів для зниження ризиків перебоїв у постачанні, використовувати альтернативні маршрути і логістичні рішення для забезпечення безперебійної доставки товарів;

- забезпечувати гнучкість і адаптивність бізнес-моделей на основі розширення онлайн-каналів продажу для досягнення більшої кількості покупців, а також використовувати мобільні додатки і платформи для зручності покупців і підвищення продажів;

- розробляти і реалізовувати ефективні маркетингові стратегії на основі постійного аналізу ринкових тенденцій і споживчих настроїв для швидкого реагування на зміни; підвищувати рівень обслуговування; створювати програми лояльності для утримання покупців;

- брати участь у проєктах соціальної відповідальності, у гуманітарних і соціальних ініціативах для зміцнення репутації і довіри до бренду; Здійснювати відкриту і чесну комунікацію з покупцями щодо поточних викликів і реалізації спільних зусиль для їх подолання.

Таким чином, можна зробити висновки, що:

1. Ділова активність торговельних підприємств в умовах воєнного стану зазнає суттєвого негативного впливу через нестабільну економічну ситуацію, порушення логістичних ланцюгів, обмеження доступу до ринків і зміни у споживчій поведінці. Для активізації ділової активності торговельні підприємств мають проводити гнучку економічну політику, швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, впроваджувати стратегії мінімізації ризиків, оптимізувати фінансові і логістичні процеси, адаптувати бізнес-моделі, проводити активну комунікацію з покупцями, брати участь у соціально відповідальних ініціативах.

2. Диверсифікація постачальників, оптимізація витрат, підтримка працівників, адаптація товарного асортименту до наявності платоспроможного попиту населення, посилення безпеки є ключовими стратегіями для забезпечення ефективності та прибутковості торговельних підприємств в умовах воєнного стану. Використання пропонованих підходів допоможе їм не тільки вижити в складних умовах, але й закласти основу для подальшого відновлення та розвитку.

Список літератури

1. Шиян Н. І. Оцінювання показників ділової активності сільськогосподарських підприємств в умовах воєнного стану. *Економіка та управління АПК*. 2023. № 2. С. 86-95.

2. Скібіцька Л. І. Управління бізнес-процесами торговельних підприємств в умовах воєнного стану в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2023. Вип. 2. С. 112-129.

ДИТИНА ЯК ЗАІНТЕРЕСОВАНА ОСОБА У СПРАВАХ ПРО ОБМЕЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ У ВІДВІДУВАННІ ГРАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА УЧАСТІ В АЗАРТНИХ ІГРАХ

Іванова Аліна Сергіївна
аспірантка кафедри цивільного процесу
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Питання, пов'язані із визначенням суб'єктного складу цивільних справ, неодноразово привертало увагу дослідників цивільного процесу. Однак вказана проблематика продовжує бути актуальною, зокрема в контексті дослідження суб'єктного складу справ про обмеження фізичної особи у відвідуванні гральних закладів та участі в азартних іграх як категорії справ окремого провадження. Як визначає правова доктрина, заінтересованими особами у справах, що розглядаються в порядку окремого провадження, є особи, які беруть участь у справі та мають у ній юридичну заінтересованість [1, с. 77]. При цьому, як наголошує Верховний Суд у постанові від 07.04.2020 у справі № 638/4/19, права заінтересованих осіб знаходяться у юридичному зв'язку із суб'єктивними правами заявників і зумовлюються встановленням юридичного факту. Інтереси заінтересованих осіб можуть суперечити інтересам заявника. Отже, притягнення (вступ) цих заінтересованих осіб має важливе практичне значення, оскільки вони мають можливість у процесі розгляду справи про встановлення юридичного факту заявити про порушення чи оспорювання їхніх суб'єктивних прав [2].

Тобто заінтересовані особи беруть участь у справах окремого провадження з метою захисту своїх інтересів або інтересів держави. А тому усі особи, які спільно проживають із обмеженою у доступі до азартних ігор особою, ведуть з нею спільний побут, мають із такою особою взаємні права та обов'язки можуть виступати заінтересованими особами у справах про обмеження доступу фізичної особи до азартних ігор (якщо вони не є заявниками у таких справах) у разі, якщо фінансове благополуччя гравця безпосередньо впливає на забезпечення можливості ведення з ним спільного побуту з такими членами його сім'ї.

У зв'язку з цим, можна визначити, що у разі ініціювання обмеження доступу до азартних ігор підставі п. 3 ч. 1 ст. 300-3 Цивільного процесуального кодексу України (несплата особою аліментів впродовж більше трьох місяців) [3] заінтересованою особою в обов'язковому порядку має бути визначена дитина, на утримання якої аліменти мають виплачуватись, за умови, якщо така дитина не виступає заявником у справі, в інтересах якої заява подається її законним представником або органом, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Така позиція підтверджується наступним.

Згідно з ч. 1 ст. 180 Сімейного кодексу України батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття. А відповідно до ст. 179 Сімейного кодексу України аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини.

Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини. При цьому неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, одержаними на її утримання, а також неповнолітня дитина має право на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними відповідно до Цивільного кодексу України. [4]. Тобто несплата аліментів гравцем в азартні ігри безпосередньо впливає на майновий стан дитини незалежно від наявності прямого причинного зв'язку між такою несплатою і участю в азартних іграх.

Тобто причина наявності заборгованості по аліментам у обмеженої особи не може впливати на можливість залучення дитини як заінтересованої особи у досліджуваній категорії справ. Незалежно від того, чи є у гравця матеріальні ресурси для покриття заборгованості по аліментам і продовження участі в азартних іграх без загрози погіршення його майнового стану, наявність заборгованості по аліментам у обмеженої особи свідчить про невиконання такою особою її першочергового фінансового зобов'язання, а саме - утримання дитини. У такому разі логічним є висновок, що матеріальні ресурси, витрачені на участь в азартній грі, могли б бути передані дитині для забезпечення її утримання, однак обмежена особа порушила майнове право дитини на отримання аліментів, чим погіршила її майновий стан. Саме тому поки майнове право дитини на отримання аліментів не буде поновлене, кожна участь обмеженої особи в азартній грі буде зачіпати право дитини на належне утримання, а тому така дитина має безпосередню зацікавленість у встановленні щодо боржника по аліментам обмеження доступу до азартних ігор, тобто є заінтересованою особою у досліджуваній категорії справ окремого провадження.

Список літератури:

1. Особливість судового розгляду справ у різних провадженнях цивільного судочинства: порівняльно-правовий аспект / Т.П. Пружанська. Цивілістика. Право і суспільство. 2017. № 3, ч. 2. С. 75-78.
2. Постанова Верховного Суду від 07.04.2020. Справа № 638/4/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749223> (дата звернення: 19.08.2024).
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 19.08.2024).
4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 19.08.2024).

РОЛЬ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ЗЕД

Батанова Л.О.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри морського
та митного права
Національний університет
«Одеська юридична академія»

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ або Конвенція) та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до ст. 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість чого надана Верховною Радою України. Ратифікація Конвенції відбулася на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. [1]. Ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах. У п. 1 ч. 1 цього Закону України, на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції». Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції.

Окрім того, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV [2] передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а ст. 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду. При цьому варто зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України. Важливо пам'ятати, що у Законі України № 3477-IV немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн. Тому використання рішень щодо України зумовлене винятково міркуваннями доступності та зручності користування саме такими рішеннями для читачів, які, у випадку необхідності звернення до повного тексту (а не лише витягів) цитованих рішень, можуть відчувати певні труднощі, через недостатнє володіння офіційними мовами Ради Європи.

Слід відмітити, той факт, що в практиці ЄСПЛ поняття «кримінальне правопорушення» має автономне тлумачення, то відповідно до усталеної

практики у справах щодо України, кримінально-правова суть визнається не лише передбачених нормами Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, але й, наприклад, нормами Митного кодексу України, оскільки ЄСПЛ не вбачає істотної різниці між КУПАП та розділом VIII Митного кодексу України, який стосується окремих видів митних правопорушень, які також можна визначити як адміністративні правопорушення.

До питання щодо подолання проблем, пов'язаних із розглядом та вирішенням митних спорів та справ про порушення митних правил, необхідно відмітити, що до Митного кодексу України періодично вносяться зміни та доповнення з питань, пов'язаних з адміністративною відповідальністю за вчинення порушень митних правил. Зокрема, такі зміни запроваджено законами України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо адміністративної відповідальності громадян за порушення митних правил» від 16.02.2022 р. № 2058-IX [3] та «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо врегулювання питання притягнення до адміністративної відповідальності за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів» від 16.11.2022 р. № 2760-IX [4].

Основною передумовою прийняття зазначених законів України була необхідність виконання рішень Конституційного Суду України № 3-р(II)/2021 від 21.07.2021 р. [5] та № 4-р(II)/2022 від 15.06.2022 р. [6] за результатами розгляду конституційних скарг осіб, які були притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення митних правил, передбачені статтями 471 та 485 Митного кодексу України [7].

У цих рішеннях Конституційний Суд України зазначив, що законодавець зобов'язаний обирати той вид адміністративного стягнення, який менш обтяжливий для прав і свобод особи у конкретному випадку, і насамперед має визначити адекватну міру адміністративної відповідальності для досягнення її мети, тоді як суди забезпечують індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи у межах законодавчо визначеної санкції.

Принцип індивідуалізації юридичної відповідальності у процедурі притягнення особи до адміністративної відповідальності має виявлятися не лише в притягненні до відповідальності особи, винної у вчиненні правопорушення, а й у призначенні їй виду та розміру покарання з обов'язковим урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики цієї особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність тощо.

З огляду на зазначене, назріла необхідність у внесенні до Митного кодексу України змін в частині запровадження альтернативних стягнень в санкціях статей, якими передбачається адміністративна відповідальність за деякі види порушень митних правил. При цьому слід взяти до уваги, що Конституційний Суд України визнав позитивним явищем установа в актах публічного законодавства (адміністративного, кримінального тощо) абсолютно визначених

та (або) безальтернативних санкцій у випадку, коли суб'єктом правозастосування є відмінний від суду орган влади (пункт 4.3 Рішення № 4-р(II)/2022).

Крім того, Рішенням Конституційного Суду України № 5-р(II)/2023 від 05.07.2023 р. [8] визнано неконституційною санкцію ч. 1 ст. 483 Митного кодексу України. В обґрунтування прийнятого рішення Конституційний Суд України зазначив, що накладення штрафу в розмірі, що дорівнює вартості товару, та конфіскація, що є обов'язковими, позбавили суди можливості врахувати індивідуальні обставини в кожному конкретному випадку порушення митних правил. Конституційний Суд України вважає, що для досягнення легітимної мети суд повинен мати дискрецію. Однак суд під час розгляду справи про порушення митних правил за ч. 1 ст. 483 Митного кодексу України не може забезпечити індивідуалізацію відповідальності через відсутність у зазначеній статті Митного кодексу України інших стягнень; неможливості зміни розміру відсотків, за якими визначено штраф і обов'язковість застосування конфіскації тощо.

Неможливість вибору виду та розміру адміністративного стягнення з урахуванням обставин справи, а саме: характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, унеможливорює справедливий розгляд справи судом (пункт 2.10 Рішення № 5-р(II)/2023).

Необхідність у прийнятті акту зумовлена також тим, що згідно зі статтею 487 Митного кодексу України провадження у справах про порушення митних правил здійснюється відповідно кодексу, а в частині, що не регулюється ним, – відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення. Водночас практика застосування законодавства засвідчила, що не всі норми КУпАП) задовольняють потребам правозастосування під час розгляду справ про порушення митних правил та забезпечують належну ефективність протидії митним правопорушенням. З огляду на це, існує необхідність у доповненні Митного кодексу України нормами, які визначають окремі процедури здійснення провадження у справах про порушення митних правил, які на сьогодні визначені КУпАП, з урахуванням специфіки митної справи.

Список літератури:

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. *Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст.263. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>*
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст.260.*
3. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо адміністративної відповідальності громадян за порушення митних правил: Закон України від

16.02.2022 р. № 2058-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №14. Ст.47. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-20#Text>

4. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо врегулювання питання притягнення до адміністративної відповідальності за дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, а також інші протиправні дії, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів: Закон України від 16.11.2022 р. № 2760-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №52. Ст.148. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2760-20#Text>]

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Одінцової Олени Анатоліївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу другого статті 471 Митного кодексу України від 21.07.2021 р. № 3-р(II)/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-21#Text>]

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Барсегяна Геворка Сенкеримовича та Ліненко Наталії Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 485 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності) від 15.06.2022 р. № 4-р(II)/2022. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-22#Text>

7. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–48. Ст. 552.

МОБІЛЬНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОСТІ В БАГАТОКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ І КУЛЬТУРНІ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ІНСТРУМЕНТІВ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Вереша Роман Вікторович

в.о. завідувача кафедри кримінального та
адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Питання правничої рекодифікації нерозривно пов'язані з інтернаціоналізацією законодавства, яка, своєю чергою, є похідним результатом процесів глобалізації. Ознаками глобалізації, що визначають її сутність, є її інтеграційний наддержавний характер і комплексність, які забезпечують створення і функціонування глобальних систем та взаємозв'язків [1]. Правова інтернаціоналізація або інтернаціоналізація законодавства в практичному розумінні може бути представлена у різних формах. Так, поряд із традиційним зближенням законодавства різних країн на основі норм міжнародного права, використовується його гармонізація як спосіб забезпечення єдності у різноманітті у вигляді узгодження концепцій та програм, вироблення загальних нормативних понять та оцінок. Важливе значення має уніфікація законодавства, як метод створення одноманітних актів і норм і орієнтація на певні стандарти - техніко-юридичні акти. Поняття гармонізації, уніфікації законодавства поряд з такими термінами як апроксимація або адаптація законодавства стали невід'ємною частиною *acquis communautaire* і правотворчості Європейського союзу (ЄС) [2]. В умовах глобалізації, інтернаціоналізацію законодавства часто пов'язують з ослабленням ролі національного права, питаннями втрати значущості ролі громадянства перед фактичним місцем проживання, питаннями оподаткування прибутків, юридичної відповідальності тощо [3].

На сьогодні, мабуть, найбільша кількість наукових досліджень по зазначеному профілю присвячена питанням інтернаціоналізації конституційного права. Причому розглядаються як загальні проблеми (інтернаціоналізація національних конституцій як тенденція у конституційному праві, європеїзація конституційного законодавства країн), так і інтернаціоналізація окремих інститутів конституційного права. Багато робіт присвячено аспектам інтернаціоналізації прав і свободи людини [4].

Важливу роль у процесі інтернаціоналізації законодавства відіграє результативна комунікація у багатокультурному середовищі та культурні компетенції. Умовно їх завдання можна визначити таким чином: сприяння розумінню відмінностей у культурі та цінностях, підвищення ефективності комунікації, підвищення продуктивності взаємодії з багатонаціональними

організаціями, сприяння формуванню ширшого консенсусу з питань реформ та вдосконалення права [5]. Так, культурні компетенції дозволяють законодавцям та іншим учасникам правотворчого процесу розуміти відмінності у культурі, цінностях та звичаях різних країн. Це допомагає створювати закони та правила, які враховують різноманітність культурних контекстів.

Результативна комунікація передбачає вміння ефективно спілкуватися з людьми з різних культурних та мовних середовищах. Це включає в себе не тільки ясний виклад інформації, а й уміння слухати і враховувати думку представників інших країн та культур. Крім того, в контексті інтернаціоналізації законодавства існує зростаюча потреба у співпраці з міжнародними організаціями та експертами. Культурні компетенції дозволяють ефективно взаємодіяти з цими організаціями чи фахівцями та зробити таку співпрацю більш продуктивною [6]. При цьому розуміння культурних особливостей та використання культурних компетенцій можуть сприяти створенню ширшого консенсусу щодо законодавчих реформ як на національному, так і на міжнародному рівнях. Таким чином, культурні компетенції та результативна комунікація відіграють важливу роль в інтернаціоналізації законодавства, допомагаючи створити більш адаптивні та ефективні правові системи, які враховують різноманітність культур та світоглядів.

Питання рекодифікації пов'язане з питаннями мобільності правотворчості, зміною поглядів та підходів в питаннях адаптивності законодавства до появи нових викликів, які іноді складно врегулювати за допомогою тих правових інструментів, «кристалізація» яких відбувалася з античних часів. Як показує зарубіжний досвід, модернізація законодавства часто ускладнюється інертністю правотворчих механізмів, застарілістю нормотворчих підходів та процедур [7]. Мобільність правотворчості як теоретичний концепт відноситься до здатності законодавців, урядів та інших учасників процесу правотворчості оперативно реагувати на трансформаційні процеси в різних галузях суспільних відносин, обставини, що змінюються, і виклики в галузі права. З точки зору найбільш широких інтерпретацій, цей концепт передбачає гнучкість та адаптивність законодавства до нових ситуацій та потреб суспільства [8].

Мобільність правотворчості як невід'ємний атрибут сучасного законотворчого процесу може проявлятися в таких аспектах як швидкість реагування (законодавці повинні бути здатні швидко реагувати на нові обставини, включаючи економічні кризи, технологічні інновації, зміни в суспільних цінностях тощо), гнучкість та адаптивність (правові норми мають бути гнучкими та здатними адаптуватися до нових викликів без необхідності довгострокового та складного процесу зміни законодавства).

Концепція мобільності правотворчості в сучасних умовах невіддільна від необхідності використання як нових законотворчих технік, так і технологій у широкому розумінні слова (в тому числі використання досягнень інформаційно-комунікаційних технологій для прискорення процесу прийняття рішень та забезпечення ширшого доступу до інструментів охорони та захисту прав у різних галузях). Мобільність правотворчості передбачає широке міжнародне

співробітництво, участь країн у міжнародних організаціях та угодах для розробки загальних норм та стандартів. Зрештою мобільність правотворчості напряду пов'язана з процесуальними інноваціями – впровадження нових процедур та методів роботи в діяльність правотворчих суб'єктів може прискорити прийняття законів та покращити якість правотворчості в цілому. Таким чином, як можна зрозуміти, мобільність правотворчості є досить важливим елементом забезпечення ефективності правової системи, дозволяючи їй краще відповідати потребам суспільства, що змінюються.

Список літератури:

1. Pineau J. A very brief history of a recodification and its problems. *Studia Universitatis Babeş Bolyai-Iurisprudentia*. 2011. № 56 (4). P. 70-76. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=146607>
2. Laurent B. *European objects: The troubled dreams of harmonization*. MIT Press, 2022. https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=cyQuEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=legislation+EU+harmonization&ots=bJTUGpKsM2&sig=LPdnYzD9i7tuX66f59tUkafMf84&redir_esc=y#v=onepage&q=legislation%20EU%20harmonization&f=false
3. Hailbronner K. *Immigration and asylum law and policy of the European Union*. BRILL, 2024. https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=zsn7EAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&dq=legislation+EU+harmonization+permanent+residence&ots=Cer8-84u4J&sig=5e3MYDCOUyjtgaWFgsYi30_wEMc&redir_esc=y#v=onepage&q=legislation%20EU%20harmonization%20permanent%20residence&f=false
4. Topchiy V. Questions of internationalization constitutional legislation: leading countries experience and prospect of Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. № 205. https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2020/12/Vyshegrad-6_2018_Tom-2-1.pdf#page=205
5. Varella M. D. *Internationalization of law*. Switzerland: Springer International Publishing, 2024. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-642-54163-6>
6. Dimitrieska V. *Internationalization and Global Competence / Internationalizing Rural Science Teacher Preparation: Action Research for Global Competency*. Cham: Springer International Publishing, 2023. 13-27 p. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-46073-9_2
7. Liégeois V., Akkermans J. Recodifying the Law: A Metalinguistic Inquiry into the Recodification of Belgian Law Between 2014–2019. *International Journal for the Semiotics of Law-*Revue internationale de Sémiotique juridique**. 2022. № 35 (5). P. 1761-1795. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11196-022-09894-6>
8. Dorssom E. I. *Flexible Law: The Impact of Legislative Resources on Policy Adoption*. Doctoral dissertation, University of Missouri-Columbia, 2022. <https://www.proquest.com/openview/c1d92d372d8da26d1ee9a50af97d06b9/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ У СІМ'Ї

Гальцова Вікторія Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Як відомо, кримінально-правовій забороні підлягають (можуть підлягати) тільки ті діяння, які характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю, тобто заподіюють істотну шкоду суспільним відносинам або створюють загрозу заподіяння їм такої шкоди.

Як слушно указують науковці, кримінально-правова заборона породжується об'єктивними потребами суспільства в охороні певних відносин, що містять у собі детерміністську / індетерміністську парадигму, кримінально-правову доктрину забезпечення особистої і соціальної безпеки від діянь, які завдають шкоду соціальним очікуванням [1, с. 62].

Відтак, кримінальна правотворчість (прийняття нових законів про кримінальну відповідальність або «новелізація» чинного кримінального законодавства) завжди пов'язували з вирішенням тих або інших завдань у сфері кримінально-правової політики.

Одним із центральних питань кримінальної політики є проблема криміналізації суспільно небезпечних діянь [2, с. 247]. Критеріями криміналізації, якими керується законодавець при вирішенні питань про прийняття кримінальних нормативно-правових актів, котрі визначають кримінальну протиправність і караність діянь, є: 1) оцінка діяння як суспільно небезпечного; 2) визнання не тільки доцільності, але й необхідності боротьби з такими видами суспільно небезпечної поведінки заходами кримінально-правового впливу; 3) констатація збігу в оцінці конкретних видів поведінки як суспільно небезпечної і тому злочинної між законодавцем і правосвідомістю народу України [2, с. 258].

Важко не погодитися з думкою, що підстави криміналізації можуть формуватися і формуються не лише як соціальний запит на кримінально-правову заборону, а і як результат проактивної (випереджальної, на основі наукового прогнозування) реалізації зазначеної функції держави для забезпечення безпеки людини і суспільства [3, с. 37].

У науковій літературі поширеною є думка, яка обстоюється у наукових працях багатьох учених щодо віднесення до підстав криміналізації наступних чинників, які взаємо доповнюють один одного, зокрема: 1) існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони; 2) відносна поширеність суспільно небезпечних діянь; 3) зміна уявлень про характер і ступінь суспільної небезпечності діяння; 4) зміна загально визнаної моральної

оцінки відповідного діяння; 5) недостатність наявних засобів, окрім кримінально-правових, для ефективної протидії цим діянням, необхідність кримінально-правової гарантії прав і свобод; 6) виконання державою міжнародно-правових обов'язків з охорони прав людини [4, с. 97].

Зазначимо, що ми неодноразово зазначали про доцільність подальшої реалізації положень Стамбульської конвенції та необхідності встановити кримінальну відповідальність за психічне насильство стосовно членів сім'ї у спеціальній нормі під назвою «**жорстоке поводження у сім'ї**» [5, с. 26; 6, с. 250]. На наше переконання, домінуючими чинниками, які лежать в основі соціальної обумовленості, і в кінцевому рахунку, криміналізації зазначеного суспільно небезпечного діяння виступають: 1) соціальні чинники, які можна умовно поділити на: (*соціально-виховні*: криза системи виховання, що зумовлено соціально-економічними та ідеологічними чинниками; *соціально-психологічні*: погіршення психологічного, фізичного і морального здоров'я населення, особливо на тлі широкомасштабного вторгнення та епідеміологічними загрозами; *асоціальними*: зловживання алкогольними напоями або наркотичними речовинами, що стає підґрунтям для агресії та ін.) 2) нормативно-правові (показують систему охорони відносин у сфері охорони сім'ї та дитинства нормами Конституції, нормами інших галузей права, закріплених у відповідних нормативно-правових актах України, а також нормами міжнародного права); 3) кримінологічні – визначають характер і ступінь суспільної небезпечності зазначених діянь, їх поширеність, а також необхідність і об'єктивну можливість боротьби з ними за допомогою кримінально-правових заходів, тобто шляхом визнання їх злочинними й караними.

Жорстоке поводження у сім'ї є однією з найбільш соціально небезпечною поведінкою її членів, особливо щодо дітей. Як видається, таке поводження негативно впливає на суспільну свідомість, уповільнює соціально-економічний розвиток країни. Особливо негативним воно є для дітей, внаслідок якого нерідко вони втрачають бажання навчатися та працювати, не прагнуть реалізувати себе як особистість, створювати сім'ю та народжувати дітей, та, на жаль, можуть обирати незаконослухняну поведінку, вчиняти кримінальні правопорушення, що врешті-решт негативно впливає в цілому на соціально-економічний розвиток країни та суспільства.

На наше переконання, саме суспільна небезпечність і тяжкість наслідків жорстокого поводження в сім'ї є необхідними й достатніми для існування кримінально-правової заборони зазначеного діяння, оскільки наслідком цього може бути розпад сім'ї, втеча дитини з дому та жебракуванню, вживання алкоголю чи наркотичними речовинами, палінню, каліцтву, самогубству як неповнолітнього, так і дорослого члена родини. До того ж прояви жорстокого поводження, особливо, до дитини можуть супроводжувати, усе життя, навіть, у дорослому житті нерідко саме таку поведінку вони обирають, але вже стосовно своїх власних дітей.

Отже, визнавши кримінально протиправним жорстоке поводження у сім'ї, слід врахувати, що при такому насильстві кримінально правовому впливу підлягає саме сфера психіки людини.

При психічному насильстві, яке реалізується шляхом погрози, воля потерпілого паралізується і внаслідок психічного насильства потерпілий або вчиняє дії, які відповідають інтересам суб'єкта кримінального правопорушення або взагалі утримується від небажаних для нього дій. Іноді злочинець застосовує психічне насильство до потерпілого, бажаючи залякати його, викликати страх, погрожуючи вбивством [7, с. 61].

Тому пропонуємо «жорстоке поводження у сім'ї» викласти у такій редакції:

ст. 126² КК Жорстоке поводження в сім'ї

1. Систематичне приниження людської гідності, шантаж, примус до вчинення протиправних дій, які особа не бажає вчинити, поєднані з погрозою застосування будь-якого фізичного насильства щодо подружжя або іншого члена сім'ї, -

карається.....

2. Ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього члена сім'ї або члена сім'ї похилого віку, -

карається.....

На нашу думку, у запропонованому варіанті криміналізація психічного насильства в окремій нормі під назвою «жорстоке поводження у сім'ї», буде сприяти належній кримінально-правовій охороні як сім'ї, так і її членів від суспільно небезпечних посягань і одночасно змістовно буде відповідати основним положенням Стамбульської конвенції щодо запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими негативними суспільно небезпечними явищами. Запропоновані новели повинні забезпечити соціальну стабільність сімейних відносин у суспільстві, зміцнить та збереже фізичне й психічне здоров'я членів сім'ї, зокрема, неповнолітніх, сприятиме попередженню соціальних конфліктів, поліпшить умови розвитку й виховання дітей у родині. Усе це є необхідною умовою сприятливого соціально-економічного й демографічного майбутнього нашої держави й суспільства в цілому, оскільки сім'я є її основоположним осередком, а діти – є майбутнім країни.

Список літератури:

1. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. С. 62.
2. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. – К. : Атака, 2005. – 332 с.
3. Фоменко М.В. Підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь. Вісник криминологічної асоціації України. 2021. №2 (25). С. 33-39.
4. Готін О. М. Підстави криміналізації діянь. Право України. 2005. № 2. С. 95–98;

5. Панов М.І., Гальцова В.В. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї. *Юридична Україна*. 2019. № 3. С. 19-28.
6. Гальцова В.В. Деякі аспекти імплементації положень Стамбульської конвенції в КК України та проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 249-252.
7. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. Х. : Вища шк., 1982. – 160 с.

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Гальцова Олена Володимирівна,

кандидатка юридичних наук, старша викладачка кафедри права Національної
безпеки та правової роботи
Військово-юридичного інституту
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Оскільки України обрала євроінтеграційний вектор розвитку, дуже важливим є налагодити конструктивну взаємодію й ефективну співпрацю з громадянським суспільством, на яке покладається нетерпимо ставитися до будь-яких проявів корупції.

Корупція у військовій сфері є серйозною загрозою, яка негативно впливає не тільки на боєздатність армії, але й підриває національну безпеку та обороноздатність країни, суттєво знижує рівень довіри суспільства і міжнародних партнерів держави до її збройних сил, не дозволяє ефективно забезпечувати безпеку громадян та в її найгіршому прояві, загрожує механізмам демократичного управління та навіть самим фундаментальним принципам існування держави у сучасному світі [1, с. 40].

Корупційні схеми істотно спотворюють процеси оборонних закупівель, що необґрунтовано призводить до завищених вартості та витрат, отримання неякісного обладнання та обмежує конкуренцію. Як справедливо вважають фахівці, неетичні практики, такі як «відкати» та фаворитизм, можуть знизити справедливі та прозорі процедури торгів, перешкоджати вибору найбільш надійних та економічно ефективних постачальників. Внаслідок цього фінансові ресурси розподіляються неправильно, а гроші платників податків витрачаються даремно, відволікаючи кошти від основних потреб оборони та підриваючи довіру суспільства до державних установ. Подібні корупційні прояви мали місце і до воєнного стану, а в умовах воєнного стану вчиняти подібні діяння стало простіше, адже багато закупівель перестали носити публічний характер [2, с. 325].

На думку науковців, сприяють корупції, в тому числі й у Збройних Силах України низка обставин, зокрема: відсутність належного соціального контролю за управлінням державними матеріальними та фінансовими ресурсами; домінування корпоративно-бюрократичних груп, включаючи воєнну сферу, у вирішенні багатьох економічних і політичних питань; слабкість інститутів громадянського суспільства; закритість військової служби від суспільного впливу, унеможливленням дізнатися витрати на національну оборону та утримання Збройних Сил України у зв'язку із віднесенням цієї інформації до державної таємниці [3, с. 121].

Щоб протидіяти корупції в оборонному секторі важливо визначити пріоритетність антикорупційних заходів та впроваджувати комплексні стратегії. Зокрема, йдеться про створення законодавчої бази та визначення регуляторних

механізмів, забезпечення прозорості в процесах оборонного бюджету та закупівель, сприяння підзвітності та нагляду, а також заохочення участі організацій громадянського суспільства та незалежних ЗМІ у моніторингу діяльності, пов'язаної з обороною [2, с. 326].

Одним із позитивних кроків у напрямку подолання корупції необхідно визнати створення у 2023 році у Міністерстві оборони України Департаменту з питань запобігання та виявлення корупції та Агенції оборонних закупівель (наказ Міністерства оборони України № 159 від 17 червня 2022 року).

Як свідчить міжнародний досвід, найважливішою передумовою зниження рівня корупції є активна позиція громадян, зацікавлених у подоланні корупції. Майже всі науковці, які розглядали питання запобігання корупції в Україні, одногосно заявляють, що така протидія неможлива без участі громадськості. Не може влада самостійно протидіяти корупції, адже найбільший відсоток корупційних діянь вчиняється саме в сфері діяльності органів публічної влади [4, с. 180]. Відтак, роль громадськості має зрости, адже дієве громадянське суспільство є ключовою вимогою демократії. Саме громадськість має потенціал, який здатний створювати противагу корупції, чинити опір авторитаризму, не дозволити, щоб питання обороноздатності держави контролювалася приватними інтересами [5, с. 316].

Схвалюють думку щодо ефективного впливу на протидію корупції за допомогою громадськості й інші дослідники. Вони справедливо вважають, що участь громадян у суспільних процесах є тією рушійною силою, що здатна розірвати коло системної корупції, тому без підтримки суспільства та взаємодії його з інститутами громадянського суспільства, антикорупційна діяльність органів публічної влади є малоефективною [6, с.225]. Основними передумовами корупції, за їх твердженням, визнається відсутність дієвої системи соціального контролю за діяльністю органів публічної влади, їх посадових та службових осіб, політичних і громадських діячів, що робить таку діяльність непрозорою; а також слабкість основних інститутів громадянського суспільства.

Наголошують на вагомій та позитивній ролі громадянського суспільства у реалізації державної антикорупційної політики й інші науковці та зазначають, що внаслідок стійкої та ефективної форми взаємодії громадськості та органів публічної влади забезпечується взаємна співвідповідальність, що позитивно впливає на політичне, економічне та соціальне життя держави [7, с. 7].

Слушною є точка зору, що сучасне суспільство не може в цілому жити й ефективно розвиватися в суворих рамках централізованого управління, ієрархічна модель управління повинна доповнюватися структурами громадянського суспільства. До того ж, національним законодавством передбачена можливість громадян приймати участь у здійсненні антикорупційної діяльності. Наприклад, громадяни мають право брати участь у проведенні моніторингу публічних закупівель, громадської антикорупційної експертизи, здійснювати викривальну роботу, проводити журналістські розслідування, брати участь в заходах, що мають на меті визначення проблемних

питань діяльності органів публічної влади, а також здійснювати громадський контроль за діяльністю органів публічної влади [6, с. 20].

Національне законодавство та політика протидії корупції, згідно ст. 13 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, встановлює міжнародний стандарт залучення громадськості до діяльності, що спрямована на організацію та реалізацію заходів запобігання та подолання корупції. Принципи та форми участі суспільства у попередженні корупції і протидії, які визначені у вказаній статті охоплюють, зокрема: 1) посилення прозорості і сприяння залученню громадян до процесів прийняття рішень; 2) забезпечення для громадськості ефективного доступу до інформації; 3) здійснення заходів з інформування громадськості, які б сприяли створенню атмосфери нетерпимості до корупції; 4) повагу, заохочення і захист свободи пошуку, отримання і поширення інформації про корупцію.

Безсумнівно, громадянському суспільству належить найважливіша роль у процесі демократизації держави, зокрема, в процесі запобігання корупції. Громадянське суспільство теж має контролювати витрати на оборону, бути обізнаним щодо закупівель та про можливі ризики, приймати активну участь розробці ефективних антикорупційних стратегій.

З метою запобігання корупції в оборонній сфері є важливим:

на законодавчому рівні забезпечити залучення громадськості в антикорупційній діяльності з розробленням конкретних заходів та закріпити механізм захисту їх прав;

підвищити ефективність спостереження з боку громадськості задля своєчасного виявлення корупції та корупційних ризиків та вироблення ефективних заходів щодо їх запобігання або нейтралізації;

розробити план або програму моніторингу корупційних ризиків, які спрямовані на отримання інформації про корупційні та пов'язані з корупцією дії у військовій сфері, реагування на такі дії та доведення її до відома відповідних суб'єктів;

створити дієві механізми громадського контролю та налагодити їх взаємодію з правоохоронними та іншими державними органами з громадськими інституціями та парламентськими комісіями, а також з громадянами та неурядовими організаціями.

Список літератури:

1. Тарасов, С. В. Правові засади протидії корупції у військовій сфері. Галузь військового права у сучасних умовах державотворення : тези доп. учасників панел. диск. (Київ - Харків, 11 груд. 2020 р.).С. 38-42.

2. Бондаренко О.С. Корупційні прояви в оборонному секторі в умовах воєнного стану та післявоєнний період: характеристика та заходи нівелювання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 323-327.

3. Олійник О. М. Детермінація нецільового використання бюджетних коштів у Збройних Силах України. Право і безпека. 2014. № 2.С. 119–124.

4. Хабарова Т.В. Роль громадянського суспільства у запобіганні та протидії корупції. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2023. Випуск 35. С. 178-184.

5. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі Збірник прикладів (компендіум) позитивного досвіду. Женевський Центр демократичного контролю над збройними силами. 2010. 390 с.

6. Мельник М. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ, Юридична думка. 2004. 400 с.

7. Нестерович В.Ф. Роль громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2016. Вип. 3. С. 5-13.

ВИМОГИ ДО КАНДИДАТІВ НА ПОСАДУ ВИКОНАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Дутка Іван Васильович,
приватний виконавець виконавчого округу Київської області,
аспірант кафедри адміністративного права
юридичного факультету
Державного університету
інфраструктури та технологій

Стандарти виконання професійних обов'язків виконавцем, які містить польське законодавство, тісно пов'язані з особистісними якостями, якими має володіти особа, яка претендує на цю посаду. Для виконавців, безумовно, велике значення має відповідна юридична освіта. Однак, враховуючи наданий їм статус публічного функціонера, велике значення надається також морально-етичним якостям. Адже виконавці, так само як і інші державні службовці, піддаються певному суспільному контролю. Очікування суспільства щодо виконання завдань виконавцями стосуються, перш за все, дотримання законності, ефективності та результативності їхньої діяльності. Проте у ХХІ столітті до необхідних умов виконання професійних обов'язків виконавця додалися такі риси, як професіоналізм, етика та культура організації виконавчого провадження. Це не змінює того факту, що, як і для інших професій, які вимагають довіри суспільства, для кандидата на посаду виконавця встановлено низку вимог, які дозволяють виконувати цю професію.

Відбір кандидата на посаду виконавця серед осіб, які відповідають установленим законом вимогам, полягає у виявленні особи, яка має кваліфікацію та особисті якості, що дозволяє прогнозувати її успішну роботу на цій посаді. Високий рівень професійної діяльності виконавця залежить від його особистих якостей та навичок. Згідно з польським законодавством, виконавцем може бути особа, яка одночасно відповідає всім вимогам, зазначеним у ст. 11 Закону Республіки Польща «Про виконавців» [1]. Однією з таких вимог є наявність громадянства Республіки Польща, яке, згідно зі ст. 34 Конституції Республіки Польща [2], набувається при народженні від батьків, які є громадянами Польщі, інші випадки набуття громадянства визначаються законом. Наступною вимогою є наявність повної цивільної дієздатності, яка настає з досягненням повноліття (ст. 11 Цивільного кодексу Республіки Польща). Хоча повна цивільна дієздатність та громадянство не надають безпосередньо права на виконання обов'язків виконавця, вони дозволяють розглядати особу як суб'єкта права, який усвідомлює свої права та обов'язки, здатний вчиняти юридично значущі дії. Крім того, ці фактори впливають на оцінку правового статусу особи з точки зору володіння навичками використання та розуміння польської мови, правової культури, традицій та норм суспільного співжиття.

Отже, за ст. 11 Закону Республіки Польща «Про виконавців» на посаду виконавця може бути призначена особа, яка:

1. має громадянство Польщі;
2. має повну цивільну дієздатність;
3. має бездоганну репутацію;
4. не була засуджена за злочин або адміністративне правопорушення;
5. не є підозрюваною у вчиненні злочину, що переслідується в судовому порядку;
6. здобула вищу юридичну освіту в Польщі та отримала диплом магістра права або здобула закордонну юридичну освіту, визнану в Польщі;
7. за станом здоров'я здатна виконувати обов'язки виконавця;
8. пройшла стажування виконавця;
9. склала кваліфікаційний іспит виконавця;
10. працювала на посаді помічника виконавця протягом щонайменше 2 років;
11. досягла 28-річного віку.

2. Вимоги, зазначені в пункті 8-10 частини першої цієї статті, не поширюються на осіб, які:

1. мають науковий ступінь доктора наук з права або вчене звання професора;
2. після здобуття наукового ступеня доктора філософії з права протягом щонайменше 4 років, але не більше 6 років до дня подання заяви про призначення на посаду виконавця, працювали на підставі трудового договору на посадах, пов'язаних із застосуванням або створенням права;
3. обіймали посаду судді або прокурора;
4. обіймали посаду помічника судді протягом щонайменше 2 років;
5. обіймали посаду консультанта суду протягом щонайменше 2 років;
6. здійснювали адвокатську, нотаріальну діяльність або діяльність радника юстиції протягом щонайменше 2 років;
7. обіймали посаду радника Генеральної прокуратури протягом щонайменше 2 років.

3. Вимоги, зазначені в пунктах 8 і 9 частини першої цієї статті, не поширюються на осіб, які пройшли стажування судді, прокурора, адвоката, нотаріуса та склали відповідний кваліфікаційний іспит, а також на осіб, які працювали на посаді консультанта суду.

Інші вимоги для обіймання посади виконавця є більш загальними, особливо коли мова йде про так звані питання, пов'язані зі світоглядом особи, тобто про етичні та моральні якості. Хоча такі критерії, як несудимість за злочини або відсутність притягнень до адміністративної відповідальності, є чітко визначеними, поняття «бездоганної репутації» потребує конкретизації. Так, термін "бездоганний" означає "такий, якому нічого не можна закинути; непопльямований, шляхетний, правдивий, чесний". У правовій доктрині Польщі вважають, що предметом оцінки бездоганної репутації є не стільки внутрішні моральні якості особи, скільки їхній зовнішній прояв у поведінці. Тобто

оцінюватися має саме "зовнішній аспект бездоганності", а саме конкретні вчинки, які свідчать про наявність або відсутність бездоганності. Отже, бездоганну репутацію слід шукати в діях виконавця, у його професійній діяльності. До характеристик, які описують поняття бездоганної репутації, можна віднести: порядність, чесність у приватному та професійному житті, працьовитість, сумлінність, громадянську сміливість, самокритичність, здатність до взаємодії з оточенням та відповідальність за свої слова і вчинки. Таке розуміння бездоганної репутації гарантує належне виконання обов'язків виконавця.

У постанові Верховного Суду Польщі 2017 року підкреслено, що бездоганна репутація – це сукупність рис і поведінки як у професійній, так і в приватній сферах життя. При цьому вона складається не лише з інформації, яка може бути перевірена в установленому законом порядку, але й з етично-морального іміджу особи, яка бажає обіймати посаду, що передбачає довіру суспільства.

Список літератури:

1. Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. 2018 poz. 771). URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000771/T/D20180771L.pdf>.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483. URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>.

ЗНЯТТЯ КОРПОРАТИВНОЇ ВУАЛІ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ципляк Павло Сергійович
адвокат, арбітражний керуючий

Перші суб'єкти господарювання у вигляді акціонерних товариств почали з'являтися в XVII ст. в Англії [1, с. 113]. В подальшому, в XIX ст., в Німеччині з'явилися товариства з обмеженою відповідальністю [2, с. 44]. Створення корпоративних суб'єктів стало значним поштовхом для розвитку економіки, оскільки надало можливість підприємцям мінімізувати ризики у випадку банкрутства компаній, оскільки кожна компанія має власну правосуб'єктність, відмінну від правосуб'єктності осіб, що її створили.

Світові напрацювання обмеженої відповідальності знайшли своє втілення і в українському законодавстві. Так, відповідно до ч.3 ст. 96 Цивільного кодексу України [3] учасник юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника, крім випадків, встановлених установчими документами та законом. Відповідно до ч. 6 ст. 112 Цивільного кодексу України вимоги, які не задоволені через відсутність майна юридичної особи, що ліквідується, вважаються погашеними.

При цьому, обмежена відповідальність учасників юридичної особи стала також одним з важелів для недобросовісних суб'єктів господарювання, які використовували інститут юридичної особи виключно для прикриття власних зловживань з метою, зокрема, ухилення від виконання грошових зобов'язань.

З метою прискання подібного в англо-саксонській правовій системі з'явилась доктрина зняття (підняття, пронизування) корпоративної вуалі (piercing the corporate veil), основою якої є загальний принцип, згідно якого конструкція юридичної особи не визнається державою, якщо вона здійснюється із зловживанням правом, використовується з намірами, що суперечать цілям правопорядку. В такому випадку самотійність корпорації має бути проігнорована з наслідками у формі безпосередньої особистої відповідальності учасників [4, с. 18-19].

Правову природу доктрини зняття корпоративної вуалі досліджували Довгань А.П., Катречко Д.В., Карнаух Т., Кібенко О.Р, Макіяні Д.Г., Пригуза П.Д., Сабодаш Р.Б. та ін., проте, вказана тема потребує додаткових досліджень та дискусій, оскільки вказаний інститут знаходиться на етапі свого становлення і формування в Україні.

У чинному законодавстві України вказана доктрина знайшла своє втілення тільки в інститутах солідарної відповідальності органів управління боржника (ч.6 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства [5]) та субсидіарної відповідальності керівників, засновників (учасників, акціонерів) боржника, інших осіб (ч.2 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства), які можливо реалізувати в межах справ про банкрутство юридичних осіб.

Проте, вбачається, є доцільним розширити інструментарій можливості застосування вказаної доктрини.

Як зазначає Т. Карнаух на даний час судами Англії сформульовано умови зняття корпоративної вуалі:

- компанія, якій передаються активи, є всього лише «прокладкою» для реального бенефіціара;
- ця компанія була задіяна в «неналежних» діях, які вчинялися її акціонером/бенефіціаром;
- цього вимагають інтереси справедливості;
- корпоративна структура була використана саме для того, щоб уникнути відповідальності за «неналежну» поведінку;
- інтереси жодної третьої особи не будуть порушуватися підняттям корпоративної вуалі;
- встановлено безчесність поведінки відповідача [6, с. 54].

Відповідно до ст.1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» кінцевий бенефіціарний власник - будь-яка фізична особа, яка здійснює вирішальний вплив (контроль) на діяльність клієнта та/або фізичну особу, від імені якої проводиться фінансова операція [7].

Досліджуючи судові спори в Україні стосовно активного ухилення боржником від виконання грошових обов'язків можна констатувати, що корпоративна оболонка (товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерного товариства) вкрай часто використовується як прикриття самостійної правосуб'єктності, при цьому бенефіціарні власники через інші «дзеркальні» суб'єкти господарювання здійснюють успішну прибуткову діяльність, здійснивши відчуження всіх активів з боржника на компанії, не обтяжені борговими зобов'язаннями.

Думається, що доктрина зняття корпоративної вуалі має братись до уваги (але застосовуватись тільки за наявності на це підстав) під час всіх спорів в межах справи про банкрутство (розгляд кредиторських вимог пов'язаних осіб, визнання недійсними правочинів з відчуження майна та ін.) з закріпленням презумпції недобросовісної поведінки бенефіціарних власників і зловживання інститутом юридичної особи. Саме боржник має доводити економічну доцільність та ділову мету майнових дій та правочинів через призму зняття корпоративної вуалі, оскільки всі майнові дії юридичної особи в реальності вчиняються в інтересах саме бенефіціарного власника.

Список літератури

1. Білик О.В. Акціонерні товариства: сутність, становлення та проблеми розвитку /О.А. Білик//Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – №8. – С. 112-117.

2. Марущак Я. Товариства в Європейському Союзі: права та обов'язки їх учасників /Я. Марущак //Підприємництво, господарство і право. – 2017. – №6 С.43-47.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 22.08.2024).

4. Пригуза П.Д., Довгань А.П., Катречко Д.В. Умисне банкрутство: теорія і практика субсидіарної відповідальності. Науково-практичний посібник. Херсон: Борисфен-Про. 2020. 180 с.

5. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 №2597-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19> (дата звернення: 22.08.2024).

6. Карнаух Т. Доктрина «підняття корпоративної вуалі»: сутність та перспективи застосування в Україні/Карнаух Т//Юридична Україна. – 2013. – №3. – С. 53-60

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 20.06.2024 № 3720-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20> (дата звернення: 22.08.2024).

ВИДИ ДИСЦИПЛІНАРНИХ СТЯГНЕНЬ ДО ВИКОНАВЦЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Шарков Олександр Олександрович,
приватний виконавець виконавчого округу м. Києва,
аспірант кафедри адміністративного права
юридичного факультету
Державного університету
інфраструктури та технологій,
<https://orcid.org/0009-0006-3805-9034>

Відповідно до ч. 1 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців» [1] дисциплінарними стягненнями, які накладаються до виконавців за вчинення дисциплінарного проступку, є:

1. догана (*upomnienie*);
2. сувора догана (*nagana*);
3. грошовий штраф у розмірі від 5000 до 100 000 злотих (*kara pieniężna w wysokości od 5000 złotych do 100 000 złotych*);
4. заборона приймати до виконання виконавчі документи за заявою стягувача на строк від одного до трьох років (*zakaz przyjmowania spraw z wyboru wierzyciela na okres od roku do 3 lat*);
5. зупинення діяльності виконавця на строк від шести місяців до трьох років (*kara zawieszenia komornika w czynnościach na okres od 6 miesięcy do 3 lat*);
6. припинення діяльності виконавця (*wydalenie ze służby komorniczej*).

Польським законодавцем не вказано, у чому полягає дисциплінарне стягнення у вигляді догани (*upomnienie*). Проте, це санкція, яка має застосовуватися до осіб, винних у вчиненні дисциплінарних проступків меншої тяжкості (з нижчим ступенем тяжкості). Про це свідчить розміщення дисциплінарного стягнення у вигляді догани безпосередньо поряд із дисциплінарним стягненням у вигляді суворої догани (*nagana*), а також відмінність між цими двома видами стягнень щодо їхніх наслідків. Ч. 6 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців» передбачає, що виконавець вважається таким, що не притягувався до дисциплінарної відповідальності, найшвидше саме за дисциплінарне стягнення у вигляді догани, оскільки цей строк становить 3 роки з моменту набрання законної сили рішенням, тоді як щодо суворої догани – відповідно до ч. 7 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців» – настає після спливу 5 років з моменту набрання законної сили рішенням про притягнення виконавця до дисциплінарної відповідальності.

Крім того, накладення дисциплінарного стягнення у вигляді догани не призводить до позбавлення покараного виконавця функцій, які він обіймає в органах самоврядування виконавців та дисциплінарній комісії, а також не позбавляє його пасивного виборчого права до органів самоврядування

виконавців та дисциплінарної комісії (ч. 3 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців»).

Дисциплінарне стягнення у вигляді догани застосовується за вчинення дисциплінарних проступків найменшої тяжкості, а дисциплінарне стягнення у вигляді суворої догани – коли дисциплінарний проступок кваліфіковано як більш серйозний, порівняно з проступком меншої ваги. Сутність догани та суворої догани полягає в інституціоналізованому моральному засудженні особи, яка вчинила дисциплінарний проступок. За своїм характером вони більше нагадують засіб попередження та виховання з символічним покаранням.

Варто мати на увазі, що накладення дисциплінарних стягнень у вигляді догани та суворої догани на членів самоврядних органів професійної спільноти призводить до втрати доброї репутації у професійному середовищі [2, с. 280], а також у суспільній думці. Відповідно до ч. 2 ст. 260 Закону Республіки Польща «Про виконавців» накладення обох зазначених стягнень здійснюється регіональною радою відповідної палати виконавців. За відсутності норм, які б конкретно визначали, у чому полягає виконання цих стягнень, допустима певна свобода самоврядних органів (наприклад, цей акт може мати усну або письмову форму), але він має вказувати на неправильні діяння виконавця. Копія рішення про накладення одного з цих видів дисциплінарних стягнень додається до особової справи покараного виконавця.

Грошовий штраф (kara pieniężna w wysokości od 5000 złotych do 100 000 złotych), як випливає з самої назви, є дисциплінарним стягненням фінансового характеру і полягає у зобов'язанні винного виконавця сплатити певну суму в злотих. Згідно з п. 3 ч. 1 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців», розмір штрафу становить від 5000 до 100 000 злотих. Розмір штрафу, з одного боку, має відповідати ступеню вини виконавця, ступеню суспільної шкідливості вчиненого ним дисциплінарного проступку, профілактичним і виховним цілям, яких має досягти покарання стосовно винного, а також потребам у формуванні правової свідомості виконавців та інших осіб, а з другого боку, штраф має бути адекватним доходам виконавця, його особистим, сімейним обставинам та майновому стану, оскільки лише за таких умов покарання не може бути визнано явно невідповідним (п. 4 ст. 438 КПК Польщі [3] у зв'язку з ч. 2 ст. 223 Закону Республіки Польща «Про виконавців»).

Стягнення у вигляді заборони приймати до виконання виконавчі документи за заявою стягувача на строк від одного до трьох років (zakaz przyjmowania spraw z wyboru wierzyciela na okres od roku do 3 lat) (п. 4 ч. 1 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців») є новим видом дисциплінарного стягнення для виконавців, оскільки за раніше чинним законодавством такого виду стягнень не передбачалося. Цей вид дисциплінарного стягнення водночас обмежує діяльність виконавця за межами його виконавчого округу. Виконавець, до якого застосовано такий вид дисциплінарного стягнення, зобов'язаний видати постанову про відмову у відкритті виконавчого провадження за заявою стягувача, який скористався правом вибору на підставі ч. 1 ст. 10 Закону Республіки Польща «Про виконавців» (так, у справах, зазначених у п.п. 1 і 2 ч. 3

ст. 3 Закону, стягувач має право обрати виконавця на території юрисдикції апеляційного суду, в якому розташована канцелярія виконавця, визначена відповідно до ЦПК Польщі від 17 листопада 1964 року, за винятком справ: 1) про звернення стягнення на нерухоме майно; 2) про повернення нерухомого майна; 3) про введення у володіння нерухомістю; 4) про виселення осіб або звільнення приміщення від речей боржника, у тому числі житлового; 5) у яких відповідно застосовуються норми про стягнення з нерухомості.). Стягнення у вигляді заборони приймати до виконання виконавчі документи за заявою стягувача на строк від одного до трьох років відповідно до ч. 6 ст. 260 Закону Республіки Польща «Про виконавців» призначається на повні роки, починаючи з 1 січня року, наступного за роком, в якому набрало законної сили рішення про призначення цього стягнення.

Дисциплінарне стягнення у вигляді *зупинення діяльності виконавця на строк від шести місяців до трьох років (kara zawieszenia komornika w czynnościach na okres od 6 miesięcy do 3 lat)* (п. 5 ч. 1 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців»), а також стягнення у вигляді *припинення діяльності виконавця (wydalenie ze służby komorniczej)* (п. 6 ч. 1 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців») стосуються здійснення професійної діяльності, яка вимагає високого рівня довіри суспільства, а саме професійної діяльності виконавця. Як зазначається у юридичних наукових працях, застосування цих видів дисциплінарних стягнень вимагає особливої обережності з огляду на конституційну гарантію свободи вибору і здійснення професійної діяльності (ч. 1 ст. 65 Конституції Республіки Польща [4]). Отже, обмеження або позбавлення цієї свободи має бути винятковим заходом.

Цей вид стягнення передбачає тимчасове позбавлення виконавця права здійснювати професійну діяльність, але без виключення його з реєстру виконавців. Це означає, що після спливу строку стягнення виконавець не зобов'язаний повторно проходити кваліфікаційну процедуру перед Міністром юстиції для включення його до зазначеного реєстру, а автоматично поновлює право здійснювати професійну діяльність. Згаданий вид стягнення (зупинення діяльності виконавця) призначається на строк від 6 місяців до 3 років. Норми Закону «Про виконавців» не конкретизують, в яких одиницях вимірюється ця кара: лише в піврічних проміжках (оскільки нижня межа становить 6 місяців), чи також у місяцях і роках (наприклад, 9 місяців, 1 рік і 6 місяців, 2 роки і 4 місяці). Такі широкі темпоральні межі стягнення дають можливість більш гнучко, а отже, й адекватніше формувати дисциплінарне стягнення відповідно до ступеня важкості діяння.

Виконавець, який, незважаючи на набрання законної сили рішенням про зупинення його діяльності, у період зупинення, посилаючись на свій професійний статус, відкрив нове виконавче провадження, вчиняє новий дисциплінарний проступок. У такому випадку адекватним покаранням за вчинений проступок вважається повторне зупинення його діяльності.

Стягнення у вигляді *припинення діяльності виконавця (wydalenie ze służby komorniczej)* (п. 6 ч. 1 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців»)

відрізняється від зупинення його діяльності тим, що не тільки на деякий час позбавляє права на здійснення професійної діяльності, а й тягне за собою виключення з реєстру осіб, які мають право здійснювати цю діяльність, що призводить до припинення правових відносин між виконавцем і його професійною спільнотою. Відповідно до ч. 4 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців», застосування цього виду дисциплінарного стягнення до виконавця позбавляє його можливості бути виконавцем у майбутньому. Згідно з ч. 1 ст. 20 Закону Республіки Польща «Про виконавців» призначення виконавцем припиняється автоматично, якщо виконавця було правомірно покарано дисциплінарним стягненням у вигляді припинення його діяльності. У такій ситуації Міністр юстиції повідомляє виконавця, голову відповідного апеляційного суду, голову відповідного районного суду та раду відповідної регіональної палати виконавців.

Дисциплінарна комісія відповідно до ч. 2 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців» може ухвалити рішення про *оприлюднення змісту остаточного рішення у дисциплінарній справі* в певний спосіб, якщо визнає це за доцільне з огляду на обставини справи. Спосіб оприлюднення рішення не уточнюється в законі і може полягати, наприклад, у публікації в пресі, засобах масової інформації, Інтернеті, зокрема на веб-сайті Спільноти виконавців. Застосування цієї можливості є доцільним у ситуації, коли справа має суспільний резонанс. Цей захід також виконує превентивну функцію як для конкретної особи, так і для суспільства в цілому. Він може також бути очевидним сигналом того, що виконавці не є безкарними, а їхні правопорушення розглядаються також самоврядною дисциплінарною комісією.

Відповідно до ч. 2 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців» витрати на оприлюднення змісту остаточного рішення у дисциплінарній справі покладаються на особу, яку було покарано. Постанова про стягнення цих коштів є виконавчим документом у розумінні ст. 777 ЦПК Польщі і після надання їй сили виконавчого документа (*klauszuli wykonalności*) відповідним районним судом підлягає примусовому виконанню.

З огляду на зміст ч. 5 ст. 224 Закону Республіки Польща «Про виконавців», окрім дисциплінарного стягнення, виконавцеві може бути додатково приписано *обов'язок вибачитися перед потерпілим*. Цей захід може бути застосований сукупно з усіма видами стягнень, крім припинення діяльності виконавця. обов'язок вибачитися перед потерпілим полягає у особистому вираженні розкаяння за завдану шкоду і є особливо обґрунтованим, коли вчинене правопорушення вимагає моральної компенсації. Окрім етичного аспекту цього обов'язку, він також слугує виховним цілям, оскільки вимагає від винного виконавця визнання своєї провини перед потерпілим і дає можливість для роздумів над своєю попередньою поведінкою, зокрема для її зміни. Точність визначення форми, змісту та термінів вибачення є необхідною для того, щоб призначений захід міг бути виконаний. На думку Верховного Суду Польщі, як правило, вибачення потерпілому має бути негайним, а його форма має відповідати характеру завданої шкоди, при цьому в деяких випадках може бути

доцільною публічна форма вибачень (наприклад, якщо діяння виконавцем було вчинене публічно). У науковій літературі зазначається, що вибачення можуть бути особистими, наприклад, під час особистої зустрічі в кабінеті виконавця, або ж у письмовій формі, у соціальних мережах, місцевих чи загальнонаціональних засобах масової інформації. Також зазначається, що вибачення можуть відбутися в присутності свідків. Водночас слід погодитися з думкою про те, що обов'язку вибачитися перед потерпілим не слід накладати всупереч волі потерпілого. Тому доцільно з'ясувати у потерпілого щодо необхідності накладення цього обов'язку на виконавця, а також щодо способу та термінів його виконання.

Список літератури:

1. Ustawa z dnia 22 marca 2018 r. o komornikach sądowych (Dz. U. 2018 poz. 771). URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000771/T/D20180771L.pdf>.
2. Giętkowski, R. (2013) Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie polskim, Gdańsk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 380 s.
3. Kodeks postępowania karnego. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz.U. 1997 nr 89 poz. 555. URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970890555>.
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483. URL : <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>.

EXPLORING THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL BUSINESS: BENEFITS, CHALLENGES AND PROSPECTS

Riabets Nataliia

PhD in Economics, Associate Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Vlasenko Juliia

PhD in Economics, Associate Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Artificial intelligence (AI) is having an impact on every aspect of contemporary life. Day to-day life has changed since the wide-spreading adaptability of AI. Artificial intelligence (AI) is being increasingly widely used in an effort to imitate human cognitive abilities via applications that make people's lives simpler and more efficient. Artificial Intelligence gains rapid response in all aspects of human life and business is no exception. The potential benefits of using AI in the business sphere are significant. Businesses are implementing artificial intelligence in a variety of ways in order to improve efficiencies, save time and decrease costs. With continued advancements, AI is quickly becoming a precious resource for companies across industries of modern global economy.

AI is an umbrella term that includes various subfields, such as machine learning, deep learning and natural language processing. In general, artificial intelligence can be defined as the simulation of human cognitive functions by machines. It contains a wide range of different technologies that enable machines to perform tasks traditionally requiring human intelligence, such as reasoning, problem solving, decision-making, and learning from experience.

It is worth noting, that in business, artificial intelligence is more than just a current trend; it is a crucial tool reshaping how managers approach marketing and customer engagement. AI has become a key element in modern business, as companies across industries are actively using its power to optimize processes, improve customer experience, and gain competitive advantage. According to the results of recent research, nearly 9 out of 10 business leaders are gearing up to boost their investments in AI and machine learning (ML), especially in marketing [1].

Many companies have already implemented artificial intelligence technologies in their business processes and have gained significant benefits from it. For example, Amazon uses AI systems to recommend products to customers based on their preferences and previous purchases. Google uses AI to improve search results and personalize recommendations. Facebook uses AI to analyze content and detect violations of platform rules, as well as to create automatic subtitles and face recognition. These are just a few examples of companies that have successfully

implemented artificial intelligence technologies and gained significant market advantages.

The types of business that are most likely to employ artificial intelligence are seeing growth in workers' productivity that is almost five times faster than elsewhere, raising hopes for a boost to the broader economy [2]. Productivity as a result of the implementation of AI in such areas of business activity as the sphere of professional and financial services and information technology increased by 4.3% in the period from 2018 to 2022, compared to a growth of 0.9% in the development, manufacturing and food industry, in retail trade, transport sector [2]

AI has revolutionized various business functions, including marketing strategies, product development, sales efficiency, customer interaction and support, human resources, operations and security. Marketers and business professionals employ AI to create stronger campaigns make smarter decisions and streamline workflows. AI is changing the landscape and established rules of doing business, setting new benchmarks for business excellence. Thus, the potential benefits that the business structure acquires from the implementation of technologies offered by AI can be presented as follows:

- AI technology promises significant benefits for businesses, including improved customer engagement, data analysis, automation of business processes, strategic recommendations, and enhanced decision-making process.

- AI can be applied in various business areas such as accounting and finance, customer service, recruitment, cybersecurity, sales and marketing, supply chain and logistics, information technology (IT) operations, and legal. It should be noticed that the specific roles and applications of AI in business planning could vary depending on the nature and requirements of the business or industry.

- AI can significantly improve the accuracy and efficiency of data analysis for business planning and help identify new sales and business growth opportunities

- Automation of repetitive tasks and processes, such as pulling data for analysis, is another benefit of using AI in business planning.

John J. Horton, professor of Massachusetts Institute of Technology recommends that business leaders consider the following before deciding whether to replace human labor with AI [3; 4]:

- How much time the task would take otherwise
- How much the employee who performs the task is paid
- Whether AI is capable of correctly performing the task
- How easy it is for a human to confirm whether the AI output is accurate

The data of the latest studies, which were obtained as a result of a survey conducted on the initiative of Forbes experts among 600 business owners, representatives of various fields of activity, who are either planning to or have already implemented AI in their activities, indicate the following scales and directions of practical use of technologies of artificial intelligence by business structures [4]. Businesses are turning to AI to a greater degree to improve and perfect their business process and operations. According to the mentioned research, businesses are using AI across a wide range of areas. The most popular practical applications include customer service, with 56% of

respondents using AI for this purpose, and cybersecurity and effective fraud management, adopted by 51% of businesses. Other notable practical uses of AI are customer relationship management (46%), digital personal assistants (47%), inventory management (40%) and content generation (35%). Businesses also leverage AI for product recommendations (33%), accounting (30%), supply chain operations (30%), recruitment and talent sourcing (26%) and target audience segmentation (24%).

AI is providing many opportunities for companies to become more flexible and improve their own productivity. AI is employed or planned for use in various aspects of business management. A significant number of companies (53%) apply AI to optimize their production processes, while 51% adopt AI for process automation and 52% use it for search engine optimization errands such as keyword research and analyze. Businesses are also leveraging AI for data aggregation (40%), idea generation (38%) and minimizing safety risks (38%).

Most business owners believe that the practical use of artificial intelligence will bring significant benefits to their business. The vast majority of respondents (64%) of the given study stated that they expect artificial intelligence to qualitatively change their interaction with customers and increase productivity, while about 60% expect AI to contribute to the growth of sales. AI is perceived by businesses as a valuable asset for improving the process of forming and making strategically important decisions (44%), reducing response time (53%) and avoiding errors (48%). Business structures also expect that AI will help them save money (59%) and streamline job processes (42%) [5].

At the same time, implementing AI in business is not without challenges, which can include ethical and privacy concerns, skill gaps, and integration issues. It is obvious that the future of AI for business will necessitate ever more collaboration among governments, businesses, and individuals, as well as further integration of AI into software processes and workflows. Thus, the implementation of artificial intelligence (AI) in business not only promises to increase efficiency and productivity, but also raises serious ethical questions that require careful consideration and resolution. One of the key concerns is data privacy. As AI analyzes more and more personal information to make decisions or personalize user experiences, companies must take responsibility for protecting this data from unauthorized access or use. Another important issue is bias in AI-based decision-making. Because machine-learning algorithms are trained on existing data, they can unconsciously carry existing biases into their predictions and recommendations, exacerbating inequality and discrimination. Solving this problem requires careful design and auditing of algorithms to identify and correct biases.

The replacement of human labor by AI and automation also raises ethical questions about the impact on employment and social structure. While automation can improve efficiency and reduce costs, it is important to develop strategies to support those who may lose their jobs because of these changes, for example through reskilling or training to work in new industries.

A study by the International Monetary Fund (IMF) in 2024 showed that AI, including highly skilled workers, affects almost 40% of the world's workers. The study

argues that AI could affect 60% of jobs in advanced economies, with half of them benefiting from productivity gains and half being affected in ways that could reduce labor demand, leading to lower wages, reduced hiring, and, in extreme cases, disappearance of a number of types of employment. By contrast, the expected impact of AI is lower in emerging markets (40%) and low-income countries (26%), suggesting less immediate disruption to the labor force but deepening inequality over time as AI technologies become more widespread [6].

To mitigate these challenges, companies and AI developers can consider several possible courses of action. First, it is important to ensure transparency in decision-making, allowing users to understand how and why a particular AI decision was made. Second, it is necessary to develop and adhere to strict ethical principles and standards in the collection, storage and analysis of data. In addition, active involvement of stakeholders, including consumers, ethicists, lawyers, and members of the public, in the AI development and implementation process can help identify and address potential problems at an early stage. The third step to responsible use of AI is to develop and apply advanced artificial intelligence techniques to detect and correct biases in data and algorithms. This may include methods to ensure greater uniformity and fairness in results produced by AI systems. An important part of the ethical implementation of artificial intelligence is also the development of comprehensive training and retraining programs for employees whose workplaces will be automated. This will allow society to maximize the benefits of automation while minimizing the negative impact on employment and human well-being. In addition to the internal efforts of companies, government regulation and international standards play an important role. The development and implementation of clear rules and regulations governing the use of AI will ensure unification of ethical practices at the global level. This could include legislation aimed at data protection, anti-discrimination measures and the creation of independent bodies to monitor and assess the impact of AI on society.

Challenges and obstacles in implementing artificial intelligence in business and overcoming them. Although the introduction of artificial intelligence in the business space promises to give companies many competitive advantages, it is also associated with some rather serious challenges and obstacles. One of the main challenges is the need to ensure the availability of quality data to support the training of AI systems. Without a sufficient and high-quality amount of data, artificial intelligence systems cannot provide accurate and reliable results. To overcome this problem, it is necessary to invest in data collection and processing. Another serious challenge is the need to develop and implement ethical standards and regulations in the field of artificial intelligence. AI systems can have access to large volumes of personal data of users, which actualizes the issue of privacy and protection of personal information. There is also the question of liability for mistakes and decisions made by AI. The development and implementation of appropriate legal and ethical frameworks is an extremely important aspect of the successful and safe use of artificial intelligence in business.

At the same time, despite all the risks that the implementation of AI by business may entail, experts expect the further development of artificial intelligence and its application in various areas of business in the near future. One of the key trends is the

increasing automation of business processes. AI will be used for automatic content creation, order processing, inventory management and other operations, which will reduce labor costs and increase efficiency. It is also expected to expand the fields of application of artificial intelligence. One of these fields is content generation. Artificial intelligence systems can create text, images, video and audio content that meets the requirements and preferences of users. This will reduce the time and cost of manual content creation and enable companies to generate more diverse and engaging content. Another trend in the development of AI is forecasting and planning. Artificial intelligence systems will be used to analyze large volumes of data and create forecasts based on various indicators, such as product demand, financial results and customer behavior. This will enable companies to make decisions that are more accurate and optimize their operations.

The use of artificial intelligence will also expand in the field of manufacturing. AI systems can monitor and optimize production processes, identify potential problems and suggest improvements. This will help companies reduce production costs, improve product quality, and improve overall efficiency.

Companies must approach AI integration with an understanding of the potential challenges, emphasizing strict ethical and legal compliance, staff training, comprehensive and secure data management, and technology monitoring and expertise. By doing this, management can ensure that the dangers associated with the use of AI in the practical activities of firms are minimized, fully exploiting its powerful potential, opening up opportunities for creative long-term and sustainable development of the company.

References:

1. The role of artificial intelligence in business in 2024. Available at: <https://sproutsocial.com/insights/ai-in-business/>
2. AI-intensive sectors are showing a productivity surge. Available at: <https://www.reuters.com/technology/ai-intensive-sectors-are-showing-productivity-surge-pwc-says-2024-05-20/>
3. Massachusetts Institute of Technology, MIT Sloan School of Management. "MIT Experts Recommend Policies for Safe, Effective Use of AI."
4. Massachusetts Institute of Technology, MIT Sloan School of Management. "Generative AI Research from MIT Sloan"
5. How Businesses Are Using Artificial Intelligence In 2024. Available at: <https://www.forbes.com/advisor/business/software/ai-in-business/>
6. International Monetary Fund. "AI Will Transform the Global Economy. Let's Make Sure It Benefits Humanity."

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Волощук Л.О.

д.е.н., професор кафедри обліку, аналізу і аудиту
Національний університет «Одеська політехніка»

Якимчук І.О.

аспірант
Національний університет «Одеська політехніка»

У сучасному світі інформація є ключовим ресурсом, що впливає на ефективність та конкурентоспроможність бізнесу. Вона допомагає виявляти та аналізувати потреби й очікування споживачів, конкурентів, партнерів, регуляторів та інших зацікавлених сторін, а також розробляти та впроваджувати оптимальні управлінські рішення для задоволення цих потреб. Проте, щоб інформація виконувала свою функцію, вона повинна бути достовірною, актуальною, повною, доступною, зрозумілою та своєчасною. Це вимагає від підприємства наявності ефективної системи інформаційно-аналітичного забезпечення, яка забезпечує збір, обробку, зберігання, передачу та використання інформації в процесі управління. Така система дозволяє підприємству адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі, виявляти та реалізовувати нові можливості, забезпечувати стратегічне планування та прийняття оптимальних управлінських рішень.

Таким чином, у зв'язку з постійними змінами умов управління та вимогами системи управління до необхідної інформації, питання створення інформаційно-аналітичного забезпечення управління залишаються актуальними як у наукових дослідженнях, так і в практичній діяльності підприємств. Незважаючи на значну кількість досліджень науковців щодо інформаційно-аналітичного забезпечення управління та його складових, єдині підходи, вимоги та рекомендації до їх формування ще остаточно не розроблені. Впровадження парадигми управління в контексті детермінант сталого розвитку (відповідно до Цілей сталого розвитку ООН 2015 р.) ще більше актуалізує питання створення відповідної системи інформаційно-аналітичного забезпечення та її інструментарію.

Термін «інформаційно-аналітичне забезпечення» (ІАЗ) досить часто використовується в різних джерелах із питань управління. Проте сьогодні відсутнє єдине розуміння цього поняття, у наукових статтях воно має змістову суперечливість. Як зазначає Шапошников К.С., аналіз вітчизняних літературних джерел дає змогу констатувати факт відсутності єдиного взаємоузгодженого підходу до ідентифікації поняття «інформаційно-аналітичне забезпечення» [1].

В найбільш поширеному загальному розумінні інформаційно-аналітичне забезпечення управління розглядається як це процес збору, обробки, аналізу та

подання інформації, що дозволяє приймати обґрунтовані рішення в управлінні [2].

Часто фахівці виділяють два рівні інформаційно-аналітичного забезпечення: інформаційний та аналітичний. Інформаційний рівень визначає параметри трансформації та використання інформації, що забезпечують процес управління. Він поєднує в собі як власне інформаційні ресурси так і інформаційні технології для їх збору, збереження, обробки, захисту. Аналітичний рівень передбачає підготовку довідкових, інформаційних, аналітичних, управлінських документів для забезпечення обґрунтованості управлінських рішень [1]. На погляд авторів [2,3] інформаційна складова має містити планову, облікову, звітно-статистичну, технологічну та нормативно-правову інформацію. А аналітична складова – методи та інструменти аналізу (стратегічного, операційного, статистичного, фінансово-економічного, тощо).

Враховуючи широту застосування терміну «інформаційно-аналітичне забезпечення» в різних дослідженнях воно розглядається стосовно: а) різних рівнів управління – на рівні підприємства, регіонального управління, публічного управління тощо; б) різних видів економічної діяльності підприємств – торговельних, сільськогосподарських, промислових тощо; в) різних цільових видів управління підприємствами – стратегічного управління, управління розвитком, управління економічною безпекою, управління зовнішньоекономічною діяльністю, управління бізнес-проектами тощо.

Дуже часто, наприклад у дослідженнях обліковців, інформаційно-аналітичне забезпечення управління за своєю суттю та складовими перетинається з обліково-аналітичним забезпеченням управління. Так, зокрема, зазначається, що підсистема обліково-аналітичного забезпечення та підсистема інформаційного забезпечення формують систему інформаційно – аналітичного забезпечення управління [2,4,5].

Аналізуючи погляди різних авторів можна також зазначити, що як інформаційно-аналітичне забезпечення так і обліково-аналітичне забезпечення розглядаються в контексті діяльності, процесу, механізму, комплексу, системи заходів або ж системи ресурсів.

Одним з поглядів на засадах системного підходу є визначення системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління розвитком на рівні підприємства як єдності підсистем обліку, аудиту та аналізу, взаємодіючих через інформаційні потоки в процесі формування і передачі оперативної та якісної обліково-аналітичної інформації для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень [5]. Такий підхід є доволі універсальним та застосовним для будь-якого виду системного управління.

Альтернативним поглядом є розгляд інформаційно-аналітичного забезпечення розвитку підприємства вже в трьох аспектах: 1) як системи, що є невід'ємною складовою управління інноваційним розвитком, яка забезпечує збір, оброблення, використання, зберігання та аналіз інформаційних даних щодо ефективності впровадження інноваційних змін; 2) як цілеспрямованої взаємодії управлінського персоналу на потік вхідної інформації з метою отримання

якісного відображення стану інноваційного розвитку підприємства; 3) як процесу формування та передавання наявної аналітичної інформації з метою забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття стратегічних рішень щодо інноваційного розвитку [6].

Розглянуті вище погляди щодо сутності, складових та принципів засад формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю та розвитком підприємства може складати підґрунтя до визначення сутності аналогічної системи в контексті детермінант сталого розвитку. Адже управління сталим розвитком або управління за цілями сталого розвитку все більше стає ключовою парадигмою в методології управління не тільки на глобальному на національному рівнях, але й на рівні окремих підприємств.

Дослідження літературних джерел показує, що хоча різні питання досягнення цілей сталого розвитку, забезпечення сталого розвитку на різних рівнях управління знаходяться в полі уваги науковців, питання формування інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємствами в контексті детермінант сталого розвитку досі висвітлені недостатньо.

Водночас, розглядаючи особливості інформаційно-аналітичного забезпечення сталого розвитку фахівці-обліковці [7] переважно наполягають на необхідності доповнення традиційної обліково-аналітичної системи підприємства обліково-аналітичними інструментами, що висвітлюють крім економічних, також соціальні та екологічні аспекти діяльності підприємства відповідно до принципів соціальної відповідальності.

На нашу думку, функціонування системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємства в контексті детермінант сталого розвитку має забезпечити процеси безперервного та цілеспрямованого збору, реєстрації, узагальнення, оброблення, критичної оцінки, контролю та аналізу інформації в триаді «економічна-соціальна-екологічна», обґрунтування відповідних управлінських рішень на меті формування економічної та соціо-екологічної ефективності.

В цілому погоджуючись з вище наведеним визначенням сутності системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління розвитком підприємства, та з врахуванням парадигми управління та обліку сталого розвитку його можна уточнити в такий спосіб.

Система інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством в контексті детермінант сталого розвитку - це комплекс підсистем обліку, планування, аналізу, контролю та аудиту, які є тісно взаємопов'язаними через інформаційні потоки та забезпечують формування та передачу оперативної якісної обліково-аналітичної інформації в економічній та соціо-екологічній сферах для забезпечення обґрунтованості та ефективності прийняття управлінських рішень у системі управління за цілями сталого розвитку, зокрема в розрізі економічної, соціальної та екологічної складових.

Відтак, особливістю такої системи інформаційно-аналітичного забезпечення є зміст обліково-аналітичної інформації, що має віддзеркалювати параметри сталого розвитку підприємства.

Для інноваційно-активного підприємства така система має наділяти більшої уваги виконанню функцій планування, обліку, планування, аналізу, контролю та аудиту, формування та використання якісної обліково-аналітичної інформації щодо впливу результатів інноваційної діяльності (економічних, соціальних, екологічних) в контексті завдань за цілями сталого розвитку не тільки стосовно внутрішнього, але й зовнішнього середовища діяльності.

Вирішення завдань формування такої системи на підприємстві потребує розв'язання існуючих організаційно-методичних проблем як у традиційній системі обліку – на шляху її трансформації в систему обліку сталого розвитку, так і у системах економічного аналізу, планування та контролю. Відтак, це завдання потребує подальших глибинних досліджень та розробок.

Список літератури

1. Шапошников К.С. Роль і значення інформаційно-аналітичного забезпечення в системі регіонального менеджменту //Інфраструктура ринку. Випуск 29. 2019. С. 373-378. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/29_2019_ukr/60.pdf
2. Хвальчик І.Л. Сутність інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством / І.Л. Хвальчик, Л.О. Волощук // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2020. – № 1 (47). – С. 84-90. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2020/No1/84.pdf>
3. Масленников Є.І., Побережець О.В. Інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління результатами діяльності підприємства // Ринкова економіка : сучасна теорія і практика управління. Том 15. Вип. 1 (32). С. 35-49 URL: <http://rinek.onu.edu.ua/article/view/93876/89404>
4. Волощук Л. О. Аналітичні інструменти управління інноваційним розвитком промислового підприємства : монографія / Л. О. Волощук, В. В. Кірсанова, С. В. Філіппова; Одес. нац. політехн. ун-т. – Одеса, 2014. – 180 с. URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/6083>
5. Волощук Л.О. Інноваційний розвиток та економічна безпека промислових підприємств: проблеми комплексного управління : [моногр.] / Л.О. Волощук. – Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 396 с. URL: <http://dspace.opu.ua/jspui/handle/123456789/6082>
6. Тимощук М.П. Інформаційно-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку машинобудівного підприємства на основі поліпшуючих інновацій [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Тимощук Марта Павлівна ; Одес. нац. політехн. ун-т. - Одеса, 2014. - 23 с.
7. Сокіл О.Г. Обліково-аналітичне забезпечення сталого розвитку аграрного підприємництва: теорія, методологія, практика: дис. ... доктора економ. наук : 08.00.09. Київ: Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" НААН, 2018. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/9247/1/%d0%a1%d0%be%d0%ba%d1%96%d0%bb%20%d0%b4%d0%b8%d1%81%d0%b5%d1%80%d1%82%d0%b0%d1%86%d1%96%d1%8f.pdf>

COMORBIDITY OF DEPRESSION AND CARDIOVASCULAR DISEASES

Savka Svitlana,
Ph.D., Associate Professor
Bukovina State Medical University

According to the World Health Organization, chronic diseases are the leading global cause of death and disability. Many chronic diseases, including diabetes, cardiovascular and respiratory diseases, oncological pathology can lead to emotional stress, anxiety and depression in patients. In addition, psychological conditions such as anxiety and depression can increase the risk of developing chronic diseases [1].

Comorbidity of depressive disorder (DD) and cardiovascular disease (CVD) increases the risk of hospitalization and mortality [2]. The average prevalence of depressive disorder in patients with cardiovascular disease was 22% (range: 9% - 50%). The relationship between depression and cardiovascular diseases is bidirectional, namely, the worsening of depressive disorder implies a change in cardiac function, and the presence of cardiac pathology increases the risk of depression [3]. Anxiety, depression, and stress have been identified as risk factors that may contribute to the development or exacerbation of certain cardiovascular diseases, but it is important to note that the relationship between mental health and cardiovascular health is complex and multifactorial [4-7].

In clinical practice, only a part of patients with cardiovascular diseases and concomitant mental diseases actually receive adequate psychological treatment [8]. Thus, there is a need for scientifically based, effective and affordable treatment of patients with comorbid pathology (mental disorders and cardiovascular diseases).

The purpose of the work. To develop the principles of early diagnosis of mental disorders comorbid with diseases of the cardiovascular system based on the study of clinical and psychopathological features of mental disorders.

We conducted clinical-psychopathological and experimental-psychological examinations of 65 patients. All research methods of the examined persons are included in the unified research map. When patients are admitted to the department of the Chernivtsi Regional Psychiatric Hospital, passport and anamnesis data are collected, their mental status is described, and they are examined using experimental and psychological research methods. After analyzing them, establishing a diagnosis and choosing a treatment method, we carry out medical and psycho corrective work with patients. 3 months after the initial examination, psychodiagnostic studies are performed again in order to evaluate the effectiveness of the treatment.

A total of 65 patients with depressive disorder aged 18 to 75 years were included in the research process. The basic group (BG) of the study included patients (45 people) with depressive disorder and comorbid cardiovascular diseases. The control group (CG) included 20 patients with depression without concomitant somatic pathology.

The close relationship between depression and cardiovascular diseases explains why these patients suffer from a greater burden of depressive symptoms than in the general population [9-10]. Studies show common biological pathways for the development of cardiovascular disease and depression, focusing on the autonomic and hypothalamic-pituitary-adrenal axis and immunoinflammatory dysregulation [11]. In patients with long-term comorbidities, depression is a potentially modifiable factor, and screening and treatment of depression in patients with cardiovascular disease is recommended. It is well documented that patients with DD and CVD tend to have worse antidepressant outcomes than those without CVD, with a recent meta-analysis reporting a standardized mean difference of -0.2 [-0.30 to -0.08] ($p = 0.001$) [12].

The level of depression and anxiety in the examined patients was determined by the Hamilton scale for the assessment of depression (HAM-D) and the Hamilton scale for the assessment of anxiety (HAM-A). The mean HAM-D score in patients with depression and cardiovascular disease at baseline and 3 months later was 26.23 ± 6.71 and 10.24 ± 4.37 , respectively ($p < 0.0001$). The results in patients without cardiovascular diseases were as follows: (HAM-D score 21.87 ± 7.21 at the beginning of treatment and 6.42 ± 5.60 after 3 months). The average score of HAM-A in patients with cardiovascular diseases was 25.22 ± 6.38 and 11.78 ± 4.22 , respectively ($p < 0.0001$) (Fig. 1).

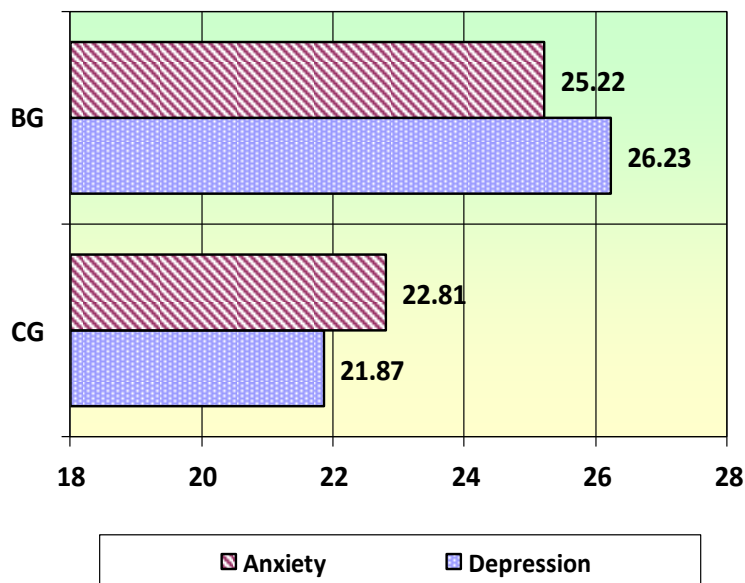

Figure 1. The level of anxiety and depression in patients of the main and control groups during the first examination.

The decrease in HAM-A scores observed in patients without cardiovascular disease was lower, 22.81 ± 6.18 and 4.24 ± 5.34 ($p < 0.0001$). Symptoms of depression and anxiety in patients with/without cardiovascular diseases showed a significant decrease between the first and repeated examinations of patients (Fig. 2).

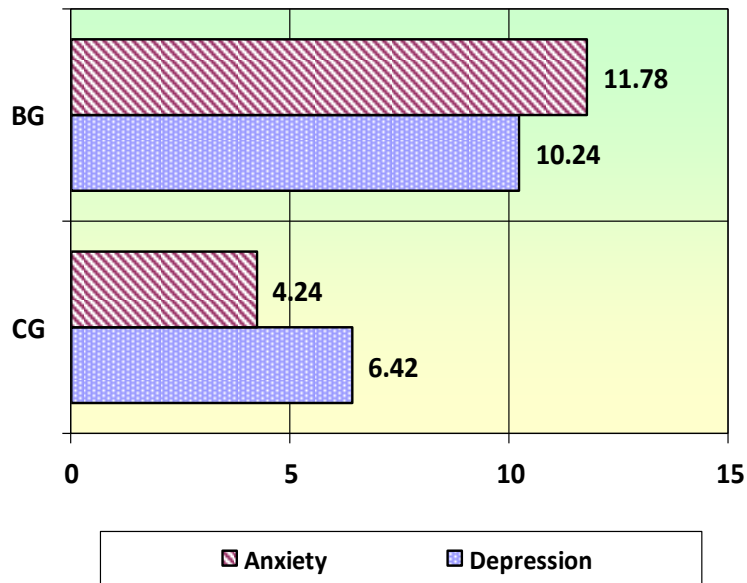

Figure 2. The level of anxiety and depression in patients of the main and control groups during the re-examination.

Conclusions. Patients with depressive disorder and cardiovascular disease had a slightly higher baseline depression score (HAM-D) compared to patients without cardiovascular disease. After three months of treatment, depression and anxiety symptoms decreased in both groups. In patients without concomitant cardiovascular diseases, we achieved better indicators of reduction of symptoms of depression, anxiety, and quality of life of patients.

References:

1. Swathi M., Manjusha S., Isatrin J. Vadakkiniath, Gururaj A. Prevalence and correlates of stress, anxiety, and depression in patients with chronic diseases: a cross-sectional study. *Middle East Curr Psychiatry*, 2023; 30, 66.
2. Liu J., Guo Z., Fan M., Liang W., He X., Wu D., Dong Y., Liu C. Major depression and clinical outcomes in patients with heart failure with preserved ejection fraction *European Journal of Clinical Investigation* 2021; 51(3), art. no. e13401
3. Lossnitzer N, Feisst M, Wild B, Katus HA, Schultz JH, Frankenstein L, Stock C. Cross-lagged analyses of the bidirectional relationship between depression and markers of chronic heart failure. *Depress Anxiety*. 2020 Sep;37(9):898-907.
4. Silverman AL, Herzog AA, Silverman DI Hearts and minds: stress, anxiety, and depression: unsung risk factors for cardiovascular disease. *Cardiol Rev*, 2019; 27(4):202–207.
5. Jiang Y, Peng T, Gaur U, et al.: Role of corticotropin releasing factor in the neuroimmune mechanisms of depression: examination of current pharmaceutical and herbal therapies. *Front Cell Neurosci*. 2019, 13:290.
6. Osimo EF, Pillinger T, Rodriguez IM, Khandaker GM, Pariante CM, Howes OD: Inflammatory markers in depression: a meta-analysis of mean differences and

- variability in 5,166 patients and 5,083 controls. *Brain Behav Immun.* 2020, 87:901-9.
7. Izzi B, Tirozzi A, Cerletti C, et al.: Beyond haemostasis and thrombosis: platelets in depression and its co-morbidities. *Int J Mol Sci.* 2020, 21:8817.
 8. Robert Koch-Institut. Inanspruchnahme Psychiatrischer und Psychotherapeutischer Leistungen – Individuelle Determinanten und Regionale Unterschiede. 2019; Available online at: <https://edoc.rki.de/handle/176904/2899.2> (accessed October 27, 2021).
 9. Bojanić I., Sund E.R., Sletvold H., Bjerkeset O. Prevalence trends of depression and anxiety symptoms in adults with cardiovascular diseases and diabetes 1995-2019: The HUNT studies, Norway *BMC Psychol.*, 2021; 9 p. 130
 10. Hernández-Pérez A., Vargas-Núñez I., Moreno-Jiménez B., Pérez-Padilla R., Ramírez-Venegas A. Affective comorbidity associated with symptoms, lung function, and differences between patients with COPD for biomass and tobacco smoke exposure *J. Clin. Psychol. Med. Settings* 2021;10.1007/s10880-021-09828-7
 11. Penninx B.W. Depression and cardiovascular disease: epidemiological evidence on their linking mechanisms *Neurosci. Biobehav. Rev.*, 2017; 74, 277-286
 12. Kim H.K., Blumberger D.M., Fitzgerald P.B., Mulsant B.H., Daskalakis Z.J. Antidepressant treatment outcomes in patients with and without comorbid physical or psychiatric disorders: a systematic review and meta-analysis *J. Affect. Disord.* 2021; 295, 225-234

ПРЕПАРАТ ПРОТИ СТАРІННЯ

Жерносєкова Ірина Володимирівна

кбн, старш.наук.співроб., викладач
Дніпровський державний медичний університет

До сьогодні в суспільстві домінує думка, що людина може померти просто від старості. Старіння сприймається як накопичення різних станів або хвороб, що частіше трапляються в зрілому віці, зокрема рак, деменція, фізична слабкість. Багато вчених впевнені, що тривалість життя може суттєво зрости, якщо знайти правильний підхід до проблеми старіння і тому науковці покладають великі надії на рапаміцин у лікуванні старіння [1].

Рапаміцин (сиролімус) — природний препарат, який за хімічною будовою схожий з макролідами. Препарат проявляє імуносупресивну дію, що дало можливість застосувати його у трансплантології для профілактики відторгнення пересаджених нирок. Рапаміцин, відкритий під час дослідження з острова Пасха зразків ґрунтових стрептоміцетів *Streptomyces hygroscopicus*, володів спочатку антигрибковою активністю [2]. За умов подальших досліджень цього препарату, встановлено, що він здатний гальмувати старіння шкіри, пригнічувати ріст злоякісних пухлин [3,4,6].

Механізм дії препарату пов'язаний з блокуванням внутрішньоклітинного комплексу mTOR – групи ферментів, які здатні активувати певну групу генів організму й здійснювати процеси анаболізму. За дії несприятливих факторів на організм, внутрішньоклітинний комплекс виключається та запускаються процеси аутофагії, тобто процеси рециркуляції відпрацьованих речовин [4,5].

Значного прогресу у вивченні рапаміцину досягнуто у 2009 році, коли вчений Д. Харрісон із співавторами повідомив про здатність рапаміцину подовжити тривалість життя мишей. У дослідах автор показав, що рапаміцин-інгібітор шляху mTOR, збільшує середню та максимальну тривалість життя у генетично гетерогенних мишей під час годування, починаючи з 600-денного віку. В окремому дослідженні рапаміцин, який давали мишам у ранньому віці (з 270-денного віку) також збільшив виживаність як самців, так і самок. Автори дійшли припущення, що рапаміцин може подовжувати тривалість життя, відкладаючи смерть від раку, сповільнюючи механізми старіння [4].

Інші автори всебічно проаналізували імунні ефекти рапаміцину, що використовуються в дослідженнях із продовження життя. Профілювання експресії генів виявило безліч нових змін у генах, що впливають на диференціацію, функцію, гомеостаз, виснаження, загибель клітин і запалення в окремих субпопуляціях Т- і В-лімфоцитів і мієлоїдних клітин. Імунні функції, що мають відношення до старіння і запалення, а також до раку та інфекцій, і вроджені ефекти лімфоїдних клітин були підтверджені *in vitro* та *in vivo*. Отже, рапаміцин помітно подовжував тривалість життя і здоров'я у мишей, схильних до раку та інфекцій, підтримуючи пом'якшення захворювань як механізм продовження життя, опосередкованого пригніченням mTOR. Препарат помірно

змінював метагеноми кишечника, і деякі метагеномні ефекти пов'язані з імунними результатами [5].

Головне питання полягає в тому, чи сповільнює рапаміцин старіння ссавців, чи він чинить ізольований вплив на тривалість життя, пригнічуючи ракові захворювання, які є основною причиною смерті у багатьох ліній мишей. Нині відомо про вплив фармакологічного (рапаміцином) або генетичного інгібування мішені (mTOR) у ссавців на старіння і тривалість їхнього життя. Отримані дані відповідають моделі, в якій рапаміцин подовжує тривалість життя, пригнічуючи ракові захворювання. Крім того, препарат чинить симптоматичний вплив на деякі ознаки старіння, такі як вікові когнітивні порушення [6].

Цікавими є останні дослідження вчених, які поставили питання чи чинить IL-11 (прозапальний цитокін сімейства IL-6), негативний вплив на вікові захворювання і тривалість життя? Виявлено, що у міру старіння мишей, IL-11 підвищується в різних типах клітин і тканин. Показано, що видалення IL-11 захищає від зниження метаболізму, мультиморбідності та слабкості в літньому віці мишей. Так, генетична делеція IL-11 подовжувала життя мишей обох статей у середньому на 24,9%. Лікування анти-IL-11 з 75-тижневого віку до смерті збільшує тривалість життя як самців, так і самок. У сукупності ці результати демонструють роль прозапального фактора IL-11 у тривалості здоров'я і життя ссавців. Захворювання на рак є поширеною причиною смерті старих мишей, а дані розтинів показали меншу кількість макроскопічних пухлин у мишей із делецією IL-11. Автори зробили припущення, що терапія анти-IL-11, яка наразі перебуває на ранній стадії клінічних випробувань для фіброзного захворювання легень, може надати трансляційну можливість для визначення інгібування IL-11 на патологію старіння у літніх людей [7].

Список літератури

1. Койда К. Біотехнології проти старіння// Український тиждень.–2019.– №36(616) 68с.
2. Vézina C, Kudelski A, Sehgal SN. Rapamycin (AY-22,989), a new antifungal antibiotic. *J. Antibiot.* 1975 28 (10): 721—6.
3. Chung C L, Lawrence I, Hoffman M et al. Topical rapamycin reduces markers of senescence and aging in human skin: an exploratory, prospective, randomized trial // *Gero Science* 2019 Dec; 41(6): 861–869.
4. Harrison D E, Strong R, Sharp Z D et al. Rapamycin fed late in life extends lifespan in genetically heterogeneous mice // *Nature* 2009 Jul 16;460(7253):392-5.
5. Hurez V, Dao V, Liu A et al. Chronic mTOR inhibition in mice with rapamycin alters T, B, myeloid, and innate lymphoid cells and gut flora and prolongs life of immune-deficient mice // *Aging Cell* 2015 Dec;14(6):945-56.
6. Ehninger D, Neff F, Xie K Longevity, aging and rapamycin // *Review Cell Mol Life Sci* . 2014 Nov;71(22):4325-46.

7. Widjaja A A, Lim W W, Viswanathan S et al. Inhibition of IL-11 signalling extends mammalian healthspan and lifespan// Nature 2024 Aug;632(8023):157-165.

ФЕНОТИПУВАННЯ ХРОНІЧНОГО РИНОСИНУСИТУ ІЗ КІСТОЮ ВЕРХНЬОЩЕЛЕПНОЇ ПАЗУХИ

Островська Дар'я Андріївна,
Аспірант кафедри оториноларингології
НМУ імені О.О.Богомольця

Дєєва Юлія Валеріївна
Професор, д.мед.н.,
НМУ імені О.О.Богомольця

Актуальність

Хронічний риносинусит (ХРС) є складним захворюванням, що характеризується стійким запаленням, яке триває більше 12 тижнів, слизової оболонки носа та приносних пазух. В останні роки фенотипування та наступне ендотипування ХРС стало важливим інструментом для розуміння різних підтипів захворювання та їх патогенезу. Так, ХРС зазвичай класифікують на два основних фенотипи: ХРС з назальними поліпами (ХРСзНП) і ХРС без назальних поліпів (ХРСбезНП) [2,4].

Згідно із численними дослідженнями, було виявлено, що ХРСзНП характеризується запаленням 2-го типу, яке часто супроводжується еозинофілією та підвищеним рівнем цитокінів, таких як ІЛ-5 та ІЛ-13. Цей фенотип зазвичай асоціюється з більш важким перебігом захворювання, наявністю бронхіальної астми або інших атопічних захворювань чи підвищеною чутливістю до аспірину. При цьому, ХРСбезНП навпаки, зазвичай включає імунну відповідь типу 1 і типу 3 з нейтрофільним запаленням, і це часто пов'язано з бактеріальними інфекціями (біоплівками) та коморбідними станами, впливом факторів зовнішнього середовища та/або анатомічними варіаціями носової порожнини та приносних пазух [1,3].

Розуміння патогенетичних аспектів фенотипування та ендотипування ХРС дозволяє призначати хворому персоналізоване лікування, спрямоване на усунення основних причин хронічного запального процесу. Наприклад, частина пацієнтів пацієнти з ХРСзНП можуть отримати значне покращення перебігу захворювання приймаючи моноклональні антитіла (біопрепарати), які спрямовані на інгібування імунних механізмів запалення 2-го типу - ІЛ-5 або ІЛ-4/ІЛ-13, в той час як пацієнти з ХРСбезНП отримуватимуть покращення при антибіотикотерапії та/або хірургічному втручанні [1,3,5].

В багатьох дослідженнях автори вивчали зв'язок між кістами верхньощелепної пазухи та фенотипами або ендотипами ХРС. Як правило, дослідники виявляли, що кісти часто були випадковими знахідками та однаково часто виникали як у пацієнтів з ХРСзНП, так і у пацієнтів з ХРСбезНП, що свідчить про те, що вони не є специфічними для одного фенотипу, а можуть бути

більше пов'язані із загальною запальною реакцією слизової оболонки і структурними змінами в пазухах [6,7].

Достатньо обмежені літературні дані, щодо фенотипування кіст в межах певного виду риносинуситу диктує необхідність всебічного дослідження, включаючи клінічну та рентгенологічну оцінку, патогістологічне дослідження тканин кісти, тощо для точного визначення коректного фенотипу ХРС.

Мета

Визначити тип фенотипу, до якого належить кіста верхньощелепної пазухи, на основі маркерів ремоделювання тканин – ММП-9 та ММП-7, та патогістологічного дослідження.

Матеріали і методи

В дослідженні добровільно прийняли участь 42 пацієнти (підписана добровільна письмова згода на участь в дослідженні) з ХРСзНП (n=21) та з ХРС з наявністю кісти верхньощелепної пазухи (n=21), які проходили хірургічне лікування в умовах стаціонарного відділення отоларингології. Для визначення рівнів ММП-7 та ММП-9 нами було використано стандартні набори Elisa kit, виробництва Німеччини. Також, в процесі хірургічного лікування у пацієнтів видалялась патологічна тканина (поліпи, кісти), яка в межах стандартного лікувального протоколу направлялась на патогістологічне дослідження, результати якого були нами оброблені. Для опрацювання розробленої бази даних використовувалось програмне забезпечення IBM SPSS Statistics Version 22.

Результати

За заключеннями патогістологічного дослідження, отримані дані про те, що в жодному із випадків ХРСізНП не було виявлено ознак кісти верхньощелепної пазухи. При цьому досить типовим, виявилось, що в поліпозній тканині були наявні: гіперплазія слизових залоз (90,4%), гіперплазія покривного епітелію (85,7%), виражений набряк (85,7%), виражений запальний процес (71,4%) та атрофія покривного епітелію (42,8%). В протизагу при ХРС з кістою верхньощелепної пазухи спостерігались атрофічні явища із мінімальним запальним процесом (80,9%), локальне відшарування епітелію (52,3%) та виражений фіброзний профіль (61,9%), що є більш подібним на фенотип ХРСбезНП.

Отримані дані при дослідженні матричних металопротеїназ (ММП-9 та ММП-7) свідчать про більш високий рівень даних ферментів в патологічних тканинах у пацієнтів з ХРСзНП порівняно із ХРС з кістою верхньощелепної пазухи. Для ММП-7 при даних типах захворювання значення досягали $23,67 \pm 11,89$ мкг/мл та $17,93 \pm 9,88$ відповідно та для ММП-9 - $36,04 \pm 16,03$ та $26,06 \pm 11,04$. При порівнянні кожної окремої ендотеїнази між групами за типом захворювання, в кожному із випадків наставала статистична різниця (використовувався t-тест Стьюдента), $p < 0,05$. Результати вмісту ММП-9 та ММП-7 в тканинах кісти є схожими на результати отримані в інших досліджень із ХРСбезНП, що свідчить про можливий єдиний патогенез обох захворювань.

Висновки

Аналізуючи отримані результати можна зробити висновок, що ХРС з кістою верхньощелепної пазухи може бути більш пізнім результатом тривалого запального процесу при ХРСбезНП. Оскільки патогістологічне дослідження та імуноферментний аналіз показали суттєву відмінність між кістою та поліпозною тканиною, та водночас продемонстрували певну подібність до світових даних щодо таких же досліджень звичайного ХРСбезНП та без кісти верхньощелепної пазухи, можна вважати що кіста є одним із ендотипів ХРСбезНП.

Список використаної літератури

1. Hastan D, et al. "Chronic rhinosinusitis in Europe – an underestimated disease." Allergy. 2011.
2. Fokkens WJ, et al. "European position paper on rhinosinusitis and nasal polyps 2012." Rhinol Suppl. 2012.
3. DeMarcantonio MA, Han JK. "Nasal polyps: pathogenesis and treatment implications." Otolaryngol Clin N Am. 2011.
4. Gliklich RE, Metson R. "The health impact of chronic sinusitis in patients seeking otolaryngologic care." Otolaryngol Head Neck Surg. 1995.
5. Stankiewicz JA, Chow JM. "Nasal endoscopy and the definition and diagnosis of chronic rhinosinusitis." Otolaryngol Head Neck Surg. 2002.
6. Rosenfeld RM, et al. "Clinical practice guideline: adult sinusitis." Otolaryngol Head Neck Surg. 2007.
7. Lund VJ, Mackay IS. "Staging in rhinosinusitis." Rhinology. 1993.

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРАЦІЇ МУЗИЧНОГО ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Владимирова М. О.,
здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти другого року навчання
Херсонського державного університету, Україна

Голінська Т.М.
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Херсонського державного університету, Україна

Владимирова А. Л.,
докторка філософії в галузі освіти,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Херсонського державного університету, Україна

В сучасній Україні інтегроване навчання у мистецтві набуває все більшої значущості. Це цінний інструмент для розвитку естетичної чутливості та культурної обізнаності учнів, їхньої творчості та критичного мислення.

Питання інтеграції в освітньому процесі початкової школи має на сьогодні велике значення як у теоретичному, так і практичному відношенні. На даний час не існує чіткого *методичного* значення слова «інтеграція», але відмічається, що латинське слово «*integratio*» – це:

- 1) процес взаємного пристосування і об'єднання національних господарств двох і більше держав із однотипним суспільним устроєм;
- 2) об'єднання у цілому будь-яких елементів.

Можна зазначити, що інтеграція в методиці навчання – це процес пристосування та об'єднання певних елементів або частин різних видів освітньої діяльності в єдине ціле за умови їхньої цільової та функціональної однотипності.

Владимирова А., зазначає: «Образи музики і образотворчого мистецтва – це образи-процеси, тому можлива їх інтеграція. І в музиці, і в образотворчому мистецтві є загальні формоутворюючі елементи, наприклад, ритм, образ, динаміка, а також елементи, які належать тільки кожному виду мистецтва. В музиці більше умовних форм, які відрізняються емоційною експресивністю і яскравою асоціативністю, тоді як образотворче мистецтво більш достовірно, пластично, природне і чуттєве відображає картину світу» [1, с. 338].

Вплив різновидів мистецтв на формування практичних умінь учнів не може бути зведений до простої суми впливів його компонентів, сукупність яких створює нові якості. Треба зазначити, що різні види мистецтва, вступаючи у взаємодію, утворюють якісно нове ціле, що і відбувається на інтегрованих

уроках (музичне та образотворче мистецтво), де створюються ситуації для випереджуючого навчання, коли учні на прикладі вчителя бачать мету, завдання та результат діяльності і співвідносять їх із власними практичними вміннями.

Масол Л., акцентує на тому, що «метою інтерактивних технологій навчання є набуття учнями інтеркультурної компетентності – готовності, здатності до комунікативної і кооперативної діяльності, оволодіння комплексом відповідних умінь. З огляду на велику кількість інтерактивних умінь, класифікуємо їх у такі основні групи:

- уміння слухати партнерів і виявляти до них прихильність, доброзичливість, толерантність;

- уміння переконувати, аргументувати власну думку, керувати емоційним станом;

- уміння дискутувати, підтримувати зворотний зв'язок, ініціювати спілкування, доходити компромісу;

- уміння взаємодіяти, співпрацювати, встановлювати ділові контакти, працювати в парі, малих групах, колективно» [3, с. 23].

Інтегровані уроки розвивають естетичний потенціал самих учнів, спонукають до активного пізнання навколишньої дійсності, розвитку логіки та мислення, комунікативних здібностей, а також сприяють удосконаленню мовлення і пам'яті, формуванню умінь порівнювати, узагальнювати і робити висновки.

Інтегровані уроки засобами музичного та образотворчого мистецтва знімають в учнів стомлюваність, розвивають фантазію та увагу. Переключення до різноманітних видів діяльності на уроках мистецтва в учнів підвищується пізнавальний інтерес, у них формуються практичні уміння і навички.

Пометун О., Пироженко Л., зазначають: «Інтерактивне навчання – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретно передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожний учень відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність» [4, с. 182].

Організація інтегрованого уроку вимагає від учителя ретельної підготовки – це методико-інформаційне забезпечення та планування уроку, регламент уроку, ретельно продумана форма та методи роботи із учнями на уроках, уміння імпровізувати.

Форми проведення інтегрованих уроків нестандартні й цікаві. Використання різних видів роботи підтримує увагу учнів на високому рівні, що дозволяє говорити про розвиваючу ефективність таких уроків та набування на них практичних умінь і навичок.

Голінська Т., відмічає: «Естетичне виховання засобами синтезу мистецтв вимагає як врахування системи дидактичних вихідних положень (комплексність, науковість, систематичність, послідовність, свідомість і активність, доступність, зв'язок з життям, наочність та ін.), так і суто специфічних принципів побудови занять (цілісність вивчення мистецтв на основі єдності генетичних морфологічних функціональних зв'язків, врахування специфіки видів мистецтв, оптимальне поєднання і взаємозв'язок чуттєвого і логічного, розвиток творчої

активності учнів шляхом їх безпосереднього включення у систему художньо-естетичних відносин)» [2, с. 152].

Формування практичних умінь учнів засобами інтеграції у мистецькій освіті ґрунтується на низці принципів, які забезпечують ефективність та результативність цього процесу. До ключових принципів належать:

Принцип науковості має відповідати сучасним науковим знанням про мистецтво, психологію розвитку особистості, педагогіку інтегрованого навчання. Використання наукових методів та підходів до формування практичних умінь учнів є важливою умовою їхньої ефективності, що сприятиме їхньому всебічному розвитку, естетичному вихованню та творчому самовираженню.

Принцип наочності передбачає використання наочних методів навчання, що є важливим фактором для кращого засвоєння знань та умінь учнями. Це можуть бути малюнки, картини, скульптури, музичні твори, танцювальні композиції, етюди, театральні вистави, кінофільми та ін.

Принцип системності та наступності поступово формує практичні уміння учнів початкової освіти із урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, а також рівня їх розвитку. Поступове ускладнення завдань та вправ, що відповідає динаміці розвитку практичних умінь учнів дозволяє їм поступово опановувати нові знання, уміння і навички, а також закріплювати їх на практиці.

Принцип інтеграції різних видів мистецтв передбачає формування практичних умінь учнів, що має здійснюватися із урахуванням взаємозв'язку із різними видами мистецтв, використанням міжпредметних зв'язків та інтегрованих форм навчання, що сприяють формуванню цілісного світосприйняття учнів.

Принцип єдності естетичного та практичного, що передбачає поєднання теоретичних знань із практичними уміннями та навичками у різних видах мистецтва, сприяє формуванню цілісного уявлення в учнів про мистецтво та його практичне застосування. Це досягається шляхом інтеграції різних видів мистецтва, таких як музика, образотворче мистецтво, хореографія, театр, цирк, кіно та ін. Учні не лише вивчають теоретичні аспекти різних видів мистецтва, але й опановують практичні уміння і навички із малювання, ліплення, співу, танцю, гри на музичних та шумових інструментах та ін.

Принцип інтеграції змісту передбачає об'єднання знань із різних мистецьких галузей та предметів освітнього циклу, що дозволяє учням бачити зв'язки між різними видами мистецтва та розуміти їх спільні риси. Наприклад, на уроках музичного та образотворчого мистецтва можна досліджувати зв'язок музики із літературою, живописом, архітектурою, танцем, театром, кіно та ін.

Принцип інтеграції методів та форм навчання передбачає використання різноманітних методів та форм навчання, що сприяють активному залученню учнів до освітнього процесу. Це можуть бути різні інтерактивні методи: робота в групах, проекти, дослідження, дискусії, дидактичні та музичні ігри, вікторини та ін.

Принцип урахування вікових особливостей несе відповідність змісту, методів та форм навчання щодо вікових особливостей учнів, що дозволяє їм повноцінно сприймати інформацію та опановувати практичні уміння відповідно до їхнього рівня розвитку. Це передбачає використання диференційованих завдань, методів та прийомів навчання, а також надання учням індивідуальної допомоги.

Принцип діяльності та самостійності спрямований на активну участь учнів в освітньому процесі, їхню самостійну роботу та дослідницьку діяльність, що в свою чергу сприятиме розвитку їхніх творчих здібностей, критичного мислення та навичок самостійного навчання, а також формування практичних умінь.

Принцип емоційності та естетичної насолоди в атмосфері емоційного підйому сприятиме формуванню позитивного ставлення учнів до мистецтва та мотивації до його вивчення. Формування практичних умінь учнів має відбуватися в емоційно-позитивній атмосфері, яка досягається шляхом використання емоційно забарвлених методів та форм навчання.

Принцип зв'язку із життям передбачає зв'язок знань і практичних умінь, які отримують учні на уроках мистецтва із реальним життям і досвідом, які мають практичну цінність і реальне значення для дітей із урахуванням їхніх інтересів та потреб. Цей принцип є особливо важливим, тому що свої знання, уміння та навички учні зможуть застосовувати в різних життєвих ситуаціях та повсякденному житті.

Принцип контролю та оцінювання результатів навчання має бути систематичним і об'єктивним. Врахування індивідуальних особливостей, здібностей та інтересів кожного учня, дозволить максимально розкрити та коригувати їхній творчий потенціал у вивченні інтегрованого курсу «Мистецтво». Використання різних форм і методів оцінювання надасть нагоду оцінити рівень сформованості практичних умінь учнів, а також відстежити їхні успіхи та виявити проблеми.

Принцип зв'язку із сім'єю є важливим фактором, який сприяє формуванню практичних умінь учнів, що передбачає інформування батьків про завдання та результати навчання дітей, а також залучення їх до освітнього процесу.

Отже, дотримання вищезазначених принципів формування практичних умінь учнів засобами інтеграції у мистецькій освіті забезпечить ефективність та результативність педагогічного процесу, який сприятиме всебічному розвитку здобувачів початкової освіти та підготовці їх до життя в сучасному суспільстві.

Список літератури

1. Владимірова А. Л. Компетентнісний підхід до навчання дисциплін художньо-естетичного циклу в початковій школі. Теоретико-методологічні основи модернізації навчання: компетентнісний підхід: колективна монографія / за ред. Г. С. Юзбашева. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. 351 с.
2. Голінська Т. М. Художньо-естетичне виховання молодших школярів на основі інтеграції різних видів мистецтв. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 49. Херсон: Видавництво ХДУ, 2008. 390 с.

3. Мистецтво: особливості викладання в початковій школі: навчально-методичний посібник / автор-уклад. В. П. Мартинова. Харків : Друкарня Мадрид, 2019. 111 с.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К.: «Видавництво А. С. К.», 2004. 192 с.

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УЗАГАЛЬНЕНИХ УМІНЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА

Галина Олексіївна Нагорна,

доктор педагогічних наук,
професор кафедри соціальної педагогіки і психології,
професор кафедри теорії музики та композиції,
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової

Формування професійного мислення у здобувачів ОС «Магістр» здійснюється на основі реалізації цільового стратегічного раціонально-творчого, дослідницького підходу, зумовленому системним, критеріально-ціннісним і особистісно-діяльним підходами. У ході самокритичної діяльності майбутніх музикантів використовуються методологічні, технологічні, полісуб'єктні (діалогічні) і індивідуально-автономні засоби, необхідні для формування зазначеного мислення у респондентів. Цілісна система підходів забезпечує реалізацію провідної ідеї концепції дослідження – досягнення професійної розумності особистості майбутнього магістра.

Викликає інтерес дослідження, в якому підкреслюється важливість «внутрішньої відповідальності» особистості (1). Зокрема, на думку автора, «внутрішня відповідальність» «... означає, що система спроектована так, щоб надсилати зворотній зв'язок щодо наслідків ухвалення рішень тим, хто їх ухвалює, – безпосередньо, швидко та переконливо» (1, с. 262).

Професійне мислення музиканта розкривається по горизонталі, коли воно являє собою цілісну сукупність таких узагальнених умінь, як: уміння обирати мету і метод музично-теоретичного дослідження (група дослідницьких умінь); уміння знаходити або творчо створювати засоби дослідження процесу розвитку музичного мистецтва (група розсудливих умінь); уміння досягати результату дослідження (група організаційно-інформаційних і перекладних умінь); уміння оцінювати, самооцінювати доречність, надійність, силу вироблених стратегії і тактики відношень (група оціночних, самооціночних умінь).

Разом з тим, зміст професійного мислення здобувача аналізується і за вертикаллю, коли перелічені вміння, необхідні для дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва, діагностуються за ступенем їх прояву або узагальнення.

Враховуючи той факт, що самокритична діяльність учасників дослідно-експериментальної роботи складається з узагальнених умінь, ми вважаємо за можливе розглянути групи умінь, які відповідають кожній функції даної діяльності: дослідницькі, розсудливі, організаційно-інформаційні, перекладні, оціночні вміння.

Виходячи з того, що професійне мислення майбутнього музиканта формується через його діяльність, слід розглянути питання про особливості пізнавальних, узагальнених умінь, які її складають, про зв'язки і відношення між ними.

Дослідницькі і розсудливі уміння респондентів, як первинні уміння, суттєво відрізняються від безлічі основних, специфічних, пізнавальних умінь і не можуть бути поставлені з ними в один ряд за ступенем складності. Їх типовою рисою є те, що вони являються загальними, фундаментальними по відношенню до перекладних і організаційно-інформаційних умінь здобувачів, виявлених у ході дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва.

Тому головним завданням, що стоїть перед музикантом, виступає завдання поетапно розкрити комплекс пізнавальних кроків, операцій у межах міркування, яке має бути актом його думок, дій, виражень, загалом основою всієї ціннісно-методологічної стратегії.

Розсудлива діяльність учасників дослідно-експериментальної роботи вимагає від них умінь допускати, припускати, порівнювати, визначати, протиставляти, класифікувати, описувати, пояснювати, дискутувати. Таким чином, розсудливі і дослідницькі уміння у кількісному відношенні не утворюють безлічі ментальних актів, тоді як головні уміння знаходити або творчо створювати доцільні обставини виникнення професійних ідей, суджень, умовиводів є надзвичайно різноманітними, складними, особливими. Розсудливі уміння можуть виступати як базові замітники цих основних умінь з обов'язковим вираженням специфічних аспектів останніх. Міркування мають фундаменталізуюче значення для майбутнього музиканта в процесі виведення ним професійних ідей, суджень, умовиводів.

Список літератури

1. Медовз Д. Мистецтво мислити системно. Розв'язання проблем від особистого до глобального масштабу / Донелла Медовз ; пер. з англ. Ю. Шекет. – Х. : Віват, 2023. – 304 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ПРОЄКТНОГО НАВЧАННЯ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Горбань Ольга Олександрівна,
студентка другого (магістерського) освітнього рівня
Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

Інтеграція проєктного навчання в освітній процес початкової школи відіграє ключову роль у формуванні сучасної освітньої парадигми, яка орієнтована на всебічний розвиток особистості дитини. Сучасне суспільство, яке характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій та постійною зміною вимог до професійних навичок, потребує від молодших школярів не лише здобуття знань, але й розвитку критичного мислення, творчих здібностей, комунікативних навичок та самостійності. Проєктне навчання, як інноваційний підхід до освітнього процесу, забезпечує можливість гармонійного поєднання теорії та практики, що дозволяє учням не тільки засвоювати нові знання, але й ефективно застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

У процесі проєктної діяльності учні навчаються працювати в команді, шукати й аналізувати інформацію, приймати рішення, вирішувати проблеми та відповідально підходити до виконання завдань. Це сприяє формуванню у дітей важливих життєвих компетенцій, необхідних для успішної самореалізації в майбутньому. З огляду на це, впровадження проєктного навчання в початковій школі стає не просто бажаним, а необхідним кроком на шляху до підготовки конкурентоспроможних особистостей, які зможуть адаптуватися до викликів сучасного світу та зробити свій внесок у його розвиток.

Метод проєктів у сучасній українській школі є ефективною системою навчання, яка допомагає учням набувати знань і вмінь через планування та виконання практичних завдань, поступово підвищуючи їх складність. Цей метод належить до педагогічних технологій ХХІ століття, спрямованих на розвиток умінь, необхідних для адаптації в сучасному швидкоплинному світі. Різні науковці по-різному визначають поняття «метод проєктів». Дехто вважає його конкретною практикою роботи вчителя, що формує в учнів певну систему інтелектуальних і практичних навичок, інші бачать у ньому комплексний метод навчання або педагогічну технологію [2, с. 94–99].

Науковці Н. Бібік, Л. Білоусова, О. Коберник, І. Підласий, О. Савченко ретельно досліджують вплив інноваційних підходів та використання сучасних технологій на результативність навчання на початковому етапі освіти. Їхні дослідження демонструють вагомі висновки щодо інтеграції проєктів у навчальний процес початкової школи. Аспекти впровадження проєктного підходу під час викладання математики, досліджували В. Алексєєв, Н. Пламень, О. Рибалко та Л. Сухарева. Серед інших науковців, які приділяли увагу

дослідженню проєктного навчання на уроках математики в початковій школі, можна виділити І. Кононенко, Н. Руденко, О. Сагана та Л. Сухомлинську.

Проєктна діяльність розуміється як обґрунтована та спланована діяльність, спрямована на формування у школярів системи інтелектуальних і практичних умінь. У початковій школі навчальний проєкт можна розглядати як особливий вид навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на формування знань і вмінь, а метод проєктів — як спосіб організації такої діяльності. Основними цілями проєктного навчання є підвищення особистої впевненості учнів, розвиток комунікативності та навичок співпраці, формування критичного мислення, розвиток дослідницьких умінь та залучення учнів до творчого процесу.

Як зазначає Н. Руденко, важливим аспектом є те, що в інтерактивному навчанні учень є не лише об'єктом навчального процесу, а стає активним суб'єктом власної освіти та розвитку. Це перетворює його на активного учасника навчального процесу, що безпосередньо впливає на внутрішню мотивацію. Відчуття активної участі і особистої відповідальності за процес навчання суттєво підвищує його ефективність [7, с. 176-178].

Цей підхід важливий в контексті інтеграції проєктного навчання в освітній процес початкової школи. Як і інтерактивне навчання, проєктне навчання створює умови для активного залучення учнів у навчальний процес, що сприяє формуванню їхніх критичних і творчих здібностей. Вчителі початкової школи, використовуючи проєктний підхід, можуть забезпечити учням можливість самостійно досліджувати, відкривати нові знання і презентувати їх результати, що підвищує їхню мотивацію та активність у навчанні. Це не лише покращує якість навчального процесу, але й формує у дітей навички, які є важливими для їхнього подальшого навчання і розвитку.

Проєктна діяльність має численні переваги, які суттєво відрізняють її від традиційних форм навчання. Зокрема, вона перетворює класичну аудиторію на відкритий навчальний простір, в якому учні можуть працювати в своєму власному темпі, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та індивідуальному підходу до кожного учня [3, с. 89–91]. Процес реалізації проєкту включає самонавчання та самовдосконалення, що дозволяє учням активно шукати і інтегрувати нові знання замість простого запам'ятовування та повторення. Важливою особливістю є те, що навчання переходить до інтеграції знань, відкриття нових аспектів і презентації результатів, що стимулює творчий потенціал учнів і робить процес навчання більш динамічним і цікавим.

Проте проєктна діяльність не позбавлена і своїх недоліків. По-перше, підготовка проєкту вимагає значного обсягу часу як від учителя, так і від учнів, що може стати перешкодою для ефективного впровадження цієї методики у навчальний процес. По-друге, контролювати хід навчання під час реалізації проєкту може бути складно, оскільки вчитель часто має обмежені можливості для безпосереднього спостереження та корекції процесу [5, с. 50–55]. Крім того, результати проєктної діяльності не завжди відповідають очікуванням і можуть виявитися не такими ефективними, як планувалося. Ще однією проблемою є можливість неравномірного розподілу завдань у групі: деякі учні можуть

намагатися перекласти частину своєї роботи на інших, що може призвести до дисбалансу в зусиллях і результатах групової діяльності.

Аналіз підготовки вчителів до впровадження проєктного навчання в початковій школі виявляє кілька важливих аспектів, що впливають на ефективність цього процесу [4, с. 132–141]. Вчителі повинні володіти як теоретичними знаннями про проєктне навчання, так і практичними навичками його впровадження в освітній процес. Однак на практиці підготовка педагогів часто стикається з низкою недоліків і прогалин, які знижують якість реалізації проєктного підходу.

Одним із основних недоліків є недостатній рівень підготовки вчителів щодо практичного використання проєктного навчання. Часто підготовка обмежується теоретичними заняттями, що не забезпечують педагогів необхідними практичними інструментами для ефективної організації проєктної діяльності в класі. Вчителі не завжди мають можливість пройти тренінги або майстер-класи, які б дозволили їм опанувати сучасні методи проєктного навчання. Ще однією проблемою є відсутність системного підходу до оцінки готовності педагогів до впровадження проєктного навчання. Існуючі методики часто зосереджені на загальних аспектах педагогічної діяльності і не враховують специфіку проєктного підходу [1, с. 187–190]. Це призводить до того, що вчителі можуть вважати себе готовими до використання проєктного навчання, однак на практиці стикаються з труднощами, що заважають ефективній реалізації цього методу. Наприклад, вчителі можуть не мати достатніх навичок організації групової роботи, оцінки результатів проєктної діяльності або інтеграції проєктів у різні навчальні дисципліни.

Потреба у розробці організаційно-методичних рекомендацій для вчителів початкової школи є нагальною, оскільки саме вони можуть стати ефективним інструментом для підвищення якості підготовки педагогів і успішного впровадження проєктного навчання. Такі рекомендації мають містити чіткі інструкції щодо поетапного впровадження проєктного підходу, методи і техніки організації проєктної діяльності, приклади практичних завдань і проєктів, а також критерії оцінки ефективності проєктної роботи. Вони також повинні враховувати різний рівень підготовки вчителів і забезпечувати підтримку на всіх етапах реалізації проєктного навчання.

Список літератури

1. Бабко Н. М. Проєктне навчання як невід’ємна складова професійного виховання в закладах вищої освіти. *Spiritual-intellectual upbringing and teaching of youth in the 21st century*. 2022. № 4. С. 187–190.
2. Брюховецька І. В., Височан Л. М., Самойленко І. О. Проєктне навчання як засіб підвищення дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти. *Pedagogical sciences theory and practice*. 2023. № 2. С. 94–99.
3. Войналович В. В. Інтегроване навчання у початковій школі в умовах нової української школи. *Actual problems in the system of education: general*

secondary education institution – pre-university training – higher education institution. 2021. № 1. С. 89–91.

4. Горохівська Т., Демчук Б. Проєктне навчання як фактор підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників з во. *Modern information technologies and innovation methodologies of education in professional training methodology theory experience problems.* 2023. С. 132–141.
5. Паніна Л., Авдимириць Л. Інтегроване навчання як засіб формування цілісного образу світу здобувачів освіти Нової української школи. *New pedagogical thought.* 2023. Т. 112, № 4. С. 50–55 .
6. Руденко Н. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування ігрових та діяльнісних методів навчання на уроках математики. *Нова стратегія підготовки педагогів: суспільні запити та нові виклики* : III Всеукр. науково-практ. онлайн-конф. з міжнар. участю, м. Київ, 27 жовт. 2021 р.
7. Руденко Н. М. Використання інтерактивних технологій навчання у формуванні математичного мислення студентів коледжу. *Освітологічний дискурс.* URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/109/121>

ЗАНЯТТЯ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Кримова Наталія Олександрівна,

к.псих.н., доцент
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, Україна

Мельничук Марія Григорівна

магістр

Заняття з образотворчого мистецтва – це процес навчання та творчої діяльності, спрямований на розвиток художніх здібностей, естетичного сприйняття і креативного мислення у дітей старшого дошкільного віку. Такі заняття включають в себе вивчення різних технік та методів, які використовуються в образотворчому мистецтві, таких як малювання, ліплення, аплікація, конструювання тощо. Образотворча діяльність має особливе значення саме в дошкільному віці, оскільки в цей період у дітей розвивається творча активність, і вони починають створювати власні творчі продукти.

Науковці Л. О. Журавльова та К. В. Іпкаєва визначають образотворчу діяльність як творчий процес, спрямований не тільки на відображення отриманих у житті вражень, але й на вираження свого ставлення до зображуваного. У своїх роботах діти старшого дошкільного віку передають естетичні якості предметів, які вони помітили під час сприйняття. Створюючи малюнки, ліплення або аплікації, «діти зазначають, що їм подобається у зображеннях, що в них цікаве, що приносить їм радість і, навпаки, що викликає негативні емоції» [3, с. 20].

Образотворча діяльність значно впливає на розвиток елементів естетичної культури у дітей старшого дошкільного віку та сприяє формуванню їх творчих здібностей. Діти цього віку дуже сприйнятливі до будь-яких видів художньої діяльності, особливо до образотворчої. Для старших дошкільників ця діяльність є однією з найцікавіших, оскільки вона глибоко захоплює їх та викликає позитивні емоції.

У Програмі «Українське дошкілля» вказано вікові можливості старших дошкільників в оволодінні образотворчою діяльністю:

1. У цьому віці дитина вже має певний обсяг знань, умінь та навичок у художньо-творчій діяльності. Вона розуміє, що за допомогою образотворчого мистецтва можна передавати об'єкти та явища навколишнього світу. Для досягнення високих результатів необхідно дотримуватися форм, пропорцій, кольору та характерних деталей предметів. Особливу увагу приділяють вивченню перспективи, просторового розміщення, градації пропорцій і відтінків зображених предметів.

2. У старшому дошкільному віці дитина здатна аналізувати та синтезувати об'єкти, які вона відтворює у своїй художній творчості, а також диференціювати та ідентифікувати їхні якості. Передаючи характерні риси персонажів, дитина вже вміє відобразити настрій і душевний стан через міміку, виразні пози тощо.

3. У старших дошкільників зростає самостійність у виконанні завдань і інтерес до колективної роботи. Засвоївши формотворчі навички та знання про сенсорні еталони, вони проявляють фантазію і творче мислення у своїх роботах, роблячи їхні вироби унікальними та оригінальними [2].

У Програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [5] визначені основні завдання образотворчої діяльності для дітей цього віку. Серед них можна виділити такі:

1. Розвивати здатність дитини емоційно сприймати естетичні прояви у природі, мистецтві, грі та міжособистісних взаєминах, а також виражати свої емоції через різні види образотворчої діяльності.

2. Ознайомлювати дітей з різними видами образотворчого мистецтва.

3. Формувати загальні уявлення про архітектуру та декоративно-ужиткове мистецтво.

4. Надати уявлення про основні жанри живопису, такі як пейзаж, портрет, натюрморт, казковий, побутовий та анімалістичний.

5. Вчити застосовувати різноманітні засоби художньої виразності, такі як лінії, колір, штрихи, форма, пропорції та композиція.

Слід відзначити, що основною метою занять з образотворчого мистецтва є допомога дітям старшого дошкільного віку у розкритті їх творчого потенціалу, навчанні виражати свої думки та емоції через художні образи, розвитку уяви та аналітичних здібностей. Під час занять з образотворчого мистецтва старші дошкільники отримують знання про основи композиції, кольорознавства, перспективи, пропорцій, а також знайомляться з різноманітними матеріалами та техніками роботи з ними.

Заняття з образотворчого мистецтва також сприяють формуванню у дітей старшого дошкільного віку естетичного смаку, розширюють знання про світове мистецтво і культурну спадщину, розвивають здатність до сприйняття та аналізу художніх творів. Важливим аспектом є стимулювання самовираження і розвитку індивідуальності старших дошкільників, що сприяє їх особистісному та духовному зростанню.

Для розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку дуже важливе значення мають різноманітні види занять з образотворчої діяльності: малювання, ліплення, аплікація та конструювання.

Так, на думку Г. В. Беленької та Н. М. Голоти, малювання – це вид образотворчої діяльності, де зображення створюється на площині за допомогою художніх матеріалів. Заняття з малювання є важливим видом образотворчої діяльності для дітей старшого дошкільного віку. Воно не лише розвиває художні навички, але й сприяє всебічному розвитку дитини. В цьому віці діти активно досліджують світ навколо себе і намагаються його відобразити через малюнок. Малювання допомагає їм розвивати дрібну моторику, координацію рухів, увагу,

уяву та емоційне вираження [1].

На заняттях з малювання у дітей старшого дошкільного віку розвивається активність і гнучкість уяви. Малюючи, дитина виражає своє прагнення до пізнання навколишнього світу, і за її малюнками можна певною мірою визначити рівень цього пізнання. При цьому, чим більше розвинені у дітей сприйняття, спостережливість і ширший запас уявлень, тим повніше і точніше вони відображають дійсність у своїй творчості, а їхні малюнки стають яскравішими.

Наступним важливим засобом розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку є заняття з ліплення. Ліплення є одним з важливих видів образотворчої діяльності для дітей старшого дошкільного віку. Цей вид діяльності не тільки розвиває художні здібності дітей, але й сприяє їх фізичному, когнітивному та емоційному розвитку. Ліплення дозволяє дітям експериментувати з різними матеріалами, формами і текстурами, що розширює їх уявлення про навколишній світ.

Ліплення – це вид образотворчої діяльності, який дозволяє створювати об'ємні зображення, а не лише на площині. Ліплення надає можливість відтворювати предмети в тривимірному просторі. На думку Л. М. Шульги, дітей старшого дошкільного віку потрібно навчати ліпити з природи або за уявою, використовуючи цілі шматки пластиліну і різні методи, такі як конструктивний, комбінований і пластичний [7].

Властивості матеріалів, використовуваних у ліпленні, дозволяють багаторазово змінювати форму, щоб досягти бажаної виразності. Особливу увагу в роботі з дітьми старшого дошкільного віку потрібно приділяти розвитку здатності передавати виразність образу в ліпленні. Важливо, щоб дитина могла виліпити не просто фігуру людини, а людину певного віку, або героїв конкретної казки, таких як Ріпка, Ведмідь, Лис Микита тощо.

Ліплення позитивно впливає на нервову систему дитини, викликаючи гарні емоції, зацікавленість і хвилювання. У процесі ліплення діти старшого дошкільного віку відчують цілий спектр різноманітних почуттів: радість від успішного виконання задуманого та розчарування, якщо щось не вдалося. Зазвичай ліплення повністю захоплює увагу дитини, психологічно розвантажуючи її.

Також важливим засобом розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку є заняття з аплікації. Аплікація сприяє розвитку творчих здібностей, дрібної моторики, а також когнітивних і емоційних навичок. Аплікація полягає у створенні зображень шляхом наклеювання різнокольорових шматочків паперу, тканини, фольги та інших матеріалів на основу. Цей процес дозволяє дітям експериментувати з кольорами, формами та текстурами, а також розвиває їх просторове мислення.

Науковець В. П. Котляр зазначає, що аплікація є найпростішим і доступним способом створення художніх робіт, при якому зберігається реалістична основа зображення. Це дозволяє займатися аплікацією з дітьми дошкільного віку і використовувати її не лише для оформлення, а й для створення картин, орнаментів тощо [4].

В свою чергу, О. П. Пісоцький та Л. М. Пісоцька підкреслюють, що створення аплікації є складним процесом, який вимагає уміння вирізати різноманітні форми предметів з кольорового паперу, розміщувати їх на основі, встановлювати послідовність і взаємозв'язок об'єктів відповідно до законів композиційного і колірнього ладу, а також акуратно наклеювати вирізані фігури на папір іншого кольору [6].

Займаючись аплікацією, діти старшого дошкільного віку навчаються вирізати з паперу різні сюжети, візерунки, орнаменти та наклеювати їх на кольоровий фон. Вони вчаться акуратності, посидючості, опановують основні прийоми вирізування і правила роботи з клеєм. Крім того, діти освоюють оздоблення візерунками площин різних форм і готових образів, використовуючи український орнамент.

Також досить ефективним методом розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку є заняття з конструювання. Діяльність з конструювання сприяє розвитку у дітей старшого дошкільного віку творчих, технічних і когнітивних навичок, допомагає формувати логічне мислення, проявляти ініціативу та наполегливість.

Як відзначає Л. М. Шульга, конструювання полягає у створенні різних виробів за допомогою різноманітних конструкторів і матеріалів. До таких матеріалів відносяться папір, природні матеріали, спеціальні конструктори, будівельні матеріали з великогабаритних модулів, а також комп'ютерне моделювання і використання непридатних матеріалів [7].

Процес конструювання включає планування та побудову структур, що розвиває логічне мислення та навички вирішення проблем. Діти старшого дошкільного віку вчаться визначати послідовність дій, аналізувати результат своїх дій та коригувати помилки. Це допомагає їм розвивати здатність до логічного аналізу та критичного мислення, що є важливим для їх подальшого навчання.

Робота з дрібними деталями під час конструювання сприяє розвитку дрібної моторики, що є важливим аспектом загального фізичного розвитку дитини. Це допомагає поліпшити координацію рухів, розвинути точність та вправність. Такі навички є важливими для виконання повсякденних завдань і підготовки до письма. Конструювання в групах сприяє розвитку комунікативних навичок. Діти вчаться співпрацювати, ділитися ідеями та працювати в команді. Вони навчаються слухати інших, обговорювати спільні проекти та знаходити компроміси. Це сприяє розвитку соціальних навичок та формуванню позитивного ставлення до колективної діяльності.

Отже, можна стверджувати, що заняття з образотворчого мистецтва є ефективним засобом розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку.

Список літератури

1. Беленька Г. В., Голота Н. М., Гончаренко А. М. Розвиток дитини-дошкільника: сучасні підходи та освітні технології: монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 267 с.

2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: ТОВ «Мандрівець», 2017. 257 с.
3. Журавльова Л. О., Іпкаєва К. В. Формування творчих здібностей старших дошкільників засобами інтеграції різних видів художньої-творчої діяльності. *Молодь і ринок*. 2019. № 1. С. 17-22.
4. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2016. 200 с.
5. Піроженко Т. О. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку. Київ: Українська академія дитинства, 2017. 80 с.
6. Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Основи образотворчого мистецтва та образотворча діяльність у дошкільному віці: навчальний посібник. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 162 с.
7. Шульга Л. М. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях з малювання. Конспект лекцій і занять (за матеріалами власного досвіду). Київ: ІСДО, 2016. 236 с.

ПРОФІЛАКТИКА ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Ховрич Микола Олександрович

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри технологічної освіти
та інформатики
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
Україна

Постановка проблеми. Перехід світової цивілізації до інформаційних технологій створило надзвичайно важливий поштовх як розвитку суспільства взагалі, так і окремої особистості зокрема. Однак, слід відмітити, що поряд з колосальним розширенням можливостей для розвитку особистості, інформаційні технології створили ряд психологічних, соціальних та фізіологічних проблем.

Особливо відчувається негативний вплив інформаційних технологій на дітей шкільного віку, оскільки внаслідок своїх вікових особливостей вони не в змозі адекватно реагувати на негативні виклики. Відповідно, використання інформаційних технологій, у першу чергу Інтернет ресурсів, приводить до виникнення у дітей адиктивної поведінки.

Адиктивна поведінка — вид девіантної (деструктивної) поведінки, що виникає в результаті нестримного бажання переживати надмірні емоції за допомогою штучної зміни свого психічного стану (наприклад, зловживання: різними речовинами, що змінюють психічний стан людини, включно з алкоголем і тютюном), до того моменту, коли фіксується факт психічної і фізичної залежності. У класифікацію нехімічних адикцій увійшла також Інтернет-залежність. Комп'ютерна залежність розглядається як альтернативна форма адаптації деяких підлітків до життєвих умов, як засіб їх самореалізації та емоційно-психічної регуляції [1].

Аналіз досліджень адиктивної поведінки підлітків дає можливість стверджувати, що розширення сфери використання дистанційного навчання (для цього є об'єктивні причини, створені війною Росії проти України) серед підлітків суттєво зросла Інтернет-залежність. Відповідно, виникає необхідність подальшого дослідження впливу Інтернет-залежності на різні аспекти поведінки підлітків: соціальні відносини, академічні досягнення, психічне здоров'я.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в розробці методів педагогічного та психологічного впливу на підлітків з метою зменшення негативних впливів Інтернет ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні аспекти дистанційного навчання ґрунтовно були проаналізовані в працях зарубіжних і вітчизняних вчених, серед них: О. Андрєєва, Ю. Богачков, В. Биков,

М. Бухаркін, А. Гуржій, Р. Гуревич, А. Кузьмінський, В. Кухаренко, В. Моїсеєва, О. Петрова, Є. Полат, О. Рибалко, І. Роберт, Н. Сиротенко, М. Ховрич, В. Хуторський та ін. Проблемою адиктивної поведінки займаються Н.Ю. Максимова, Н.С.Толстоухова, Н.А. Пихтіна, Г.Д. Золотова та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Інтернет-адикція може стати серйозним обмеженням у навчанні та розвитку, оскільки вона часто супроводжується втратою контролю, відмовою від реальних соціальних інтеракцій та занепадом інших аспектів життя, може мати важливий вплив на психічне здоров'я підлітків, спричиняючи стрес, депресію та інші негативні емоційні стани.

Перед проведенням дослідження ми чітко виокремили основні ознаки та характеристики інтернет-адикції: психічні, поведінкові та фізіологічні прояви, що вказують на патологічне відношення особи до Інтернету.

До ключових ознак ми віднесли наступні: надмірна тривалість використання Інтернету (учень значний час проводить онлайн, відходячи від учбових обов'язків та інших соціальних аспектів її життя); втрата контролю (не контролює час використання Інтернету); занепад інших сфер життя (зниження спілкування з родиною чи друзями, участь в соціальних подіях, заняття спортом і т.п.); психологічні симптоми (емоційний стрес, роздратування та неврози, відчуття невпевненості та тривоги в разі обмеження доступу чи відсутності Інтернету); втрата інтересу до реального життя (втрата інтересу до навчання інших реальних аспектів життя на користь віртуального світу); фізіологічні симптоми (проблеми зі сном, зниження фізичної активності, можливість розвитку сидячого способу життя через тривале перебування перед екраном); ігрова та соціальна ізоляція (втрата реальних контактів із друзями на користь віртуальних відносин в іграх чи соціальних мережах); втрата психосоціального функціонування (суттєве погіршення відносин з близькими людьми, друзями, низькі академічні досягнення).

Емоційний стан та самооцінка учнів грають важливу роль у розумінні та вирішенні проблеми інтернет-адикції. Емоційний стан учнів може бути суттєвим фактором, що впливає на їхню схильність до інтернет-залежностей. Захоплення Інтернетом може виступати як спосіб емоційного втілення, втіхи або втечі від стресових ситуацій. Інтернет-залежність може впливати на емоційний стан учнів, сприяючи виникненню або поглибленню депресії, тривоги та інших негативних емоційних станів. З іншого боку, емоційний стан учнів може визначати їхню схильність до використання Інтернету як засобу позитивного впливу на самопочуття.

Важливою частиною стратегії боротьби з Інтернет залежністю може стати активна робота з розробки та впровадження програм психологічної профілактики: створення та впровадження психологічних курсів, спрямованих на розвиток навичок емоційного і соціального інтелекту, що є ключовими для стійкості підлітків перед Інтернет-залежністю. Групова та індивідуальна психокорекція є необхідною частиною підтримки: вона дозволяє виявити та

коригувати особливості психічного стану, що сприяють виникненню інтернет-залежності з метою формування позитивних звичок та зміцнення психологічного здоров'я підлітків. Кожен підліток повинен володіти набором інструментів для встановлення мети та контролю часу, витраченого в Інтернеті, що сприяє побудові збалансованого способу життя. Позитивний результат може бути досягнутий тільки при органічному поєднанні методів психологічного аналізу та педагогічного спостереження. Застосування стандартизованих психологічних тестів, анкет, інтерв'ю та аналізу академічних показників може допомогти отримати комплексні дані щодо рівня Інтернет-адикції та його впливу на навчання та соціальний розвиток підлітків. Методи збору даних можуть включати анкетування підлітків, спостереження психологічних аспектів їхньої поведінки, а також аналіз навчальних досягнень та соціальної взаємодії.

Слід зазначити, що програма психологічної профілактики Інтернет-адикції повинна бути адаптована до специфічних потреб та характеристик юнацького віку. Важливо враховувати гендерні різниці, які можуть впливати на сприйняття та використання Інтернету. Програма повинна включати психологічні тренінги, що спрямовані на розвиток особистісних навичок, саморегуляції та вміння ефективно використовувати Інтернет.

В рамках проведеного нами дослідження (на основі аналізу психолого-педагогічних досліджень) було розроблено та реалізовано програму психологічної профілактики інтернет-адикції для осіб підліткового віку. Мета програми – запобігання інтернет-адикції, розвиток позитивних психологічних якостей та формування здорових звичок використання Інтернет-ресурсів серед осіб підліткового віку.

Апробація програми проводилась на базі закладів загальної середньої освіти. Об'єктами дослідження були учні 7-9 класів, оскільки саме вони є особами підліткового віку. Дослідження тривало 8 тижнів. До реалізації програми були залучені, крім дослідників, класні керівники та шкільний психолог.

Програма включала декілька етапів: діагностика, освіта та просвіта, розвиток навичок саморегуляції, соціальна взаємодія, моніторинг та підтримка, залучення батьків, підтримка в освітньому середовищі, анти-стресові заходи, ефективність та оцінка, адаптація та оновлення.

Під час діагностики серед учнів було проведено психологічні тести та анкетування: тест 1 «Інтернет та моє життя», тест 2 «Спілкування та Інтернет», опитування учнів для виявлення їхнього ставлення до Інтернету та особистісних особливостей (опитування, в свою чергу, передбачає розгорнуті відповіді на питання).

На етапі «Освіта та просвіта» було проведено дві онлайн лекції на теми: «Інтернет-адикція та її можливі наслідки» та «Здоровий спосіб життя та важливість збалансованого використання Інтернету». Метою першої лекції було формування поняття Інтернет-адикція, її структура, види і .т.п.. Друга лекція розкривала вплив Інтернет-адикції на психічний та фізіологічний розвиток дітей підліткового віку.

Етап «Розвиток навичок саморегуляції» передбачав ознайомлення учнів з техніками самоконтролю та управління власним часом. Учням була надана інформація про наступні техніки самоконтролю та управління власним часом: метод «Планування дня», техніка «Правило 20-20-20», система «Бонуси за успіхи», техніка «Плейлист обов'язків», метод «Система рейтингу», метод «Технічні обмеження». Ознайомлення учнів з цими техніками сприяє розвитку в учнів навичок самоконтролю та ефективного управління власним часом, що, в свою чергу, сприятиме попередженню Інтернет-адикції.

Етап «Соціальна взаємодія» передбачає організацію групових дискусій та тренінгів з метою активізацію процесу формування позитивних стосунків.

Етап «Моніторинг та підтримка» передбачає моніторинг успішності та внесення коректив в програму, надання психологічної підтримки учням з ризикованою поведінкою в Інтернеті.

Етап «Залучення батьків»: семіари для батьків з питань контролю за використанням Інтернету.

Етап «Підтримка в освітньому середовищі» передбачає співпрацю з педагогічними працівниками для інтеграції тем здорового використання Інтернету в уроки та програми навчання.

Етап «Анти-стресові заходи» – це залучення підлітків до занять із спорту та фізичної активності для зменшення стресового рівня учнів.

Етап «Ефективність та оцінка» передбачає проведення опитувань та анкетування для оцінки ефективності програми.

Етап «Адаптація та оновлення» передбачає постійне оновлення методик та підходів для забезпечення актуальності програми відповідно до певного стану її реалізації.

Перед початком програми на платформі Google Forms було проведено тестування №1 «Інтернет та моє життя». Тестування включало питання як закритого, так і відкритого типу. По завершенню експерименту було проведено тестування №2 за тими самими критеріями. Результати тестування на питання закритого типу наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

№	Питання	Відповіді					
		Тест №1 (%)	Тест №2 (%)	Тест №1 (%)	Тест №2 (%)	Тест №1 (%)	Тест №2 (%)
1	Як часто Ви використовуєте Інтернет протягом дня?	Де кілька разів на день		Більше трьох разів на годину		Буває, що не використовую	
		42.4	40	45.6	40	12	20
2	Як часто Ви відчуваєте потребу перевірити свої соціальні мережі або інші онлайн-ресурси?	Більше одного разу на годину		Зазвичай щодня		Рідко	
		68	64	32	20	-	16
3	Чи доводиться Вам відволікатися від навчання або важливих справ через Інтернет?	Так, досить часто		Час від часу		Ні, ніколи	
		24	20	48	40	28	40

PEDAGOGY
PROBLEMS AND PROSPECTS OF GLOBAL BUSINESS DEVELOPMENT

4	Як Ви оцінюєте свою здатність контролювати час, витрачений в Інтернеті?	Зовсім не контролюю		Важко, але контролюю		Легко контролюю	
		44	37.6	40	42.4	16	20
5	Як Інтернет впливає на ваш спосіб мислення?	Позитивно		Скоріше негативно		Не помічаю впливу	
		44	40	40	48	16	12
6	Як Інтернет впливає на Ваші відносини з реальними друзями та сім'єю?	Позитивно		Негативно		Не впливає	
		64	52	20	32	16	16
7	Чи виникають у Вас проблеми взаємодії з людьми в реальному житті через велику кількість часу, проведеного в Інтернеті?	Не виникають		Так, але це несуттєво		Так, це довготривалі та серйозні проблеми	
		48	44	28	32	24	24
8	Чи відзначаєте Ви різницю у своєму настрої, коли проводите багато часу в Інтернеті порівняно зі звичайним життям?	Так, але це невеликий вплив		Так, це помітна різниця.		Ні, не помічаю різниці.	
		24	20	52	48	24	32
9	Як Ви вирішуєте конфлікти або непорозуміння, які можуть виникати через Інтернет?	Зазвичай уникаю конфліктів		Активно вирішую		Пасивно вирішую	
		24	24	36	48	40	28
10	Чи впливає Інтернет на Ваші інтереси та хобі, чи ви шукаєте нові напрямки завдяки Інтернету?	Так, знайшов нові захоплення		Так, але це негативно впливає на інші хобі		Не впливає	
		48	44	32	36	20	20
11	Чи використовуєте Ви Інтернет для саморозвитку, таких як вивчення нових навичок або мов?	Активно використовую		Час від часу		Зовсім не використовую	
		40	40	44	52	16	8
12	Чи вважаєте Ви, що заняття у школі можна замінити на онлайн заняття?	Скоріше так		Скоріше ні		Ні	
		48	40	36	28	16	32

Аналіз результатів відповідей учнів на питання закритого типу свідчить про позитивний результат проведених заходів з учнями з метою психологічної профілактики Інтернет-адикції.

Висновки.

Первинний аналіз проведеного нами дослідження шляхом реалізації програми психологічної профілактики Інтернет-адикції дозволяє зробити наступні висновки:

1. Використання Інтернет ресурсів підлітками позитивно впливає на їх всебічний інтелектуальний розвиток, якщо воно пов'язано з інформаційним простором освітнього характеру, відповідно віку дитини.

2. Недостатньо контрольоване (особливо з боку батьків) використання Інтернет ресурсів дітьми може призвести не тільки до Інтернет-адикції, а й до більш серйозних впливів на здоров'я підлітка.

3. Однією з причин виникнення Інтернет-адикції, на наш погляд, є недостатня обізнаність підлітків, а особливо батьків, з негативними наслідками використання Інтернет ресурсів, як за часом, так і за змістом.

4. Наше дослідження не претендує на оригінальність, однак свідчить про те, що з учнями закладів загальної середньої освіти, їхніми батьками необхідно проводити просвітницьку роботу з питань Інтернет-адикції. Звичайно, програма може мати дещо інший зміст, що не суттєво.

5. Дослідження засвідчило, що в закладах загальної середньої освіти просвітницькою діяльністю з питань Інтернет-адикції ніхто не займається, хоча практично всі вчителі, шкільний психолог бачать проблему у неконтрольованому використанні учнями Інтернет ресурсів, але якоїсь роботи по запобіганню негативного впливу на психофізіологічний розвиток учнів не проводиться.

Список літератури

1. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Пушкар В.А. Психологія адиктивної поведінки: Методичні рекомендації до курсу «Психологія адиктивної поведінки» для студентів IV курсу спеціальності «Психологія». – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2010. –84 с. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/.pdf>

МЕДІА-ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЛІНГВІСТИКИ

Дашкова К.В.

Викладач, аспірант кафедри романо-германської філології
та методики викладання
Міжнародного гуманітарного університету,
м. Одеса, Україна

Медіа-дискурс відноситься до мови та комунікації, які використовуються в медіа-повідомленнях, наприклад у газетах, на телебаченні, радіо та в соціальних мережах. Це передбачає аналіз слів, фраз і структури цих повідомлень, щоб зрозуміти основні переконання, цінності та ставлення, які передаються. Найзагальніша типологія мас-медійного дискурсу розподіляє його на види насамперед за типами самих медіа, тобто за каналами передачі інформації (Т.ван Дейк, Т. Добросклонська, Д. Крістал, М. Желтухіна, Н. Оломська, Ю. Шевлякова та ін.):

- дискурс преси (або дискурс друкованих ЗМІ);
- радіодискурс;
- дискурс телебачення;
- Інтернет-дискурс (під цим дискурсом розуміються всі електронні форми

мас-медійної комунікації) [2].

Медіа-дискурс важливий для тлумачення ідеологій і прихованих смислів медіаконтенту, а також для розуміння його впливу на суспільство. Його можна вивчати за допомогою таких методів, як аналіз дискурсу та критичний аналіз дискурсу, які досліджують лінгвістичні засоби та макростратегії, що використовуються в медіа-комунікації. На медійний дискурс також впливає контекст, у якому він створюється, наприклад політичні сили, владні структури та правові рамки, які формують участь громадськості та формування громадської думки.

Традиційні тексти ЗМІ відрізняє від інших текстів певна періодичність і загалом короткий «термін дії». Як правило, вони з'являються щодня і призначені для короткочасного використання. Журналістські ЗМІ є об'єктом дослідження «традиційної» медіалінгвістики з вираженим фокусом на аналізі продуктів, а не процесів. Раніше лінгвістичні дослідження створення та реценції текстів були рідкістю; аналіз нежурналістських засобів масової інформації (тобто радіо або фільмів) майже не зустрічається в цих медіалінгвістичних роботах і ще не був у центрі інтересів медіалінгвістики. Сьогодні ж існує вже достатньо велика кількість робіт присвячених аналізу медіа-дискурсу будь-якого типу та направленості.

Щодо газет, наприклад, є суттєві відмінності у їх версіях (друковані та онлайн-видання). Зараз друкована версія виходить зазвичай раз на день, тиждень або місяць, місце для написаного тексту обмежене кількістю сторінок, можна

використовувати лише статичні картинки, реакції на тексти можливі лише у вигляді листів до редакції, і читачів лише іноді запрошують взяти участь у текстових повідомленнях або онлайн-опитуваннях [3].

У цьому аспекті онлайн-газети значно відрізняються від своїх друкованих версій: як правило, вони постійно оновлюються; можна інтегрувати не лише письмові тексти чи статичні зображення, але й відео, інтерактивну інфографіку тощо. Також важлива можливість відреагувати на текст новини: наприклад, написавши коментар, натиснувши кнопку «подобається», поширивши контент у соціальних мережах тощо. Таким чином, жанрова система текстів ЗМІ є динамічною, рухливою, гнучкою та множинною структурою. Саме у цьому і полягає складність її дослідження. Еволюційний розвиток сучасної теорії жанрів загалом, а в лоні жанрової системи зокрема, проходить відповідно до закону наступності, спадковості. Практична діяльність медіа презентує нові форми висловлення авторської думки, які є не лише результатом зовнішніх впливів із суміжних із журналістикою сфер, а наслідком внутрішнього розвитку, взаємопереходу та взаємодіяльності жанрів [2].

Постійний розвиток ЗМІ передбачає величезне розширення галузі медіалінгвістики, яка нині більше не займається виключно журналістськими ЗМІ. Це дає змогу проводити більш об'ємні та конкретні лінгвістичні дослідження у галузі медіалінгвістики.

Список використаних джерел

1. Голік О.В. Жанрова система друкованих ЗМІ: новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2386>
2. Мірошніченко І.Г. Сучасні підходи до типології мас-медійного дискурсу. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/9998/1/Miroshnychenko.pdf>
3. Martin Luginbühl. Media Linguistics: On Mediality and Culturality. 10plus1, Living Linguistics, Issue 1, 2015

СЕКУЛЯРНІСТЬ: ЕТИМОЛОГІЧНІ РЕФЛЕКСІЇ

Мартиненко Олександр Петрович

Кандидат філософських наук
Асистент кафедри філософії та культурології
ЧНУ імені Ю. Федьковича

Аналізуючи етимологічний зв'язок терміну «секулярність» з його давньо-історичними смисловими коренями, зокрема, римським терміном «saeculum», задаєшся запитаннями: «Наскільки міцний ланцюжок, що пов'язує в часі два терміни? Наскільки тривалі їх значення? Як вони вплинули, чи впливають на зміст актуального по значенню слова?».

Засторогою на шляху відповідей стають слова Барбари Кассен – редакторки п'ятитомного енциклопедичного видання «Європейського словника філософій. Лексикон неперекладностей»: «Ми не працювали ані з усіма словами, ані з усіма мовами, в яких присутнє будь-яке слово, ані з усіма філософіями. За предмет дослідження ми обрали симптоми розбіжностей, “неперекладності” між певною кількістю сучасних європейських мов, повертаючись до давніх (грецької та латини), та користуючись як проміжною ланкою івритом та арабською щоразу, коли це було необхідно для зрозумілості цих розбіжностей. Те, що йдеться про неперекладності, аж ніяк не означає, що ці терміни, вислови, синтаксичні та граматичні звороти ніколи не перекладалися або не можуть бути перекладені; радше неперекладним є те, що постійно продовжують (не) перекладати. Але це свідчить, що їхній переклад тією чи іншою мовою становить таку проблему, що інколи приводить до появи неологізму або надання нового значення старому слову: це показчик того, наскільки у різних мовах як окремі слова, так і понятійні мережі не збігаються. Чи розуміємо ми, кажучи *mind*, те ж саме, що кажучи *Geist* або *esprit*? Чи правда – це *justice* або *vérité*? І що відбувається, коли ми передаємо *mimêsis* як *représentation* замість *imitation*?» [2, с. 13].

Позиція Б. Касен говорить, що поміж давнім латинським словом «saeculum» і українським «секулярність» може бути змістовна прірва, в яку легко потрапить дослідник, що наважився відслідкувати етимологію терміну «секулярність».

Саме тому, зазначимо, що створення неологізму – точно не мета цього невеличкого дослідження. Значення окремих слів не можуть завадити дискурсу, що їх так чи інакше об'єднує – у маленьких потічках, що починаються десь далеко на північному сході, не вгадується могутня велич Дніпра, але вони все одно є його частинами. Потрібно усвідомлювати, що сучасне значення терміну «секулярність» не може бути непов'язаним з іншими давніми поняттями, словарна форма яких, при цьому, часто відмінна від його написання та звучання. Отже, давні значення слова «saeculum» перебувають у колективному підсвідомому західної культури, продовжуючи непомітно впливати на перебіг смислів у тій чи тій сфері життя.

В. Гура аналізуючи секулярність вважає, що її феномен народився у європейському соціокультурному просторі задовго до появи модерну, з яким її

традиційно пов'язують. Первісні смисли секулярності з'явилися завдяки світоглядним наративам, закладеним у античній і юдеохристиянській культурах. Вчений у своїй дисертації «Феномен секуляризації в європейській історії» [1, с. 31-32] вказує на те, що поява терміну «секулярність» – наслідок герменевтичних зусиль перекладачів Біблії. В юдейському тексті Біблії існує слово ׀ולד (олам), чие поняття не мало прямих відповідників у грецькій мові. Воно означає всесвіт, що рухається в часі – світ як історію. Це поняття відображає характерне для давньоєврейської культури динамічне бачення світу і історії, яке принципово відмінне від античного уявлення про світ як завершений гармонійний космос. Творці септуагінти використовували як слово κόσμος (космос, світ, усесвіт) так і термін αἰών (еон), що означає епоху, вік, безкінечність (історії, часу). Такий переклад був герменевтично невиправданий, так як не зміг передати динаміку поняття «олам».

Наступною віхою в історії біблійної герменевтики терміну «секуляризація» стали зусилля римських перекладачів. Римлянами були знайдені відповідники для обох грецьких слів: космос – mundus¹, еон – saeculum². В. Гура зазначає: «У Вульгаті терміном «секулум» стали позначати земний, матеріальний світ, що може змінюватися, тобто підвладний дії часу, на відміну від божественного, бездоганного і незмінного світу» [1, с. 31]. Здавалося тут можна було покласти крапку, але пояснення В. Гури не знімає питання про культуру «saeculum» в Римі.

Грунтовний аналіз традиції, пов'язаної із цим словом, дає американський професор класичної літератури і латини Д. Фінні у своїй фундаментальній праці «Календар Цезаря: давні часи та початок історії» [3, с. 145-148].

Перше, на що звертає увагу вчений, це еластичність часового проміжку, що позначав термін saeculum: це міг бути час від 90 – до 120 років і більше. Така різниця була пов'язана з «тривалістю життя індивідуума у суспільстві, що прожив більше за інших».

Нинішня традиція відліку часу встоялася – секулум, тобто «століття», стало позначати період у сто років. У римлян було інакше, принаймні, тривалий час – навіть тоді, коли «римська держава законодавчо встановила тривалість секулума у 100 років». Секулум був автономним та індивідуальним. У кожного секулума був свій початок і кінець. Кожен позначав деяку епоху. Отже, робить висновок Д. Фінні, секулум римлян більше відповідає нашому поняттю «покоління», аніж «століття».

Посилаючись на Цензорина³ (Censorinus) та Маркуса Варрона⁴ (Marcus Varro), Д. Фінні розповідає передісторію появи традиції секулума.

В етрусків існував звичай відліку початку секулума з моменту заснування міста: «згідно з етруськими переказами, які ... стоять за цими римськими нав'язливими ідеями (мається на увазі ідея М. Варрона про нерозривний зв'язок

¹ Світ (лат.).

² Цей час (лат.)

³ Римський письменник, філолог та музичний критик, що жив у першій половині III ст. н.е.

⁴ Мається на увазі той Варрон, якого Петрарка називав «третім світочем Риму» (після Вергілія і Цицерона).

цивільного та природного⁵. – *О.М.*), кінець першого секулума міста настає зі смертю останньої людини, яка народилася в день заснування міста, з якого починається інший секулум, який, у свою чергу, закінчується смертю останнього члена другої когорти ... Отже, етрусські секулуми цієї традиції різняться по тривалості: перші чотири тривали 100 років, п'ятий – 123, шостий та сьомий – 119 років; і кінець етрусків ... прийде з кінцем десятого [там само, с. 146]. Тема кінця віця секулумів (8 або 10) – чудовий ґрунт для есхатологічних маніпуляцій, вважає Д. Фінні. Розвиваючи тему есхатології, він вказує на термін життя самої Римської імперії, що був визначений людьми, що жили в епоху першого секулума (царювання Ромула) – 1200 років⁶.

Ще один смисловий нюанс феномену секулума, на який звертає увагу Д. Фінні – його релігійна інституалізація римлянами в гру, на зразок до тих, що проводили греки. Якщо Олімпійські ігри у греків були суто релігійним феноменом, то *Ludi Saeculares* (секулярні ігри) більш світським. Секулярні ігри позначали завершення епохи, підкреслюючи тимчасовість людського існування і велич влади. Тим не менше, у Секулярних іграх була невеличка частка релігійного: «Ритуал, ... забезпечував точку опори для погляду назад і вперед у часі, закликаючи богів, щоб вони допомогли місту в майбутньому так, як вони це робили в минулому» [там само].

Не менш цікавим є висновок вченого, який він робить у підсумку своїх роздумів, щодо зв'язку секулума і секулярності: «Усі ці схеми – епохи, тисячолітні та сторічні роковини, епохи та секулуми – спроби надати осмисленої форми потоку минулого часу, створити відчуття контрольованого руху в часі. Вони мають особливе значення в умовах, коли не було єдиної загальної сітки хронології, а була суміш різноманітних інструментів для орієнтації у часі. Зразки не вибиралися з раніше існуючого каркасу десятиліть і століть, заснованого на непорушній основі, як це легко зробити зараз, а в багатьох випадках виготовлялися наново. Нині можна поблажливо ставитися до різних обчислень як до хибної нумерології ... але люди, які пережили істерію 2000 року, зможуть нагадати, що прості цифри легко стають фетишем для будь-якої аудиторії» [там само, с. 147-148].

Д. Фінні можна звинуватити у надмірній увазі до есхатологічного аспекту феномену секулярності⁷, але це не змінює того факту, що таке спостереження дійсно було актуальним тоді і залишається актуальним нині. Наприклад, сучасний термін «постсекулярність» у контексті зазначених Д. Фінні смислів досить легко представити як початок нового циклу секулумів — кінця епохи.

Ми також можемо продовжити думку про вплив колективного підсвідомого західної культури і припустити, що секулум став прихованою причиною

⁵ Суспільство повторює шлях природи. Процеси, що протікають в природі аналогічним чином протікають у суспільстві. Різниця лише у масштабі сил.

⁶ «Цензорин наводить з «Древностей» Варрона цікаву історію, в якій той розповідає, як він чув, що якийсь Веттій, знавець ворожіння, інтерпретував дванадцять стерв'ятників Ромула згідно секулярної формули ... люди благополучно подолали 120-річний рубіж, тому вони, мабуть, символізували століття, що гарантують Риму 1200 років існування від часу заснування міста Ромулом» [3, с. 147].

⁷ Поза есхатологією секулум виглядає спробою відокремлення (а не кінцем) – не тільки часовості, але і суспільства, а також влади людей від влади богів.

захоплення Ф. Фукуями концепцією кінця історії — секулум завершився, а Захід продовжує процвітати і поширюватися. Якщо так, то його захоплення було справедливим лише в тому випадку, якщо йшлося про кінець чергового секулума, а не всіх їх у сукупності.

В останньому випадку слід говорити про початок чогось геть нового. Для Риму такою подією стало Християнство, в якому традиція секулумів і секулярності продовжилася. Що можна спостерігати у творах Августина Блаженного. Саме завдяки йому слово *saeculum* набуло стійкого зв'язку з поняттями «мирське», «світське». *Saeculum* у філософії Августина чітко позначав тимчасове – таке, що закінчується в очікуванні прийдешнього. Це як 31 грудня – час закінчення Старого і прихід Нового року – *hoc saeculum i venit saeculum*. У есхатологічному прочитанні – *saeculum* завершується у Августина «кінцем історії» і «есхатоном» (подією кінця віків, якою у християнстві є Друге пришествя Христа).

Отже, можемо пересвідчитися, що вплив традиції секулумів тривав після кінця Римської імперії. Тільки в часи пізнього Середньовіччя термін *saeculum* набуває більше правового, а не історичного значення. Так, наприклад, в церковному праві секуляризацією називали перехід монаха в церковну паству до мирян [5]. У світськiм правi, зазначає Ю. Габермас, термін став означати експропріацію церковної власності і прав мирською владою [4, 251].

Список літератури

1. Гура В.А. Феномен секуляризации в европейской истории: дис... доктора философских наук: 09.00.03, 09.00.11 / Санкт-Петербургский гос. технич. ун-т. СПб, 2000. 304 с.
2. Європейський словник філософій. Лексикон неперекладностей : у 5 т. / Б. Кассен, К. Сігов (пер. з франц.). Київ : Дух і літера, 2009. Т.1. 576 с.
3. Feeney D. Caesar's Calendar: Ancient Time and the Beginnings of History. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 2007. 372 p.
4. Habermas J. Glauben und Wissen. Jürgen Habermas. Zeitdiagnosen: Zwölf Essays 1980-2001. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2003. S. 249-263.
5. Secularization. *Catholic Encyclopedia*: веб-сайт. URL: <http://www.newadvent.org/cathen/13677a.htm>. – (дата звернення: 24.08.2024).

THE IMPORTANCE OF FORMING STRESS RESISTANCE OF FUTURE SSNS SPECIALISTS IN WAR CONDITIONS

Oksana Abasaliyeva

Candidate of Psychological Sciences; Teacher of Psychology
Ukrainian Academy of Engineering and Pedagogy

Inha Kolomiets

Student
Ukrainian Academy of Engineering and Pedagogy

Valerii Kolomiets

Lecturer
National University of Civil Defence of Ukraine (Kharkov)

The citizens of Ukraine are currently facing very difficult and unpredictable conditions. The number of stressful situations is growing accordingly. They require a quick mastery of the situation and an increased ability to withstand negative influences without harming both physical and mental health.

Modern psychological science should pay attention to the study of the peculiarities of forming the stress resistance of specialists whose activities are directly related to the performance of official duties in emergency situations. In particular, this applies to the professional activities of the SES of Ukraine, as they work in emotionally stressful situations almost every day. Modern realities require an in-depth study of the specifics of stress resistance of fire safety officers and the formation of the necessary personal qualities.

The urgency of the problem has led to the emergence of scientific interest in the creation of special psychological training conditions that will contribute to the formation of stress resistance of future SESU specialists.

Among the researchers who systematically and thoroughly study the problems of psychological support for the activities of extreme specialists are V. Barko, I. Vashchenko, O. Tymchenko, V. Medvedev, V. Krainiuk, S. Myronets, V. Korolchuk, I. Prykhodko, O. Safin, V. Osodlo and others. M. Korolchuk, V. Krainiuk, V. Rozov focus on the study of psychological factors of stress resistance formation in specialists engaged in professional activities directly related to extreme conditions. N. Vodopianova and O. Rean established the specifics of stress resistance formation in professions requiring direct contact with other people. Y. Zavorodnia, D. Horbenko, O. Hridchyna, O. Kolyada, O. Strelnyk, T. Shvets study the stress resistance of a person in extreme working conditions.

Stress tolerance is characterized as an important personality trait of future SES specialists. Therefore, one of the main tasks of a higher education institution is to form

this trait, which in the future will allow them to work effectively in emotionally stressful situations.

Stress resistance is also defined as a structural-functional, dynamic, integrative property of a personality that results from the transactional process of an individual's encounter with a stressor, including the process of self-regulation, cognitive representation, objective characterization of the situation and requirements for the individual.

The process of forming and developing the stress resistance of future SESU specialists begins during their studies. The peculiarities of the educational environment of a higher education institution adapt cadets to specific learning conditions that provide intensive and diverse preparation for future professional duties.

In order to successfully perform their duties, future SESU specialists must not only master specific professional knowledge, skills and the ability to apply them quickly and accurately, but also be constantly focused, mobilized, vigilant, extremely concentrated, think quickly, react to the course of events and, at the same time, realize the correctness of their decisions and have confidence in the success of their actions. It is also worth noting the importance of the formed emotional and volitional stability and the actualization of one's intellectual and personal potential when making decisions and acting in extreme situations.

The specificity of training higher education students for future specialists of the SES of Ukraine has a number of features: regulation of relations in the team of the educational institution, which provides for subordination, clear subordination and regulated rules of behavior and communication; availability of uniforms; isolation of cadets from society and restrictions on communication with close people (family, friends); living in barracks, which provides for joint attendance at classes and practical training, conducting adjacent life, economic activity.

The conducted psychological and pedagogical analysis of the SESU cadet training system shows a gradual increase in the complexity of the training material, the amount of physical and intellectual stress, the level of responsibility assigned to cadets, and their practical skills.

Thus, we can identify the gradual and cross-cutting nature of the formation of personal and professional competencies of the future specialist of the SES.

The educational process is characterized by the integration of theory and practice. It is worth noting the importance of such a component of the educational process as internships, which are mandatory at each course of study. Cadets' internships in the SESU units are a necessary part of the training process for future specialists, which aims to acquire practical skills and prepare them for independent performance of future professional duties.

Also, during the training, considerable attention is paid to increasing the stress resistance and psychological training of future SESU specialists during higher professional education by introducing appropriate psychological and pedagogical technologies, developing the necessary conditions and methods in the practice of the educational process. It is advisable to develop and implement comprehensive programs

and individual trainings to prevent stress, increase stress resistance, develop volitional self-control and form other necessary psychological qualities.

Thus, due to the formation of stress resistance, future specialists in extreme professions will be able to effectively perform their work in the future. The vector of our future research is to study the features of improving the effectiveness of psychological training of future specialists of the SES of Ukraine during their studies at a higher education institution.

References

1. Vyshnovskiy V.V., Chaikivskiy A.M. Stresostiiikist yak rysa osobystosti profesionala DSNS. Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava. 2021. Vyp. 2 (25). S. 241-246.)
2. Koziar M.M. Teoretychni ta metodychni zasady profesiinoi pidhotovky osobovoho skladu pidrozdiliv z nadzvychainykh sytuatsii: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Vinnytsia, 2005. 37 s.
3. Koziar M., Lytvyn A. Teoretychni zasady formuvannia hotovnosti fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do diialnosti v ekstremalnykh sytuatsiiakh. Pedagogika i psykholohiia profesiinoi osvity. 2017. № 1. S. 85-98.s.
4. Krainiuk V. M. Analiz zumovlenosti stresostiiikosti yii pervynnymy kharakterystykamy / za red. akad. S. D. Maksymenka. Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats In-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv : Lohos, 2007. T.7, № 10. S. 178-183.
5. Nazarov O.O., Senko A.P. Stresostiiikist ta yii osoblyvosti u pratsivnykiv DSNS v umovakh voiennoho stanu. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii. Naukovyi zhurnal NUTsZ Ukrainy, 2023. №2(6). S. 43-50.

ІНТЕГРАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В НАРАТИВНУ ПСИХОЛОГІЮ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Гуцол Кирило Віталійович

PhD з психології, старший науковий
співробітник лабораторії когнітивної психології
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Сучасне гуманітарне знання впродовж останніх десятиріч зазнало принципових змін, які поступово набули чітких форм переходу до постнекласичної стадії його розвитку, що, у свою чергу, зумовило розширення предмету дослідження особистості в психології: спостерігається радикальне зростання значущості ціннісно-смыслового потенціалу пізнавальної і перетворюючої діяльності людини. У межах постнекласичної методології особистість постає як суб'єкт самодетермінації, саморозвитку, самоконструювання, включений у різні соціокультурні дискурси, як людина, що укорінена у світі культури, з яким вона взаємодіє і за допомогою якого вона себе творить.

У руслі психолого-герменевтичного підходу дослідження різних дискурсивних практик особистості актуалізують проблему змісту та результативності її життєздійснень, сформованості та розвитку певних умінь, навичок, властивостей, здібностей, особистісних характеристик, що визначають її здатність до вибудовування, організації, упорядкування, осмислення, інтерпретації та реінтерпретації життєвого й особистісного досвіду. У контексті розв'язання цих проблем широкі перспективи відкриває компетентнісний підхід, що набуває стрімкого розвитку в сучасній науці [2; 4].

Наукова ємність теоретичного конструкта компетентності як інтегральної психологічної характеристики, що визначає ефективність виконання діяльності, досить велика. Сучасний стан дослідження зазначеної проблеми свідчить про існування численних методологічних та теоретичних підходів до її вивчення. У сучасному науковому полі поняття «компетентність» не є остаточно визначеним. Сучасні автори пропонують різне тлумачення цього поняття: сукупність суб'єктивних умов (знань, умінь і навичок); інтегративне утворення особистості; реалізація компетенцій у процесі діяльності; тенденція (актуальна властивість); критерії якості; передумова функціонування; елемент зовнішньої структури досвіду; психологічне утворення.

Згідно О.В. Савченко, до основних положень компетентнісного підходу в психології можна віднести такі:

– компетентність пов'язана зі змістом конкретної діяльності (особливості діяльності визначають змістові аспекти компетентності), зорієнтована на забезпечення вимог цієї діяльності;

– компетентність розглядається як психологічне утворення (сформована здатність особистості), функціонування якого забезпечує подолання проблемних ситуацій, що виникають у процесі певної діяльності;

– компетентність становить багатокomпонентну цілісну систему особистісних новоутворень, що включає інформаційні (знання), операційні (вміння та навички), ціннісно-мотиваційні (сенси, цінності) та поведінкові (прийоми, стратегії) компоненти, які релевантні діяльності;

– компетентність забезпечує реалізацію певної здатності особистості через актуалізацію стану готовності;

– компетентність є необхідною умовою переведення потенційних можливостей особистості в конкретні досягнення (результати) і навпаки;

– компетентність забезпечує оптимальні внутрішні умови для реалізації суб'єктної активності, що визначає в її аналізі пріоритетність змістовно-результативного аспекту;

– компетентність є динамічним утворенням, що формується, розвивається та проявляється в процесі набуття особистістю певного досвіду (як загального життєвого досвіду, так і досвіду в конкретній діяльності) [3].

Метою даного дослідження є визначення теоретичних та методологічних засад вивчення наративної компетентності особистості в оптиці психолого-герменевтичного підходу. У межах цього підходу компетентність розуміють як динамічну характеристику особистості, що формується та розвивається в системі її досвіду, уможливорює його вибудовування (організацію, впорядкування, осмислення, інтерпретацію та реінтерпретацію), визначення нових і розширення існуючих смислових контекстів, опанування соціокультурних практик, створення життєвих та особистісних проєктів, експериментування з новими стратегіями особистісного вибору в процесі повсякденного смислового «обживання» особистістю простору власного життя.

У процесі «обживання» людина опановує нові смислові виміри, виконує функцію рефлексивного проєктування поведінки на основі наявного досвіду, тобто не тільки опановує сенси, але й зв'язує себе ними, тим самим породжуючи закони власного життя. «Обживання» тут розуміється не стільки як облаштування і організацію життя, скільки його програвання та прогнозування. Саме в процесі такого «обживання» може формуватися, розвиватися, змінюватися, трансформуватися і реалізовуватися компетентність, а важливі маркери цих процесів, у свою чергу, становлять об'єм та впорядкованість актуальних і потенційних зв'язків людини зі світом. Отже, компетентність є важливою складовою особистісного досвіду.

Для того, щоб особистий досвід перетворився на особистісний (привласнений особистістю), він має бути осмисленим та проінтерпретованим, тобто організованим та впорядкованим особистістю. Як важливий механізм, що дозволяє трансформувати зовнішні події у внутрішній досвід особистості Н.В. Чепелева, розглядає наративізацію досвіду, що відбувається шляхом його впорядкування згідно з ознаками наративного тексту: наративні структури

виступають у ролі інтерпретаційних рамок, які людина накладає на дійсність, що осмислюється [1].

Механізм нарративізації конструює особистісний досвід, на основі семіотизації та комунікації перетворюючи означувальну реальність у нарративні структури. Завдяки семіотизації людина означає як навколишню, так і внутрішню реальність, «накидаючи» на неї певні когнітивні фрейми: організує і концептуалізує її, застосовуючи готові інтерпретаційні схеми, що сформувалися в межах певних культур, або створює власні моделі шляхом реінтерпретації і трансформації реальності. Наратив розуміють тут як завершену замкнену структуру, яка містить такі характеристики, як завершеність та послідовність дій, події, які організуються у певному, підпорядкованому єдиній логіці, порядку, оцінки значимих подій, афективне ставлення до них оповідача. Тобто він становить трансформацію неупорядкованих життєвих подій у певну послідовність, вибудовану, виходячи із загальної життєвої концепції оповідача, його особистісного міфу, що визначає внутрішню логіку породжуваного тексту. Особистісний міф, розгортаючись у нарративний текст, уможлиблює об'єктивацію базових життєвих концепцій особистості.

Виходячи з вищевикладеного, нарративну компетентність доцільно проблематизувати як метакомпетентність – у широкому значенні, системну властивість особистості набувати і відтворювати власну ідентичність, у більш вузькому – особистісне утворення, що характеризує якість організації та впорядкування людиною власного особистого досвіду.

Метакомпетентності відіграють провідну роль у процесі оволодіння іншими компетентностями, у певному сенсі, вони становлять надструктурний вхід, який полегшує їхнє придбання та засвоєння. Якщо компетентність характеризує спрямованість особистості на вирішення завдань на основі вже відомих способів дій у відносно стабільних умовах, має специфічний характер та орієнтованість на завдання, то метакомпетентність, у свою чергу, виражає спрямованість на вирішення нових завдань в умовах, що постійно змінюються, має більш узагальнений характер, орієнтованість на особистість.

Саме як здатність до розуміння та інтерпретації особистого досвіду [1] розглядає нарративну компетентність Н.В. Чепелева. Згідно її поглядів, нарративна компетентність «передбачає, по-перше, володіння усіма елементами нарративної структури, тобто сформованість в особистості наратива як структурного утворення, фрейму, а також наявність «набору» базових соціокультурних нарративів, або метанаративів, уміння розгортати нарративні структури у зв'язну розповідь або історію, яка значною мірою базується на культурно зумовлених метанаративах. По-друге, нарративна компетентність передбачає вміння побачити за оповіддю, історією іншого його індивідуальний нарратив, тобто нарративну, а потім й особистісну ідентичність» [1, 27].

Під нарративною компетентністю особистості ми розуміємо сформованість у неї здатності виокремлювати та інтерпретувати нарративні висловлювання Іншого, тобто, виявляти наративи в соціокультурних текстах (за текстом бачити нарратив) та вибудовувати на цій основі власні нарративні конструкти. При цьому

здатність людини продукувати власні наративи припускає володіння всіма елементами наративної структури (тобто сформованість у неї наративу як фрейму), а також володіння «набором» базових соціокультурних наративів, уміння на їх основі розгортати наративні структури у зв'язну розповідь. Здатність виявляти та інтерпретувати наративні висловлювання адресанта передбачає вміння особистості побачити за розповіддю Іншого його індивідуальний наратив, «Я-Текст».

У структурі наративної компетентності ми пропонуємо виділити передсмысловий, смысловий та метасмысловий рівні.

1. Основною характеристикою передсмыслового (значеннєвого) рівня є відновлення змісту, що мав на увазі його автор. Основними механізмами цього процесу є когнітивні операції: структурування і переструктурування текстової інформації, її стиснення і семантичне зважування. До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні можна віднести вміння виділяти окремі текстові елементи, складові частини тексту наративу, виокремлювати певні ситуації, що експлікуються в текстових висловленнях, уміння стисло переказувати зміст тексту наративу, складати розгорнутий його план, ставити запитання за змістом тексту.

2. На смысловому рівні відбувається процес трансформації змісту тексту в іншу знаково-смыслову систему, тобто переосмислення тексту реципієнтом. У випадку смыслового розуміння, яке досягається в результаті діалогічної взаємодії з текстом, основним критерієм є синтез, породження нового смыслу, що базується на «смысловій основі» вихідного повідомлення. Основним механізмом цього процесу є інтерпретація. Серед критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні доцільно віднести вміння визначати в тексті наративу його тему (предмет, сутність), формулювати основну думку (ідею), виділяти проблему, до розв'язання якої прагне автор, висувати власні припущення щодо подальшого розвитку змісту тексту наративу, ставити питання до автора (питання-здивування, питання-роздуми, питання-заперечення тощо).

3. На наш погляд, третім рівнем розуміння тексту і, відповідно, третім рівнем сформованості наративної компетентності особистості є метасмысловий рівень, на якому здійснюється рефлексія підстав інтерпретаційних процесів, що відбуваються на попередньому, смысловому рівні. Основним механізмом тут, на наш погляд, виступає процес тлумачення, який Н.В. Чепелева визначає як розгорнуту рефлексію не тільки сприйнятого повідомлення, але й власних інтерпретаційних процесів та роз'яснення їх Іншому [5]. Феномен «присутності Іншого» є характерною рисою діалогу на цьому рівні, у процесі якого відбувається саморозкриття для Іншого – смыслова презентація особистості. Отже, третій рівень розуміння тексту передбачає сформованість у особистості смыслової рефлексії, що становить основу її саморегуляції. До критеріальних ознак сформованості наративної компетентності особистості на цьому рівні вважаємо за доцільне віднести вміння індивіда припускати, що саме спонукало автора до створення певного наративу, та вміння йому відповідати, виходячи з

цього припущення, рефлексувати підстави власних інтерпретаційних процесів, прогнозувати ефект (наслідки) від знайомства з певним нарративом, аналізувати труднощі, що виникають при розуміння тексту нарративу.

Визначені нами рівні розвитку нарративної компетентності також співвідносяться з основними вимірами дискурсивного самопроєктування особистості: «плагіатором», «читачем» та «автором» (за Н.В. Чепелевою та С.Ю. Рудницькою [6; 7]). Згідно поглядів авторів, у контексті розвитку, особистість поступово ускладнює способи текстової об'єктивації власного досвіду: від створення висловлювань, у яких закарбовується ситуативна подієвість на рівні «плагіатора», до умінь породжувати твір власного життя, вибудовувати його лейтмотив, який проходить крізь її подієвий ряд як головний автонаратив, що втілює концепцію життєздійснень особистості на рівні «автора».

1. Так, у «плагіатора» нарративна компетентність особистості сформована на передсмысловому рівні, адже людина не намагається визначати смислову структуру тексту автонаративу, а обмежується сприйняттям лише зовнішньої, поверхневої структури нарративного повідомлення. Отже, тексти, які сприймаються та породжуються завдяки значенневому типу розуміння, на думку Н.В. Чепелевої, є текстами-трафаретами. Основним механізмом їх створення стає пасивне відтворення, нетворче наслідування, репродукція. Розуміння текстової інформації на цьому рівні є значеннєвим – відтворенням смислу, що закладено в текст його автором. Основним механізмом цього процесу є інформаційний діалог (за Н.В. Чепелевою) [5]. Стратегії розвитку нарративної компетентності особистості на передсмысловому рівні її сформованості є когнітивними стратегіями конструювання нарративів: структурування і переструктурування текстової інформації, її стиснення і семантичне зважування тощо.

2. На рівні «читача» особистість уже здатна продуктивно нарративізувати життєвий досвід. У контексті психолого-герменевтичного підходу нарративізація розглядається як технологія, що забезпечує перетворення зовнішніх подій людини на її особистісний досвід. На думку Н.В. Чепелевої, нарративні структури постають інтерпретаційними рамками, котрі людина накидає на реальність, осмислюючи її. Отже, однією з провідних функцій нарративу є суб'єктивізація світу. Її суть полягає в тому, щоб зробити людину відкритою для гіпотетичного, для сфери актуальних і можливих перспектив, що утворюють певну реальність у процесі множинних інтерпретацій [1].

Здатність особистості породжувати нарративи передбачає сформованість у неї вмій :

- конструювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями;
- конструювати просторово-часові відношення між подіями;
- визначати способи детермінації (зовнішній або внутрішній) подій.

Отже, на рівні «читача» тип розуміння текстової інформації можна схарактеризувати як смисловий. Основним способом розуміння постає інтерпретація як відкриття в повідомленні смислу, відсутнього у вихідному

тексті. Стратегії розвитку нарративної компетентності особистості на смислового рівні її сформованості є когнітивними та метакогнітивними стратегіями конструювання нарративів: переосмислення, трансформація змісту вихідного тексту в іншу знаково-смилову систему.

Н.В. Чепелева та С.Ю. Рудницька зазначають, що для переходу на факультативний рівень «автора» особистість має опанувати технологію смислового діалогу, у процесі якого відбувається створення автонаративів. На рівні «автора», завдяки певній ціннісно-смиловій «логіці» інтеграції автонаративів у єдине смислове ціле, народжується життєвий твір особистості, остовом якого, а також засобом навігації особистості в межах якого виступає лейтмотив [6]. «Автор» здатний самостійно діяти і відповідати за наслідки своїх дій. Автор не реагує, а здійснює власні акції, операції, він постає джерелом власної творчої активності. На цьому рівні відбувається ціннісно-смилова інтеграція досвіду особистості:

- самоприйняття множинних ракурсів власної ідентичності;
- встановлення смислових відношень між окремими частинами досвіду особистості;
- конструювання власної системи особистісних смислів, що забезпечує смислово регуляцію само- та життєздійснень.

На цьому рівні особистість здатна створювати цілісний динамічний твір власного життя, здійснювати усвідомлене управління власною нарративною активністю, що передбачає володіння здатностями:

- прогнозувати ефект від знайомства з певним нарративом, аналізувати труднощі, що виникають при розумінні тексту;
- рефлексувати власні інтерпретаційні процеси та їхні підстави, припускати, що саме спонукало автора до створення певного нарративу та вміння йому відповідати, виходячи з цього припущення;
- встановлювати смислові зв'язки між автонаративами;
- вибудовувати систему особистісних смислів, що забезпечує смислово регуляцію нарративної активності особистості, формування позиції авторства власного життєвого твору особистості.

Отже, на рівні «автора» тип розуміння особистістю текстової інформації можна схарактеризувати як смисловий. Основним способом розуміння постає тлумачення як розгорнута рефлексія не тільки сприйнятого повідомлення, але й власних інтерпретаційних процесів та роз'яснення їх Іншому. Стратегіями розвитку нарративної компетентності особистості на вищому рівні її сформованості постають когнітивні та метакогнітивні стратегії конструювання корпусу автонаративів особистості та породження твору як провідного автонаративу її життя:

- рефлексія можливостей «Я» та Іншого в діалогічних відношеннях з Іншими, що приумножуються;
- формування позиції співавторства з Іншим;
- реалізація потенціалу життєвого твору як форми втілення самоздійснень особистості.

Таким чином, можна підсумувати, що розвиток наративної компетентності особистості передбачає оволодіння низкою компетентностей:

– тематичною організацією досвіду особистості шляхом створення «Я-висловлювань»;

– просторово-часовою та причинно-наслідковою структуралізацією подій та визначенням способів детермінації свого досвіду шляхом побудови наративів та автонаративів;

– ціннісно-сисловою інтеграцією досвіду особистості та його консолідацією з особистісним досвідом шляхом виділення головної лінії (лейтмотиву) власного життєвого твору, яка закарбовує смислову систему особистості, що забезпечує смислову регуляцію життєздійснень особистості.

Список літератури

1. *Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія* / за ред. Н.В. Чепелевої. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 276 с.

2. Рудницька С. Ю. Продуктивні та стагніруючі стратегії дискурсивного конструювання опыта личности. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т.2. Психологічна герменевтика*. Київ : 2020. Вип. 12. С. 19–40.

3. Савченко О. В. *Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики : монографія*. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2016. 286 с.

4. *Самопроекування особистості у дискурсивному просторі: монографія* [Електронний ресурс] / Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол [та ін.] ; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Педагогічна думка, 2016. 232 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/>

5. Чепелева Н. В. *Текст і читач : посібник*. Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2015. 124 с.

6. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Дискурсивні технології самопроектирующей личности. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія*. Переяслав-Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М., 2019. Вип. 25 (1). С. 363–383.

7. Чепелева Н. В., Рудницька С. Ю. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроекування. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 1. С. 71–77.

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ЗМІСТ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Кулаков Руслан Станіславович,
кандидат психологічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

Кулакова Лариса Миколаївна,
кандидат психологічних наук, доцент
Рівненський державний гуманітарний університет

Підлітковий вік вважається сенситивним щодо формування ціннісних орієнтацій і моральних переконань, які є найважливішими складовими особистості та здійснюють вплив на розвиток її взаємин з оточуючими. Ціннісні орієнтації залежать, насамперед, від кола інтересів людини, особливостей її світогляду, а також її основних потреб, бажань і соціальних установок. На формування цінностей підлітків впливають як зовнішні, так внутрішні фактори. Зовнішніми факторами є умови життя в яких перебуває підліток, матеріальне становище його сім'ї, ставлення батьків та однолітків до нього, спосіб життя, засоби масової інформації. Внутрішніми факторами вважаються інтереси та бажання підлітка, рівень його самооцінки, тип темпераменту, рівень домагань і т ін.

Переважно ціннісні орієнтації формуються паралельно із соціалізацією підлітка. Цінності можна порівняти із «місточком», який з'єднує підлітка із соціумом, включає його до системи суспільних відносин. Найбільший вплив на формування ціннісних орієнтацій здійснює родина. Тому що ця соціальна група є однією із найважливіших у житті підлітка. Сім'я – це найперший осередок, де дитина здобуває навички соціального життя, під її впливом формуються звички, риси характеру, навички соціальних стосунків, засвоюється перша соціальна роль, утверджуються норми і цінності. Ще діти несвідомо переймають від батьків способи реакцій на певні життєві ситуації. Родина є прикладом моралі, вона транслює дитині причинно-наслідкові зв'язки між вчинками та наслідками. Формування ціннісних орієнтацій неможливе без участі найближчого оточення підлітка, тобто батьків і близьких йому рідних [2, с. 57].

Важливим у формуванні ціннісних орієнтацій підлітків є соціальне оточення. Провідним видом діяльності підлітка є інтимно-особистісне спілкування з ровесниками. Але вони скурпульозно ставляться до цього питання та вибору кола свого спілкування, до якого входять дві умовні категорії осіб – товариші та друзі. Товаришами підліток вважає однолітків або групу однолітків, з якими він періодично спілкується та проводить час. А от до когорти друзів підлітки зараховують людей, з якими ідентифікують себе або вважають взірцем для самооцінювання, поведінки та системи цінностей.

Насьогодні одним із найважливіших факторів, що впливають на систему ціннісних орієнтацій сучасних підлітків, є мережа Інтернет. І хоч новітні комп'ютерно-інформаційні технології дають багато корисних можливостей для сучасної людини, однак постійне перебування в мережі може змінювати цінності та погляди індивіда. До прикладу, у підлітків, які мають залежність від Інтернету, спостерігаються досить стереотипні установки щодо статевих ролей, ніж підлітки, у яких така залежність відсутня.[4, с. 33]. Із-за великої кількості інформації, що підліток отримує через мережу, знижується рівень критичного мислення і, таким чином, виникають проблеми із самовизначенням. Як наслідок – підліток підкоряється натовпу та засвоює норми та цінності, що транслюються в мережі.

Важливо зауважити, що в цінностях підлітків прослідковується гендерні відмінності. Зміст цінностей часто зумовлений групою, до якої належить підліток, однак прослідковуються такі особливості: для хлопців більш значущими цінностями є здоров'я, хороші та вірні друзі, професія, матеріальне становище, а от для дівчат – кохання, щасливе сімейне життя та цікаве проведення часу. Ціннісні орієнтації відіграють важливу роль у житті підлітка, позаяк вони сприяють розширенню меж соціальної ситуації розвитку та виходу його на значно вищий рівень взаємодії із соціумом. І саме на основі цінностей формується професійне та особистісне самовизначення [5, с. 100].

Отже, можна стверджувати, що основними чинниками, які здійснюють вплив на формування системи ціннісних орієнтацій підлітків можна вважати родину, коло спілкування підлітків, засоби масової інформації, також відчутний вплив має самооцінка підлітка, його рівень домагань, матеріальне становище, спосіб життя, його інтереси та бажання.

Насьогодні соціальні мережі стрімко розвиваються, розширюють свої функціональні можливості і стають просто незамінними у нашому житті. Основними користувачами соціальних мереж є підлітки та молодь. Для них вони є джерелом самовираження, площадкою для реалізації власних фрустрованих потреб. В групах підлітків обізнаність у сучасних інтернет-технологіях є способом підкреслити власну значущість та приналежність до компанії. Перебувати в Інтернеті та здійснювати там певні види діяльності, часто стає в молодіжному середовищі тим критерієм, за яким особистість оцінюється [3].

Звісно, Інтернет надає багато корисних можливостей, які полегшують життя сучасної людини, але існує і низка його недоліків. Як от: наразі збільшилася кількість підлітків, які практично не виходять з дому. Натомість вони ведуть постійні онлайн переписки з друзями та переглядають стрічки в соціальних мережах, а тому зникає потреба в «живому спілкуванні».

Соціальні мережі є привабливими для підлітків тим, що там вони мають свій «власний простір», де вони можуть самостійно приймати рішення без контролю зі сторони дорослих. Але, з іншої сторони, довготривале користування соціальними мережами є причиною розвитку психологічного інфантилізму та відсутності відповідальності за власні дії, агресивності або емоційної холодності, звуження кругозору, асоціальної поведінки.

Підлітки сприймають свої акаунти в Instagram, Facebook, Tik Tok, Discord, Snapchat, BeReal, Telegram та ін. як простір, де у них є можливість задовільнити потребу в самореалізації та самоствердженні, адже мережа Інтернет дає багато можливостей, щоб проявити себе у різних формах та видах комунікативної взаємодії, можливості заявити про себе назагал, відшукати велику кількість нових друзів і, що важливо, без проблем в разі втрати інтересу припинити спілкування [1]. Самореалізація в Інтернеті дає змогу підліткові експериментувати над собою, пробувати себе у різних ролях, перебувати в безперервному пошуку себе, здобувати нові навички, змінювати свої погляди та власні цінності.

Підлітковий період характерний активним розвитком свідомості та формування ціннісних орієнтацій, а, відтак, він є надзвичайно чутливим до впливу інформаційних технологій. Часто основну небезпеку в Інтернеті для підлітків становить сама інформація. Відповідно, це стосується і соціальних мереж, позаяк вони теж вважаються засобом масової інформації. Значний об'єм новин транслюється у різних джерелах під різним кутом зору, і не завжди правдиво. Причиною цього є те, що в Інтернет-просторі усі намагаються втримати користувача саме на своєму акаунті, якомога довше. Увагу користувачів часто привертають «гарячими» заголовками. Це досить потужно впливає на ціннісні орієнтації, і, в першу чергу, у молоді. Адже соціальні мережі будуть надавати людині не зовсім корисну інформацію [3].

Проблемою соціальних мереж є і те, що значна кількість користувачів демонструють себе на інтернет платформах не такими, якими вони є насправді, одягаючи так звану «маску». Підлітки ж, перебуваючи у цьому віртуальному просторі та сприймаючи таку інформацію, будуть формувати власну систему цінностей, засвоювати певні моделі поведінки, які переноситимуть з віртуального у реальне життя [1].

Також молодому поколінню загрожують знайомства із небезпечними людьми, які часто відслідковують свою жертву у різноманітних чатах, форумах і т.ін. Підлітки можуть доєднатися до вкрай небажаних груп, компаній, організацій, які можуть негативно впливати на їх світогляд.

Нагальною проблемою сьогодення є також і Інтернет-залежність. Психологи вважають, що найбільш схильними до адикцій є саме підлітки. Інтернет-залежність є психічним розладом, що проявляється в неперекорному бажанні зайти в Інтернет і неспроможності від нього відключитися. Проявляється така залежність в ейфорії від проведення часу в Інтернеті, нехтуванні рідними та друзями, поганому самопочутті, депресивних станах, знервованості та інших ознаках. Часто такі молоді люди замкнуті, неврівноважені, дратівливі, асоціальні, вони байдуже ставляться до близьких та можуть ігнорувати потребу в їжі, сні, живому спілкуванні та фізичній активності.

З-поміж життєвих цінностей залежних підлітків переважають високі запити, матеріальний достаток, визнання з боку оточуючих, а підлітки, що не мають схильності до Інтернет залежності, на перше місце в системі цінностей висувають здоров'я, любов, незалежність. При порівнянні мотивів навчання у

школі виявлено, що в підлітків з залежністю переважають зовнішні навчальні мотиви, а в молодих людей, яким залежність не притаманна, – внутрішні. Оскільки працелюбство не є для адиктів значущою цінністю, успішність їх навчання є нижчою порівняно з іншими категоріями осіб [4, с. 33].

Важливим моментом є і те, що Інтернет-залежна особистість не здатна вибудовувати реальні цілі через відсутність цілісного уявлення про власне майбутнє. Такій людині важко уявити себе поза «всесвітньою павутиною», їй комфортніше перебувати у віртуальній реальності, де можна встановлювати рекорди в іграх, здобувати нових віртуальних друзів, а реальне життя із проблемами та труднощами лишається поза увагою.

Тож, підсумовуючи, можна зазначити, що соціальні мережі є досить корисною платформою, яка насправді може полегшувати виконання багатьох завдань та покращувати якість життя, але зловживання таким винаходом людства може стати згубним. Підлітки часто не в змозі відрізнити добре від негативного та усвідомити реальний вплив Інтернету на їх свідомість. Очевидно, що соціальні мережі здійснюють вплив на зміст ціннісних орієнтацій підлітків. І головну роль тут відіграє все-таки зміст інформації, яку вони споживають. Негативний вплив соціальних мереж полягає в недостовірності інформації, шахрайстві та небезпеці виникнення адикції. Позитивний вплив соціальних мереж полягає у тому, що вони сприяють швидкому отриманню великої кількості інформації, освітнього та корисного досвіду, а також можливості залишатися поміж друзів та підтримувати з ними постійний зв'язок. Особливо актуальним це стало у період пандемії, а також військових дій на території нашої держави.

Список літератури

1. Глинський Б. Соціально-філософський аналіз впливу соцмереж на ціннісні орієнтації молоді. URL: <https://clpr.cc/qnD8t> (дата звернення: 21.08.2024).
2. Голуб А. Формування ціннісних орієнтацій молоді в процесі дозвільної діяльності. *Соціально-педагогічна робота*. № 4. 2009. 57 с.
3. Городецька О. Вплив соціальних мереж на розвиток та соціалізацію особистості. URL: <https://aup.com.ua/ml/conf/gorodetska.doc> (дата звернення: 21.08.2024).
4. Камінська О. Психологія інтернет-залежності : монографія. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. 339 с.
5. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С.98-121.

COLD START PROBLEM IN CRYPTOCURRENCY PREDICTION ALGORITHMS: METHODS AND SOLUTIONS

Myagkyi Mykhailo

Postgraduate student
Department of Information Systems and Technologies,
Faculty of Informatics and Computer Science,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
Kyiv, Ukraine.

Introduction

In today's rapidly evolving technological landscape and the era of big data, predictive algorithms play a critically important role across various sectors, including financial markets, inventory management, production planning, and many others [1]. Due to their ability to process large volumes of information and generate forecasts, these algorithms have become indispensable tools for making strategic decisions. However, despite their power, the effective application of such algorithms often faces significant challenges. One of the most prominent challenges is the so-called "cold start" problem, which arises when an algorithm lacks sufficient initial data for training, leading to significantly reduced prediction accuracy during the early stages of the system's operation [2].

In the context of financial markets, particularly in the cryptocurrency sector, the cold start problem becomes especially critical. The absence of historical data makes it difficult for algorithms to generate accurate predictions, particularly during the initial stages of their application. The analysis of publications and their impact on cryptocurrency markets is crucial for making informed financial decisions [3]. Without prior data to analyze, algorithms may produce inaccurate results, which is particularly concerning for models that rely on historical data to forecast future events. This is particularly true for algorithms used in financial market analysis, including cryptocurrency markets. To enhance the accuracy of predictions in the cryptocurrency market, it is essential to employ hybrid models that combine multiple approaches.

The inadequate performance of algorithms in the early stages can lead to serious consequences, including incorrect decision-making, loss of resources, and diminished trust in the forecasting system. Therefore, addressing the cold start problem is a critical task for developers and researchers in this field. In this study, we analyze various approaches to solving this problem and assess their effectiveness in the context of the highly volatile cryptocurrency market.

Problem Analysis

Definition and Nature of the Cold Start Problem. The cold start problem is one of the key challenges in the development of predictive algorithms, particularly those that rely on the analysis of large datasets. It arises when an algorithm lacks access to sufficient

historical data for training, limiting its ability to generate accurate predictions during the early stages of operation. In the world of cryptocurrencies, where prices can fluctuate rapidly, the absence of historical data can lead to unpredictable or inaccurate outcomes, which is critical for traders and investors.

Importance of the Problem in the Context of Cryptocurrency Prediction. Cryptocurrencies, due to their high volatility and decentralized nature, present a particularly challenging subject for prediction. For example, when a new cryptocurrency enters the market, there may be very little historical data available. This limits the effectiveness of standard algorithms, which are typically used for prediction based on the analysis of past trends. Consequently, predicting the price of a new cryptocurrency based on limited data becomes a significant challenge, potentially leading to large errors in the early stages.

Causes of the Cold Start Problem

The cold start problem arises due to several key factors:

1. **Lack of Historical Data:** This is one of the main causes of the problem. For example, when a new user joins a recommendation platform or when a new product or service is introduced to the market, the absence of historical data makes it difficult to generate relevant forecasts.
2. **Sudden Changes in Market Conditions:** Sometimes, even when historical data is available, the problem can arise due to sudden market changes. For instance, the impact of external factors such as regulatory changes or large investment inflows can significantly alter market dynamics, rendering previous data less useful.
3. **Reliance on Historical Data:** Many predictive algorithms heavily rely on historical data to create models. If such data is unavailable or insufficient, the accuracy of predictions can significantly decrease. For example, when launching new financial products, such as derivatives or new types of assets, the lack of historical data can lead to low prediction accuracy.

Real-World Examples of the Cold Start Problem:

1. **New Cryptocurrencies:** When a new cryptocurrency enters the market, there may initially be very little historical data available. In such cases, predictive algorithms face the cold start problem, as there is not enough information to create accurate models. For example, when Bitcoin first emerged, it was challenging to predict its price in the early years due to the lack of substantial historical data.
2. **Recommendation Platforms:** The cold start problem often occurs on recommendation platforms like Netflix or Amazon. When a new user registers on the platform, the system lacks information about their preferences, making the initial recommendations less accurate.
3. **Startups and New Products:** In the case of launching new products or startups, the absence of historical data on demand or market trends also triggers the cold start problem. For example, a startup launching a new app may have limited market information, making it difficult to predict the product's success.

Impact of the Cold Start Problem on Algorithm Efficiency. The cold start problem significantly affects the efficiency of predictive algorithms. In the context of cryptocurrencies, where market conditions change rapidly, failures in the early stages can

lead to substantial financial losses. For instance, traders may make incorrect decisions based on inaccurate predictions, which can result in the loss of investments.

Additionally, the cold start problem can impact the reputation and adoption of new technologies. If algorithms are unable to provide accurate predictions during the initial stages, users may lose trust in the system, limiting its further implementation.

Existing Approaches to Solving the Problem

Using External Data. The use of external data is one of the most powerful tools for overcoming the cold start problem. When an algorithm faces a lack of historical data, incorporating data from other sources can enrich the model with additional information, thereby improving prediction accuracy. For example, data from similar assets, such as other cryptocurrencies with a longer trading history, can be used for a new cryptocurrency. Additionally, macroeconomic indicators reflecting the overall market conditions or news that may influence investor sentiment can also be utilized. The use of external data, such as macroeconomic indicators and social media, can help fill gaps in historical data.

One example of successfully using external data is the analysis of social media to predict short-term price fluctuations. For instance, studies show that the volume of cryptocurrency mentions on Twitter can serve as a useful indicator for predicting price changes. Social media platforms like Twitter can serve as valuable indicators for short-term predictions [6]. This approach allows for the consideration of market sentiment, which is often reflected in social media before it appears in traditional financial indicators. The analysis of social media messages can also be used to identify potential threats or market changes.

External data can also include information from other markets that are correlated with cryptocurrencies. For example, changes in the stock market or the precious metals market can influence the price dynamics of cryptocurrencies. Methods for analyzing blogs and online communities can also be useful for predicting market sentiment in the cryptocurrency market. Incorporating such data into predictive models can help better understand the context and improve the accuracy of predictions.

Hybrid Models. Hybrid models represent a combination of multiple approaches to address the cold start problem, effectively compensating for the shortcomings of each individual method. Hybrid models can include collaborative filtering methods, which help reduce reliance on a single data source. For example, combining neural networks with collaborative filtering methods can significantly improve prediction accuracy in cases where data is limited.

Neural networks are capable of learning from large datasets and identifying complex patterns that are difficult for other methods to recognize. At the same time, collaborative filtering allows the use of similarities between different users or assets to predict outcomes. Together, these two approaches can complement each other, providing more accurate predictions even when historical data is limited.

Another example of a hybrid approach is the integration of machine learning methods with traditional financial models. For instance, linear regression methods can be used for initial market trend assessments, while neural networks can refine these

predictions based on more complex patterns. This approach allows for more balanced and accurate predictions, reducing the risk of errors caused by the lack of data.

Hybrid models can also incorporate elements of expert systems, which use rules or heuristics developed based on the experience and knowledge of specialists. This allows for the consideration of specific characteristics of the cryptocurrency market and improves prediction accuracy in cases where traditional methods struggle to perform.

Machine Learning Algorithms Capable of Working with Limited Data. There are specialized machine learning algorithms designed to work effectively with limited datasets. One such approach is Bayesian methods, which use posterior probabilities to refine predictions based on new data. Bayesian algorithms allow for the consideration of prior knowledge and gradually update models as new data becomes available, making them ideal for situations where data is scarce.

Another effective approach is neural networks with transfer learning. These models enable the use of knowledge gained from one dataset to solve similar tasks on another dataset. For example, if a neural network is trained to predict the prices of one cryptocurrency, it can be adapted for another cryptocurrency, even if limited historical data is available. This approach significantly reduces the time and resources required for model training and enhances their efficiency in cases of limited data.

Regularization methods, such as L1 and L2 regularization, are also important tools in combating overfitting on limited data. Regularization adds additional constraints to the model, preventing it from overly fitting the training data. This ensures the creation of more general models that can better handle new, unforeseen data.

Additionally, some machine learning algorithms, such as decision trees and ensemble methods, can work effectively with small datasets due to their ability to combine the results of multiple models and minimize the risk of overfitting. This helps to improve prediction accuracy even in the absence of large amounts of training data.

Transfer Learning. Transfer learning is one of the most promising approaches to solving the cold start problem. This method allows the knowledge gained from one task or dataset to be applied to another task that shares similar characteristics. For example, a model trained to predict stock prices can be adapted to predict cryptocurrency prices, taking into account similar market behavior patterns.

In the context of cryptocurrencies, transfer learning can be particularly useful when new assets with limited trading history enter the market. Even if there is little data available for a new cryptocurrency, knowledge gained from other markets or similar cryptocurrencies can be used to create more accurate predictions. This allows algorithms to adapt more quickly to new conditions and reduces the impact of the cold start problem.

One example of successful transfer learning application is using models trained on large datasets to predict the prices of lesser-known cryptocurrencies. For instance, a model trained on Bitcoin data can be adapted to predict the price of another cryptocurrency, such as Litecoin or Ethereum. This approach significantly reduces training time and improves prediction accuracy.

Transfer learning can also be used in the context of different time intervals. For example, a model that performs well with short-term predictions can be adapted for long-

term predictions, and vice versa. This provides a more flexible approach to forecasting and allows better management of various market conditions.

Using Simulations and Synthetic Data. When real data is unavailable or limited, one solution can be to create simulations or generate synthetic data for initial algorithm training. This allows for the creation of a baseline model that can later be refined based on real data as it becomes available.

Simulations can be particularly useful when it is necessary to model certain market conditions or behavior patterns that may arise in the future. For example, for a new cryptocurrency, a simulation based on the behavior of similar assets can be created to generate initial data for model training. This enables the algorithm to work with hypothetical yet realistic data, thereby improving prediction accuracy.

Synthetic data can also be used to simulate market conditions that have not yet occurred in history but may arise in the future. This is especially useful in highly volatile environments, such as the cryptocurrency market, where rapid changes can lead to unpredictable outcomes. By using synthetic data, the algorithm can be prepared for such situations and provide more reliable predictions.

The application of simulations can also include testing algorithms under different scenarios, allowing for a better understanding of their behavior in various conditions. This is particularly important for forecasting in markets with high uncertainty, where traditional methods may not handle all possible developments. Simulations allow these scenarios to be modeled and prepare the algorithm for real-world operations in such conditions.

Experimental Results

As part of the study on this issue, the authors conducted a series of experiments to gain a deeper understanding of the effectiveness of various approaches to solving the cold start problem in the context of cryptocurrency price prediction. The primary objective was to evaluate how different methods improve prediction accuracy in real-world conditions where data is limited or unavailable. The results of the experiments confirmed the theoretical assumptions regarding the effectiveness of the chosen methods and provided valuable insights for further refinement of predictive algorithms.

Description of the Experimental Methodology. During the experiments, cryptocurrency price predictions were modeled and analyzed using various approaches. The first approach involved using external data, such as macroeconomic indicators and social media, to supplement the limited historical data. The second approach involved the application of hybrid models that combined multiple prediction methods, reducing the reliance on a single data source. The third approach included machine learning algorithms capable of working with limited data, such as Bayesian methods and neural networks with transfer learning. The fourth approach focused on the use of simulations and synthetic data to create an initial model when real data was unavailable.

The experiments were conducted on real market data with varying levels of volatility and trading history. This allowed for the comparison of the effectiveness of each approach and the identification of the best solutions for overcoming the cold start problem. Several datasets were used, enabling the assessment of the flexibility and versatility of each approach in different market conditions.

Results. The results demonstrated that incorporating external data and hybrid models significantly reduced the mean absolute percentage error (MAPE) compared to baseline models that relied solely on limited historical data. Additional information from external sources, particularly social media data, greatly improved prediction accuracy in scenarios with limited data. Bayesian methods consistently delivered high performance, confirming their effectiveness in addressing the cold start problem. Neural networks with transfer learning also showed strong adaptability in data-scarce environments, maintaining high prediction accuracy even under challenging market conditions.

Simulations and synthetic data proved to be effective tools for the initial training of models. This approach allowed for the creation of a baseline model, which was later refined with real data as it became available. Overall, these methods demonstrated high efficacy in improving prediction accuracy and reducing the risks associated with the cold start problem.

Conclusions

This study conducted a comprehensive analysis of the cold start problem in cryptocurrency price prediction, complemented by experiments to evaluate the effectiveness of various approaches. The cold start problem remains a major obstacle to accurate forecasting in highly volatile markets, as the lack or limitation of historical data significantly hinders algorithm training during the initial stages.

The experiments revealed that using external data, such as macroeconomic indicators and social media, significantly enhances prediction accuracy under limited data conditions. The study also highlighted the potential of collaborative filtering methods, especially when combined with other models, as a promising direction for improving prediction accuracy. Hybrid models, which integrate multiple prediction methods, demonstrated high effectiveness by reducing MAPE and enabling algorithms to better adapt to changing market conditions. Bayesian methods and neural networks with transfer learning showed consistent results, affirming their value in solving the cold start problem.

The use of simulations and synthetic data was particularly noteworthy for initial model training, helping to overcome the absence of real historical data. This approach facilitated the development of baseline models for new or less popular cryptocurrencies, ensuring high prediction accuracy once real data became available.

The findings indicate that the approaches discussed hold significant potential for enhancing prediction accuracy in data-limited contexts. They can be successfully applied not only in the cryptocurrency market but also in other financial markets where the cold start problem is prevalent. These results provide valuable guidance for the development of predictive algorithms and serve as a foundation for further research in this field.

References

1. Bidyuk, P., Gavrilenko, O., Myagkyi, M. (2023). «The algorithm for predicting the cryptocurrency rate taking into account the influence of posts of a group of famous people in social networks», *System research and information technologies: an international scientific and technical journal*. № 2. pp. 22–34. DOI: <https://doi.org/10.20535/SRIT.2308-8893.2023.2.02>.
2. O. Gavrilenko, M. Myagkyi. (2023). «Forecasting the cryptocurrency exchange rate based on the ranking of expert opinions». *Innovative technologies and scientific*

solutions for industries. No. 4 (26). pp. 24-32.
<https://doi.org/10.30837/ITSSI.2023.26.024>.

3. Gavrylenko, O., Miahkyi, M., Zhurakovskiy, Y. (2022). «The task of analyzing publications to build a forecast for changes in cryptocurrency rates». *Adaptive automatic control systems.* Volume 2. No. 41. pp. 90–99. DOI: <https://doi.org/10.20535/1560-8956.41.2022.271349>.

ІНЖЕНЕРІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: СТВОРЕННЯ ЯКІСНИХ ЦИФРОВИХ ПРОДУКТІВ

Бєлов Денис Юрійович

Інженер з контролю якості програмного забезпечення
LingQ Languages Ltd.

Інженерія програмного забезпечення — це систематичне застосування інженерних принципів до розробки програмного забезпечення. Це поняття не обмежується лише написанням коду, а є структурованим підходом до створення цифрових продуктів, що забезпечує високу якість, надійність, підтримуваність та відповідність програмного забезпечення потребам користувачів.

Життєвий цикл програмного забезпечення можна розділити на кілька ключових етапів:

- **Аналіз вимог.** Цей початковий етап передбачає розуміння проблеми, яку має вирішити програмне забезпечення, а також потреб користувачів і зацікавлених сторін. Це може включати інтерв'ю, опитування та семінари для збору вимог у вигляді документів, які описують функціональні можливості, особливості та очікувану продуктивність програмного забезпечення.

- **Проектування.** Маючи чітке розуміння вимог, етап проектування зосереджується на створенні плану для програмного забезпечення. Нацьому етапі відбувається визначення архітектури програмного забезпечення, його компонентів, їх взаємодій, а також інтерфейсів користувача.

- **Реалізація.** На цьому етапі програмісти пишуть код відповідно до специфікацій проектування. Вони використовують різні мови програмування та інструменти для створення функціональностей програмного забезпечення.

- **Тестування.** Ретельне тестування є критично важливим для забезпечення належної роботи програмного забезпечення без помилок. Використовуються різні методи тестування, такі як модульне тестування, інтеграційне тестування та системне тестування.

- **Розгортання.** Після завершення тестування програмне забезпечення випускається для користувачів. Це може включати розгортання на виробничих серверах або в магазинах додатків, залежно від типу програмного забезпечення.

- **Супровід.** Програмне забезпечення постійно потребує підтримки, оскільки змінюються потреби користувачів і з'являються нові технології. Це включає в себе виправлення помилок, підвищення продуктивності та додавання нових функцій.

Одними з основних методологій, що використовуються в інженерії програмного забезпечення, є **гнучка розробка (Agile)** та **каскадна модель (Waterfall)**.

Гнучка розробка - це ітеративний підхід, що підкреслює гнучкість і постійне вдосконалення. Програмне забезпечення розробляється короткими циклами з

частим зворотним зв'язком від користувачів, що дозволяє забезпечити відповідність програмного забезпечення поточним потребам.

Каскадна модель - це традиційний лінійний підхід, який передбачає послідовне виконання кожного етапу (аналіз вимог, проектування, розробка тощо) до переходу на наступний.

Ключові інструменти, що широко використовуються в процесі розробки, включають:

■ Системи контролю версій (VCS). Інструменти, такі як Git, дозволяють розробникам відстежувати зміни в кодовій базі, співпрацювати та, за потреби, повертатися до попередніх версій.

■ Інтегровані середовища розробки (IDEs). Вони забезпечують комплексну платформу для написання, редагування та тестування коду, часто включаючи функції автозаповнення та інструменти налагодження.

■ Системи відстеження помилок. Ці інструменти допомагають відстежувати та керувати дефектами програмного забезпечення, дозволяючи розробникам ефективно пріоритизувати та виправляти недоліки.

Інженерія програмного забезпечення відіграє важливу роль у сучасному технологічному світі. Завдяки структурованому підходу та використанню відповідних інструментів, ІТ-спеціалісти створюють системи, додатки та сервіси, на які ми покладаємося щодня.

Список літератури:

1. Лавріщева К. М. Визначення предмету-програмна інженерія // Проблеми програмування. Спецвипуск. – 2008. – № 2-3. – С. 191-204.
2. Лавріщева К. М. Програмна інженерія: Підручник. – К.: Академперіодика, 2008. – 319 с.
3. Salah A. I. Engineering an Academic Program in Software Engineering // 35th Annual Midwest Instruction and Computing Symposium. – [Електронний ресурс]. – Доступ через: https://www.micsymposium.org/mics_2002/SALAH.PDF (Дата звернення: 15.08.2024).
4. Knuth D. E. Computer Programming as an Art // [Електронний ресурс]. – Доступ через: <http://disciplinas.lia.ufc.br/matdis061/arquivos/knuth-turingaward.pdf> (Дата звернення: 15.08.2024).
5. Introduction to Software Engineering // GeeksforGeeks. – [Електронний ресурс]. – Доступ через: <https://www.geeksforgeeks.org/software-engineering-introduction-to-software-engineering/> – (Дата звернення: 15.08.2024).
6. What Does a Software Engineer Do? // Coursera. – [Електронний ресурс]. – Доступ через: <https://www.coursera.org/collections/how-to-become-software-engineer> – (Дата звернення: 15.08.2024).

ВИКОРИСТАННЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ГЛОБАЛЬНОМУ БІЗНЕСІ

Петров М.Є.

Магістр

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м.
Харків

Доповнена реальність (AR) та віртуальна реальність (VR) — це технології, які останніми роками значно вплинули на різні галузі, включаючи глобальний бізнес. Доповнена реальність інтегрує цифрові елементи в реальний світ, використовуючи камери смартфонів, планшетів, окуляри чи інші пристрої. Це дозволяє користувачам бачити реальне оточення, збагачене додатковими віртуальними об'єктами, такими як текст, зображення або інтерактивні елементи. Відомими прикладами застосування AR є фільтри в соціальних мережах або мобільна гра Pokémon Go.

Віртуальна реальність створює повністю занурене віртуальне середовище, в якому користувач повністю відокремлений від фізичного світу. За допомогою спеціальних гарнітур, таких як Oculus Rift, HTC Vive або PlayStation VR, користувач може взаємодіяти з тривимірними віртуальними світами, що імітують реальні або вигадані локації. Віртуальна реальність часто використовується для ігор, тренувань, симуляцій та віртуальних турів.

Технології AR та VR знаходять все більше застосувань у глобальному бізнесі. Вони відкривають нові можливості для взаємодії з клієнтами, підвищення ефективності бізнес-процесів, навчання персоналу та створення інноваційних продуктів. Інтеграція AR та VR у бізнес дозволить компаніям не тільки залучати споживачів новими способами, але й значно знижувати витрати на навчання та моделювання складних процесів. Глобалізація та цифрова трансформація стимулюють компанії до пошуку нових способів взаємодії з клієнтами та співробітниками на відстані. AR і VR дозволяють створювати інтерактивні та захоплюючі віртуальні простори, які роблять віддалену роботу більш продуктивною та привабливою. Споживачі стають все більш вимогливими до якості та інноваційності продуктів і послуг. Використання AR і VR дозволить компаніям задовольнити ці потреби, пропонуючи нові форми взаємодії та персоналізовані рішення.

В роботі розглянуті перспективи використання технологій AR та VR у глобальному бізнесі, їх ефективність у взаємодії з клієнтами та співробітниками.

Список літератури:

1. https://en.wikipedia.org/wiki/Augmented_reality.
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Virtual_reality

Scientific publications

MATERIALS

The XXXIV International Scientific and Practical Conference
«Problems and prospects of global business development»

Bilbao, Spain. 141 p.
(August 26-28, 2024)